

z a l i v

* * *

Ob našem jubileju

Alojz Rebula *Orodje luči in orodje teme*

Zorka Ovijač-Zendelska *Voli*

Viki Blažič *Razmišljanje ob slovenskih
revijah (Iz Kapelj 18)*

Josip Merku *Okoličanski bataljon*

Milan Lipovec *Nad 45. vzporednikom*

Vinko Ošlak *Izbor iz dnevnika let 1975-76
(nadaljevanje)*

Boro Ban *Moč v belem (nadaljevanje)*

Igor Mislej *Fiziognomija totalitarizma
(nadaljevanje)*

Zorka Ovijač-Zendelska *Odprto pismo:
Zasužnjeni narod ima vedno prav*

Marija Mijot *Pismo materi iz tujine*

Boris Pahor *Ravenski mozaik*

B.P. *Glosa o trkanju na vrata
in o paternalizmu*

bp *Poglavje o spretnih rokah*

B.N. - L.R. *Iz pisem uredniku*

Boris Gombač *Poročilo o nastopu
v ladjedelnici Sv. Marka*

ar - bp - vo *Fleši o novih knjigah*

Trst - št. 54-55

zaliV

avgust 1976 - štev. 54-55

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 422.082 - 34.128 - Trst

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 0 0 0 l i r

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države

4 dolarje

Tiskalo Tip. Triestina Trieste - Trst

via Milano 16, tel. 61828

PD 58/1978

OB NAŠEM JUBILEJU

Ko smo pred desetimi leti začeli, je malokdo verjel da bo »Zalivu« uspelo to, kar se ne posreči niti revijam, ki imajo trdno gmotno podporo in številen kader sodelavcev. Zato nas gotovo nihče ne bo obsodil, da smo neskomni, če bomo rekli, da sta prav idealizem in zastoj-skarsko delo tako urednikov kot drugih piscev tisti poglavitni movens, brez katerega bi naš izdajateljski poskus nedvomno propadel. Če pomislimo samo na skoraj osem-desetletnega moža, ki si s svojimi prihranki nabere za celo knjižnico publikacij, da bi nam dal nadvse popolno podobo naše pretekle tržaške zgodovine, potem bo vsakomur jasno, kako se je zgodilo, da je revija ostala pri življenju. Seveda pa moramo obenem, ko se spomnimo vseh teh sodelavcev, poudariti, da bi se kljub njihovemu žrtvovanju stvar ne obnesla, ko ne bi bili imeli nekaj prijateljev, katerih mecenstvo nas ni pustilo na cedilu od prve ure pa vse do danes.

Morebiti je celo odveč, da se vsem omenjenim osebam zahvalimo, zakaj njihova plemenitost prav gotovo tega ne pričakuje. Vendar bi radi, da bi jim bila v zadoščenje ugotovitev, kako so se uvrstili v niz tistih slovenskih ljudi, ki so skozi vso našo zgodovino znali prisluhniti času, ko je bila stiska najhujša in trenutek življenjsko nadvse resen.

Zakaj prepričani smo, da je bilo pred desetletjem, ko smo se odločili za izdajanje revije, gledanje na nacionalno vprašanje vse prej kot spodbudno. Iz spisa najbolj pomembnega slovenskega marksističnega ideologa so se na primer mlade generacije na Slovenskem učile, da bo

narod nujno izumrl skupaj s kapitalistično družbeno ureditvijo. Na podlagi takega prepričanja je imelo tudi matematično razmerje do narodovih ločenih delov predvsem ideološki predznak, kar se njihove politične zaščite tiče, pa mirno lahko rečemo, da je bila v pretežni meri platon-ska.

Ne bomo tukaj ocenjevali, koliko je tudi zasluga »Zaliva«, da so se odtlej stvari v marsičem spremenile; tistega teksta o koncu naroda, proti kateremu se je »Zaliv« uprl, v novi izdaji istega dela zdaj ni več. In že to ni malo. Zato nam je nadvse drago ob tem našem prazniku podčrtati, kako smo vseskozi ostali zvesti ideji, da je potrditev narodne bitnosti eden izmed poglavitnih pogojev za oblikovanje sodobne demokratične družbe. In veseli smo, da smo bili, čeprav majhni, v družbi evropskih pionirjev, ki so videli v novem vrednotenju narodnega občestva rešitev iz brezdušnega alienacijskega planetarizma, v katerega nas skušata zapeljati industrijski razvoj in potrošniška norost.

Tudi zahodnoevropski marksisti so medtem ugotovili, da socializem kategorije narod ne odpravlja, ampak da s tem, ko narodu omogoči vsestranski razvoj, vrednost narodnega šele povzdigne. Ne gre nam seveda tukaj odločati, koliko so ali niso take ugotovitve samo deklarativne; prepričani pa smo, da, če se marksisti morajo s tem dejstvom spoprijemati že danes, se bodo z njim morali toliko bolj spoprijeti v prihodnosti. Za zgled si lahko vzamemo visoko vrednost, ki jo je zadobila narodna bit v romunskih partijskih publikacijah, pa nam bo takoj jasno, v kakšno smer se bo postopoma razvila dialektika narodnega in mednarodnega, dialektika samobitnosti in nove oblike psevdo-marksističnega centralizma in kolonializma.

Pri duši nam je zato bilo, da se slovenska narodna izvirnost, ki se je tako težavno rešila, ne bi začela razblinjati prav zdaj, ko bi moral biti čas njenega največjega

razmaha. Žal je po nekaj letih spodbudne rasti v samozavestnem uveljavljanju spet nastopila doba spokorniškega, čeprav na novo preoblečenega, legalizma; a upati je, da se bo prej ali slej tudi ta obrabil, saj Slovenci živimo v zahodni Evropi in zgodovinska nujnost je, da je njen vpliv pri nas dominanten.

Vsekakor bomo kot doslej to stvarnost imeli pred očmi in skušali bomo na naših skromnih straneh pripomoči, da se evropskemu cilju čimbolj približamo. To tudi zato, ker ostajamo zvesti veličini osvobodilnega boja in pluralistični koncepciji, ki ga je omogočila. In če marxist Ernst Fischer trdi, da nobeno gibanje ne potrebuje toliko kritike, domišljije in svobode kot socializem, ki hoče preosnovati celotnega človeka — potem je toliko bolj res, da mora socializem, če naj bo vreden tega naziva, nuditi slovenskemu svetu več duhovne sprostitev, kakor je je imel v preteklosti. Zakaj zelo stroga bo sodba zgodovine, ko bo o socializmu na Slovenskem morala ugotavljati, da je idejni in kulturni pluralizem bolj bogatil slovensko omiko za časa avsburške Kakanije kakor v teh treh povojnih desetletjih.

Naša zavzetost je bila glede teh bistvenih postavk slehernega napredka toliko bolj občutena in živa, ker smo se zavedali, kako vse, kar je v matici uklenjeno in omejeno, kvarno vpliva na našo sposobnost odpora proti asimilacijskemu procesu, kateremu smo tokraj meje izpostavljeni. Zakaj v pripravljene idejne in politične kalupe ujeta skupnost je lahko samo plen takega ali drugačnega manevriranja, nikakor in nikdar pa ne odgovoren in odločujoč osebek. In nazadnje, če naj kaj velja teza o enotnem slovenskem kulturnem prostoru, potem je potrebno predvsem poudariti, da pravo kulturno bogatenje ne more rasti samo s pomočjo gostovanj pevskih zborov, ampak ga lahko spodbudi predvsem skupna, čeprav dialektična, izmenjava misli in pogledov, skupno pretresanje in razčlenjevanje.

Prav dobro se zavedamo, da nas bo zavoljo takega stališča ta ali oni kot doslej tudi za naprej imel za naivneže, ko pa upamo, da bo matica, ki sodi s stališča moči, kdaj sprejela dialog. In morebiti bo imel pri taki svoji sodbi celo prav. Vendar je pa spet res, da je bilo v pisarnem tkivu zgodovine nešteto osebnosti, ki so bile od kraja zaznamovane s preproščino, a so že naslednje generacije tako oznako popolnoma ovrgle.

In tudi to je res, da živimo v državi, ki bi prva morala naše narodno občestvo tako zaščititi, da ne bi bilo izpostavljeno tihemu propadu. Toda že od samega začetka smo odločili, da nima nobenega smisla nizati izjavo k izjavi, protest k protestu, ko pa je zavest naše narodne skupnosti tako medla, medla pa je prav zato, ker so nas ves povojni čas dan na dan učili, da ima pred vsem in zmeraj prednost razredni boj.

Zato smo obrnili vso našo pozornost tja, od koder je nauk o prvenstvu ideologije prihajal, to je k matični deželi, kakor smo že zgoraj omenili. Kar se pa tiče našega delovanja v italijanski republiki, smo izbrali pot povezovanja z drugimi etničnimi skupnostmi in tako pomagali ustvarjati neko čisto novo ozračje. In bili smo med prvimi, ki so spregovorili o ogroženih jezikih in kulturah, objavljali v prevodu študije in prikaze, se s sorodnimi gibanji povezali tudi z osebnimi stiki, tako da nam je danes v posebno veselje zavest, da »Zaliv« ni našel pot samo v domove slovenskih ljudi doma in po svetu, ampak v knjižnico grškega človeka v Kalabriji, Provansalca v Piemontu, Katalonca v Algheru itd. Trpka je samo ugotovitev, da je naše delovanje omejeno, ker nimamo kadra prevajalcev, ki bi se lotil ogromnega materiala, nakopičenega na policah.

Tak je bežni pregled čez preteklo desetletje. In čeprav moramo priznati, kako smo večkrat čutili, da opravljamo Sizifovo delo, ne smemo zatajiti zadoščenja, ki smo

ga imeli, ker smo bili deležni prijateljskega odziva iz vseh vetrovnih smeri.

Marsikdaj smo bili poparjeni, ko smo bili v gmo-
tni stiski, ko nas je zavoljo počasnega izhajanja kaka
blaga duša ozmerjala kot založniško podjetje z malomar-
nim osebjem! Takrat smo se revščine sramovali, ker smo
se zavedali, kakšno revijo bi ta naša narodna skupnost
lahko imela, ko bi slovenska misel danes ne bila taka
Pepelka. A nadaljevali smo in nadaljujemo s svojim uboš-
tvom, da rešimo idejno bogastvo, ki lahko poganja sa-
mo v svobodnem ozračju.

ORODJE LUČI IN ORODJE TEME

Ta sestavek je bil napisan pred poldrugim letom za knjigo Beseda slovenskih ustvarjalcev (književnikov), katero je celjska Mohorjeva družba nameravala izdati kot dopolnilo k izredno uspešni knjigi Meje spoznanja (1974), v kateri so spregovorili slovenski znanstveniki. Ker je izid omenjene knjige postal zaradi ideološkega ohlajevanja v SR Sloveniji dvomen, je avtor prepustil svoj sestavek v objavo »Zalivu«.

Uredništvo

So stvari, ki že same od sebe dovolj jasno označujejo recimo irealnost neke mladosti.

Na primer: da sredi Krasa, ko ta že mrgoli od partizanov in Nemcev, poskušaš prevajati aforizme Nietzschejevega *Also sprach Zarathustra* v grščino, da pišeš estetski komentar k Horacovim odam, da pišeš dnevnik v francoščini.

Danes se mi tista irealnost zdi bolj žalostna in bolj nesrečna, kakor je dejansko bila.

Vendar se je v tistem neživljenjskem limbusu sam ne vem kako — me je pri tem vodil praoče Kras? — izoblikovalo dvoje bivanjskih usmeritev, še več, dvoje gotovosti.

Prvič — da je zame obstajala ena sama univerza pod soncem, kamor sem mogel hrepeneti, in sicer *Alma mater labacensis*.

Drugič — da je na tej univerzi obstajala zame ena sama stroka, pod soncem, klasična filologija.

Narodnost in poklic sta bili absolutni gotovosti, brez

možnosti drugačnega izbiranja.

Ne slovenstvo ne antika nista dopuščali alternative.

Praoče Kras je zaukazal dve tiranski ljubezni: na antičnem splavu boš rezal slovensko morje!

—0—

Skozi kakšno tujo puščavo je bilo treba, da se je odprlo pred mano v tisto rodno sinjino!

Moja mladost je bila oropana nečesa neprecenljivega: šole v materinem jeziku. Osnovna šola in gimnazija sta bili italijanski. Fond domačega narečja je bil skrajno obubožan, bil je do kosti razjeden od železničarske nemščine in tovarniške italijanščine, zato je bilo treba začeti slovenščino praktično iz nič. Spominjam se zavisti, s katero sem prvošolec poslušal govorico sošolca s Tolminskega, polno zame neznanih izrazov. V domači obmorski vasi nisem nikol slišal reči režati se ali planine ali žerjavica. Ko sem v Katoliški knjigarni v Gorici odprl neko Bevkovo povest, sem se že ob prvem stavku spraševal, kaj neki pomeni beseda smodnik. Pisatelj Jalen mi je bil s svojo jedro gorenjščino enostavno nerazumljiv: pri njegovem *Tropu brez zvoncev* se nisem prebil čez prvo stran, tista slovenščina mi je bila tuja kakor kakšna češčina. Skratka — slovenščine sem se moral naučiti več ali manj kot tujega jezika.

V mojo janičarsko poltemo so mi v višji šoli prihajale v roke slovenske knjige, okrašene z ekslibrisom dr. Iva Juvančiča. Učil sem se na pamet Prešerna, a to je bilo bolj iz nekakšne narodnjaške konvencije, Prešernova zvezda je šele morala vstati zame izza pubertetnih gora. Zvezda, ki me je takrat v premem blisku vodila v slovensko deželo, je bil Župančič. Kakšno opojno odkritje, tisti njegov Shakespeare! Od njega mi še danes diši tisti del stare Gorice tam okrog stolnice in Raštela. Slovenščina mi je tedaj nehala biti to, kar mi je bila doslej: to je bila

slovenščino *Macbetha* in *Otella* in *Sna kresne noči* in *Be-neškega trgovca* in *Julija Cezarja*. Slovenščina, ki je za-donela z mogočnostjo in sijajem kraljevskega jezika: je-zika za prvo ljubezen in za poslednje reči.

Moj splav je nepovrnljivo obrnil svoj kljun v sloven-sko morje: in kako ne bi danes blagoslovil življenje, da me je pri tem obvarovalo ne samo vsakršne izbire, am-pak tudi vsakršne skušnjave, vsakršnega dvoma. Sloven-stvo sem sprejel kot drevesa in kot oblake in kot lju-bezen.

—o—

Zvezda je bila tam nad tistimi milimi vodami, v vse-mogočnem žaru: Kultura. Malik, ki je sprejemal kadilo vseh ambicij, ki jih zmore mladost, ki ji sicer ni dan smi-sel za denar in za oblast. Ko bi bilo takrat treba definirati Boga, mi Janezova definicija — Bog je ljubezen — ne bi bila tako imponirala kakor neka druga: Bog je kultura. Ko bi bilo treba opredeliti smisel življenja, bi bil lahko rekel: smisel življenja je kultura.

Ko sem prvič videl od blizu na Erjavčevi cesti v Ljubljani Otona Župančiča, mi je bilo kot da sem videl ele-gantno opravljenega Kristusa. To je bil torej tisti človek z najsvetejšim, s tisto slovenščino, polno vnebovzetja!

—o—

Kultura!

Takrat sem v svoji negodnosti menil, da sta v prav-kar minulih letih predstavljala kulturo nemškega naroda edinole Thomas Mann in Albert Einstein, oba bojevnika proti nečloveški diktaturi.

Nisem vedel, da je v tistih letih velik nemški mate-matik zapisal, da je treba napraviti konec judovski ma-tematiki.

Nisem vedel, da je veliki nemški filozof rekel nem-

škim študentom, da je vsa njihova prihodnost Adolf Hitler.

Takrat nisem vedel, da tako umetnost kakor znanost lahko oslepljeni padata na kolena pred veliko Beštijo.

Zmotno sem mislil, kar nagonsko veruje intelektualci, da namreč kultura počlovečuje sama po sebi.

Kakšno usodno precenjevanje kulture!

—o—

Dejstvo je, da lahko najdemo med velikimi tvorci kulture predstavnike celotnega spektruma moralne neveličine.

Kaj vse lahko najdemo v tem Panteonu, kjer ležijo vbalzamirani v svojo slavo tako imenovani veliki duhovi!

Najdemo krvoloke kakor Cezarja, dvoličneže kakor Seneko, morilce kakor Villona, amoralne tipe kakor Bacona, politične vetrnice kakor Montija, okupatorske hlapce kakor Goyo, dvorske lakaje kakor Goetheja, lovce na denar kakor Balzaca, oboževalce vojne kakor Rilkeja, perverznejše kakor D'Annunzia, tlačitelje duha kakor Šolohova.

Kako neki naj kultura počlovečuje sama od sebe, če večkrat ne počlovečuje niti svojih nosilcev?

—o—

Tragična resnica je, da kultura sama po sebi prav tako malo izboljšuje človeka kakor na primer tehnika. V tem pogledu humanistična kultura ni kaj prida na boljšem od znanstvene: lingvistika ni kaj prida na boljšem od kemije, če sploh je. V čem je na primer pesnjenje izboljšalo Nerona in v čem je slikarjenje izboljšalo Hitlerja? Ali ni vodilni kader, ki je do danes v Evropi zanetil dve svetovni vojni, izšel v glavnem iz strogih

humanističnih gimnazij, natrpanih z latinščino in grščino? Ali nista Hitler in Stalin ušotorila svojih koncentracijskih vesolij štiristo let po izumu tiska, v dobi elektrike in radia, potem ko je bila v Evropi že sto let vpeljana splošna šolska obveznost? Ali niso bili poganjači njihovih tiranskih mašinerij visoko kvalificirani strokovnjaki, od kemikov do arhitektov?

Včerajšnja zgodovina ne govori, ampak vpije: velika Beštija si je brez večjega navora usužnjila tako kulturo kakor znanost, da sta padli v prah pred njo in jo molili. Še danes lahko zaznavamo šepet te pošastne adoracije pred prestolom Nesnage.

Nemoč kulture kot take je seveda istočasno nemoč posameznih strok, iz katerih je sestavljena.

Te stroke same po sebi nikakor ne zavarujejo niti proti tistim duhovnim izkrivljenostim, katerih nasprotje naj bi po svoji usmerjenosti bile.

Tako na primer primerjalna književnost kljub svoji mednarodni perspektivi ne zavaruje proti najbolj provincialni zadržtosti.

Prav tako strokovno ukvarjanje z antiko, ki ima v žarišču svojih vrednot *humanitas-anthrôpeia*, še malo ne dela iz človeka avtomatično humanista.

Ukvarjanje z zgodovino, to se pravi v prvi vrsti z minljivostjo režimov in kultur, ne zavaruje avtomatično človeka proti političnemu fanatizmu.

Niti teologija sama po sebi ne zavaruje proti tako protibožji drži duha, kakor je samozagledanost.

Skratka, pri ukvarjanju z različnimi strokami so možne najrazličnejše drže duha, od svetostnosti do amoralnosti.

Strokovnjak v veterini je prav lahko večji značaj in srce kakor strokovnjak v grški liriki.

Ljubezen do resnice, gosposkost duha, širina srca —

vse to ni stvar stroke, kakor samo po sebi ni stvar kulture.

Vse to je iz nekega drugega studenca, ki teče neodvisen od intelektualne strokovnosti.

—o—

Za kristjana je presunljivo spoznati, do kakšne mere se je Kristus, učlovečena Kultura, požvižgal na kulturo.

V svojem kar se da preprostem sporočilu ni apeliral na inteligenco poslušalcev, ampak na njihovo vest. S tem je odpravil iz evangelija vsakršno elitnost. S tem je utemeljil svoj nauk v skrajno demokratičnost: analfabet in genij imata v evangeljski karieri iste možnosti.

Vso matematiko in fiziko, vso filozofijo in sociologijo, vso možno vednost je strnil v dva obrazca: ljubi Boga in ljubi bližnjika.

Ko si je hotel izbrati učence, bi bil lahko stopil v kakšno farizejsko šolo, če je že bilo predaleč v kakšen helenistični rastlinjak, v Pergamon na severu ali v Aleksandrijo na jugu. Namesto tega je zavil k najbližjemu jezeru in se zagledal v ribiče, ki so izpirali mreže.

Neki podatek ponazarja to njegovo ravnodušnost do simboličnosti: ko se je v prizoru s prešušnico sklonil in začel pisati v pesek. Enkrat samkrat je posegel po črki in še to v najbolj ničevem pisarniškem gradivu, v pesku.

A kar se tiče njegovega razmerja do kategorije, o kateri tukaj teče beseda, ni nič bolj razsvetljujočega kakor tista njegova beseda: »Zahvaljen, Oče, ker si zakril to modrim in mogočnim in odkril malim!«

Ali ni to strašen memento ne toliko kulturi kolikor objesti, ki tolikokrat kakor mladičje poganja iz njenega debla?

—o—

Kristjanu se torej kultura utemeljuje v svoji osnovni

ambivalenci, kot orodje luči in kot orodje teme. Vse je odvisno od predznaka, ki jo pogojuje.

Kakor nož, kakor ekrazit, kakor atom.

Naj bo tukaj zapisana beseda, ki vzbuja žvižganje celotnega sinedrija modernega farizejstva: *t e n d e n c a*.

Je bila kdaj v zgodovini človeštva kakšna doba, ki je bolj histerično posiljevala možgane, ki je bolj vsiljivo indoktrinirala in bolj perfidno manipulirala kakor doba modernih totalitarizmov?

Vsak ideološki enodnevnež se lahko natrpa tendence do počenja, samo kristjan se je mora sramovati.

Res se je sramuje, ko da njegova tendenca meri bistveno kam drugam kakor v povečanje človeka.

Vrsta znanih katoliških pisateljev si je izvolila znamenito finto: oni niso katoliški pisatelji, ampak samo pisatelji, ki so slučajno katoličani.

Čemu takšen strah, da se sredi naše uboge umetniške snovi, umesene z vsemi stranskimi proizvodi izvirnega greha, ne bi odražala senca odrešenja, senca križa? Čemu takšno odiranje umetnosti v nekakšno humanistično brezspolnost?

In navsezadnje: ali bi svetovna literatura imela brez tendence Aristofana in Lukreca, Danteja in Dostojevskega?

Še več: ali ni evangelij knjiga najmilejše in obenem najmogočnejše tendence? Ali ni Kristus sama božja tendenca k resnici, k luči, k nesmrtnosti? Zakaj naj bi se gatorej kristjan, ki mu onkraj veličastja kulture sije veličastje križa in vstajenja, sramoval?

—o—

»Z dobrimi čustvi se pišejo slabi romani«: ta Gidova krilatica pušča kristjana popolnoma ravnodušnega: pušča jo tam, kjer je, na sipini esteticizma.

Sicer pa bi lahko tudi sam vrgel krilatico za krilati-

co: Kje pa je brez dobrega čustva kakšen dober roman?

Prav tako ga malo gane ono zarotovanje proti tendenci, ki ga je polno filozofsko delo Benedetta Croceja.

Ne glede na vprašanje o kategorijalni avtonomnosti umetnosti kot neodvisne manifestacije duha vidi v tistem zarotovanju onemogel klic iz pokrajine moderne smrtne sence, sredi brezciljnih razvalov onkraj meje dobrega in zlega.

Nobena veljavna literatura ni bila nikoli brez tendence.

Kdor ničesar noče, ta nima ničesar povedati.

—o—

Kultura in zadnja stvarnost: kakšen dražljiv binom!

Najprej: ali se kultura more odpovedati spraševanju po zadnji stvarnosti?

Marx takšnega spraševanja niti ne dovoljuje, češ da je »psevdoproblem«.

To se pravi: raziskovati, kako so Hetiti kovali konja, ali ima delfin inteligenco, iz česa je kamenje na luni, ali je kurje oko izderljivo, ali je res Heine nekje na poti med Hallejem in Leipzgom češplje klatil — vse to so »resnični problemi«, ki si tudi natikajo v svoje gumbnice ugledne značke, od Zgodovine do Geologije.

Takšno spraševanje je zakonito.

Spraševati pa, odkod prihajaš in kam greš, čemu sploh živiš — to je lažnivo in alienantno.

Kakšna sumljiva diskriminacija! Kakšno zakompleksno prometejstvo, ki se do vratu odeva v takšen transcendentalen tabu!

Toda kaj, če bi poskusili izbrisati ta »psevdoproblem« iz zgodovine človekove kulture? Ali ne bi v eni sapi odpihnili iz nje skoraj vso filozofijo od Platona preko Avgušтина do Blocha, ampak tudi skoraj vso literaturo od grške tragedije preko Danteja do Shakespeara in Dostojevskega?

Kaj dela pri nas Prešerna velikega če ne ravno »psevdoproblem« človeške ontološke tragičnosti?

Kaj ostane od Cankarja, če mu odvzamemo takšen tipičen »psevdoproblem«. kakor je njegovo znamenito hrepenenje, razen če to hrepenenje zreduciramo na neko več ali manj sindikalno pogrešanje?

Kaj ostane od Kosovela, če mu odrečemo pravico do njegovega oceana?

Odkod šarlatanstvo tolike moderne literature če ne prav od pomanjkanja razmerja do »psevdoproblema« zadnje stvarnosti?

Odkod vtis bednosti, ki ga daje strukturalizem, če ne od njegovega zatohlega imanentizma?

Seštevek je na dlani: odpravimo iz veselja duha ta »psevdoproblem« — razmerje do absolutnega — in bomo spodrezali korenine ne samo umetnosti in filozofiji, ampak tudi zmožnosti človekovega samopreseganja, zaleta v neskončnost, ekstaze in utopičnosti, ugasnili bomo božjo iskro v človeku, kratkoma bomo uničili človeka.

Resnica je, da je človek predvsem toliko človek, kolikor se presega, torej kolikor si je »psevdoproblem«.

Kristjanu ni težko identificirati tega »psevdoproblema« s Kristusovim *unum necessarium*. To se pravi, da najde prav v tem »psevdoproblemu« svojo luč in svojo moč, smisel sebe, naroda, zemlje, kozmosa. Zakaj ta »psevdoproblem« ni v zadnjem nasledku nihče drug kakor Kristus.

Zato se niti ne sprašuje, ali si kultura more privoščiti nezanimanje za zadnjo stvarnost. Odgovor je preveč evidenten. Kultura si lahko privošči takšno »vraslost« samo za ceno, da ostaja na ravni športa, kabaretstva ali priganjaštva.

—o—

Zavest modernega človeka je v dobrem stoletju prešla od malikovanja kulture do obupavanja nad kulturo.

Nihalo se je odgnalo iz ene smrtne sence v drugo.

Ostaja torej ena sama črta svetlobe: kultura, ki se v nasprotju z malikovanjem zaveda svojih strašnih mej, svojega kobilčjega dometa, svoje nebogljenosti pred oceanom biti, obenem pa se v nasprotju s samozanikanjem zaveda objektivne veličine človekove misli in človekove besede.

Ali se je mogoče obdržati na tej svetlobni meji brez nekega razmerja do absolutnega? Z drugo besedo: ali more biti kultura resnična kultura, če ni tako ali drugače — eksplicitno ali implicitno — eshatološka?

Točka, do katere so nas pripeljale moderne imanentistične filozofije, njihov skupni izliv v mrtvo morje nič, je nedvoumen odgovor na to vprašanje.

—o—

Na tem ozadju so videti vse druge dileme, ki se ponujajo v razrešitev, bolj tehnične.

Na primer izpeljava binoma provincialnost in planetarnost.

Provincia in svet: kakšen nesporazum je mogoč v zvezi s tema dvema pojmom!

Danes mi je jasno: provinca je lahko na Elizejskih poljanah, kozmos pa na Kozjem brdu. Lahko se greš provincialca v francoščini in kozmopolita v rovtarskem narečju. Še več: lahko se vrneš kot provincialec s Sorbone in kot kozmopolit iz Ljubljane.

Provincia in kozmos, to sta kategoriji, ki se ne krijeta ne z različno formalno izobrazbo ne z deležem na dveh različnih civilizacijah ne z različnim življenjskim okoljem.

Vzemimo Prešerna.

Njegova izobrazba je široka, ampak ne izredna, še manj čopovska. Preveč je odprt življenju, da bi se zadihuril v papir. Sveta je videl malo: ne Pariza ni videl ne

Rima ne Aten. Okolje, kjer mu je bilo prebiti življenje, je intelektualno bilo dvojezičen kurnik. In vendar — čigava poezija je na Slovenskem univerzalnejša od Prešernove?

Obratno je mogoče navesti primer kulturnika, svetovnega potnika, polnega mednarodne frazeologije, vsega trdega od kozmopolitskih poz, a ki njegovo pero zna zaudariti po prav vaški zatohlosti.

Provincialno in svetovljansko se sečeta skozi kulturnikovega duha.

Sta v bistvu dve drži duha.

Naj tvegamo definicijo, eno od mogočih?

Provincialnost je zaprtost objektivnemu kriteriju kulturne vrednote; svetovljanstvo je odprtost takšnemu kriteriju.

Gre za vrednoto samo na sebi ne glede na njeno narodno ali sociološko zaznamovanost: za občečloveško vrednoto torej.

Mogoče gre tudi pri tem za dovolj preprosto zadevo: za razmerje, ki ga more človek ustvariti do vrednostne in zgodovinske resnice.

Kdo je na primer dejansko bolj zaplankan: neliterat Slomšek s svojo nedeljsko šolo ali literat Vraz s svojo preobjedenostjo svetovne poezije?

Najkrajša bližnjica v univerzalnost v kulturi ni nič drugega kot pot pristnosti, torej resnice.

Sicer pa ni hujše provincialnosti kot obsedenost, da ne smeš biti provincialen.

Kulturi ni težiti k planetarnosti, ampak k vrednoti: vrednota je planetarna sama po sebi.

Na lastni gredici lahko vidimo, kam pelje planetarna ihta: v pojmovni in slogovni karneval, ki niti provinca ni več.

—o—

Kaj sem dobil od italijanske kulture? S kretnjo člo-

veka, ki mu je bila ta kultura vsiljena, se nagibljem k temu, da bi dal radikalen odgovor. Da bi na primer rekel: pripravljen sem vrniti tej kulturi vse, izvzemši enega, Danteja. Pa še Leopardija bi si pridržal, tega nosilca tako malo italijanske tragičnosti. Vse drugo bi ji vrnil, tudi ljubega krščanskega Manzoniya, tisti njegov križ, malce preveč lep, skoraj zavit v stanjol. Niti enega pisatelja si ne bi pridržal niti enega dramatika niti enega filozofa. Za vsako ceno bi si pridržal samo Danteja Alighierija.

V meni bi seveda govorila maščevalnost. Nehvaležno bi pozabil na vrsto literarnih bivakov, kamor sem se pubertetnik zatekal iz zavodske puščave, na primer Tassa, na njegovo čarno pokrajino, v simfonični sekvenci njegovih stanc. Potem bi moral omeniti nekaj že izhlapelih ljubezni, nekaj imen, ki so me v tistih letih opajala, danes pa jim vidim v korenu esteticistično gobo — na primer Foscola in v manjši meri Carduccija. Danes se sam sebi čudim, kako sem mogel kljub svojemu zelenemu okusu prenašati Papinija, njegov groteskni patos.

Pozneje, že na univerzi, že v Ljubljani, sem kdove zakaj začutil potrebo po Croceju. Danes mi je na dlani osnovna umanjkljivost tega zapoznelega hegelianca: njegova bivanjsko-kozmična nerazsežnost. Samovšečnost, s katero pontificira v svoji pusti pojmovni metropoli, se mi zdi danes nemogoča. Mesto, ki ga v svojem obsenskem vesolju pripisuje estetiki, se mi zdi danes, ko smo zabredli kdovekam stran od idealističnega optimizma, anahronistično do zabavnosti.

Potem je italijansko ozvezdje potonilo na mojem nebu. Skozi moje roke je šla še dolga vrsta italijanskih knjig, a to so bili prevodi. Še danes me italijansko ime avtorja na platnici prej odvrača od knjige, kakor da bi mi jo priporočalo, na primer v teologiji. Samo ena zvezda se je še vrgla visoko nad moj slovenski kozolec z onkraj Soče, nič literarna, vsa v božjem siju, kakor jutranjica

nove zemlje — Janez XXIII., velik tudi v svojem dnevniku, prikupen tudi kot stilist. Tudi puščavnik Carretto me je nahranil s kakšno svojo knjigo, svežo od vode življenja.

A sicer je danes literarna Italija preveč lahkomiselna, da bi me kaj več zanimala. Dosti spretnega stila, dosti kulture, a premalo bivanjske teže, premalo globine, premalo smisla za resnico.

Včasih tule na meji primerjam: stil s stilom in kulturo s kulturo.

V nas je dosti manj intelektualne živahnosti, a tudi manj smisla za sofistiko.

V Sloveniji je možen literarni zgodovinar brez estetskega čuta: v Italiji to ni mogoče.

Na celi črti — od časopisa do literature — pa nas Italijani prekašajo v stilu.

Cela vrsta njihovih časnikarjev bi bleščeče nesla vrsto pisočih ljudi, ki pri nas veljajo za »pisatelje«.

V Sloveniji lahko prideš do imena ne samo, če ni-maš ničesar povedati, ampak tudi če tega svojega nič-a sploh ne znaš povedati; v Italiji pa moraš znati svoj nič povedati, potrebno je nekaj stila.

Lažje kot na vprašanje, kaj sem dobil od italijanske kulture, bi odgovoril na vprašanje, kaj bi bil rad dobil od nje.

Smisel za sintezo?

Po tega bi šel raje k Francozom.

Čut za dokazano realnost?

Po tega bi šel raje k Nemcem.

Vpogled v človekovo neodrešenost?

No, po tega bi že šel k Rusom.

Kaj torej?

Mogoče nekaj tiste gracije besede, ki se je iz ulnjakov Himetosa pretočila skozi zemeljske filtre latinizacije v Dantejev jezik.

V začetku je bila beseda.

Zakaj nam torej ne bi smelo biti do njene slave, četa beseda noče biti nosilka ničesar drugega kakor resnice?

—o—

Ko bi si bilo treba še enkrat izbrati eno od možnih fakultetnih strok za življenjski poklic, bi si še enkrat izbral študij antike.

Kljub temu sem daleč od tega, da bi antiko malikoval.

Ne verjamem na primer, da je latinščina edinstvena šola logičnega mišljenja: v življenju sem srečal precej hudo iracionalnih latincev. Prav tako sem srečal dovolj estetsko gluhih klasikov, da bi mi bilo treba verjeti, da ukvarjanje z grštvom samo od sebe izostri estetski čut. Še malo ne mislim, da izobrazba brez latinščine in grščine rojeva polinteligente. Nasprotno mislim, da kljub ne vem koliko latinščine in grščine lahko ostaneš primitivec, človek brez okusa, omejenec. V skrajnem primeru lahko iz ukvarjanja z grštvom kličeš k barbarstvu kakor Nietzsche in lahko iz atomske fizike kličeš k človečnosti kakor Saharov. S tem seveda ne zanikam velike vloke, ki jo lahko odigra v kulturni formaciji študij antike. Trdim samo, da ne verjamem v humanistični monopol antike, in to iz istega razloga, iz katerega ne verjamem v humanistični monopol kulture. Humanizem pač ni stvar takšnega ali drugačnega možganskega ukvarjanja.

Kljub temu se ne morem vdati v to, da bi antiko zravnal na skupni imenovalec katerekoli brezbarvne zgodovinskosti. Z njo po mojem raste iz pogorja časov neki vrh, ki se iz motne gmote zgodovinskosti meče v samo arhetipičnost človeškega. Grk je izumil doslej najbolj tragični, a tudi največkratnejši način, po katerem človek lahko vzame svojo usodo na zemlji. Teorija, da je

na primer grška metafizika efemeren proizvod časovno in prostorsko omejene grške polis, se mi zdi tipičen primer, kakšne lahkomiselnosti je sposobna sodobna misel: hvala Bogu, da se ta teorija zagovarja tam nekje okrog Toronta, dovolj daleč od razvalin Akropole.

Resnica je, da je grški genij fiksiral nekatere kategorije, iz katerih nam ni kam pobegniti. Od njih je mogoče samo v nič.

Vzemimo samo kategorijo resnice, kakor se je na primer učistila v Platonu.

Tò alethés.

Gledana z bregov XX. stoletja, ki mu kriterij ni resnica, ampak uspešnost - *efficiency*, je videti prav fantastična. Še več, čisto nerealna je videti tista resnica: tako nerealna, da jo na primer vse sodobne filozofije, ki so se spočele v Heglu, dejansko zanikajo. Resnica je postala sumljiva, subverzivna, neznosna. Resnica gre načeloma na živce. Resnica buri kri, spravlja v slepoto, sprošča divjo agresivnost. Za kristjana je zakaj jasen: ker resnica pač diši po tisti Resnici, od katere jo loči samo velika začetnica, ta pa je v svoji nedoumljivi politiki prepustila upravo tega vesoljskega okruška knezu neresnice.

Če torej obžalujem zaton humanistične kulture, ga obžalujem predvsem zato, ker vidim v tem neki kategorijalni upad. Na tej ravni je antika res težko nadomestljiva, razen kolikor si nočemo izbrati za boga prihodnosti kaos.

Z vidika teologije zgodovine je mogoče reči, da je propedevtična vloga antike za bližnji vstop Besede v zgodovino očitna: Platon je njen predhodnik, njen filozofski Janez Krstnik, ki kliče duhovom v Aleksandrijo in v Pergamon, v Atene in v Rim, naj utrejo kategorije duha njemu, ki ima priti, Kategorija resnice in življenja.

S tega vidika lahko vidimo v današnji težnji po odklonitvi grštva — njegove metafizike in njegove umet-

nosti — kaj več kot navadno izmenjavo miselne klime. V strategiji Kneza je to lahko tudi najradikalnejši poskus anihilacije človeka, njegovega onesposobljenja za razlikovanje med da in ne, med jazom in Bogom, med bitjem in bivanjem.

»Vaša beseda naj bo da da, ne ne«: ob tem stavku ni težko sprevideti, za koga se odloča Kristus, ali za Platona ali za Hegla.

—o—

Kaj sem dobil od slovenske kulture? Vprašanje moram razširiti: kaj sem dobil od slovenstva?

Ah, saj ne pridem nikamor. Kaj vse bi moral naštet! Kaj mi je na primer dala slovenska zemlja — pastirski Kras, študentske Julijske in Kamniške Alpe, novoporočni gozdovi v Posavju, romarsko-turistični Gorenjska in Dolenjska, Gorjanci v zorečih divjih češnjah in Pohorje v veličastnih travah, počitniška slast golih apnečanskih špiikov in zasanjanih mahovnatih gobišč, hrasti in bukve in smreke v vseh mogočih ornatih in tišinah, v vseh ekstazah letnih časov...

In kaj mi je dal slovenski človek — kaj vse bi moral naštet, od žene, svetle sopotnice v življenju, ki mi jo je dala Slovenija, do seminarske intimnosti, ki so mi jo dali kolegi klasiki na univerzi, do vseh bratskih ur, ki sem jih preživel s Stanetom Gabrovcem, do vseh poživljajočih obiskov pri Šolarju in Kocbeku in Legiši in Ukmarju, vse to ob zavzetem spoznavanju novega narodnega genija, ki mu je tuja retoričnost, ki mu je tuja konvencionalnost, ki je rajši nesproščen v pristnosti in neuglajen v solidnosti...

A kje naj spet najdem vsa ležišča medu, s katerim se do danes nisem nehal hraniti na slovenskem Libanonu? Kaj vse bi spet moral naštet, Vodnikov nogradič in Prešernove utrjene skale, Jurčičeve polharske noči in Stritarjevo zlato kritično vago, Gregorčičev starozavezni

zalet, duhovno suverenost Kettejevo, Murnov čut za misterij bivanja, Cankarjevo preroštvo, Župančičeve velike maše. Kosovelov prodor v nevidno, da se omejim samo na literaturo...

A čemu vse to naštevanje?

Od slovenskega genija — zemlje in človeka, jezika in psihe — imam, kar imam, sem, kar sem.

Moja identiteta pod soncem, ves okus moje usode, lok mojih dni, žar mojih poletij, čar prijateljstva, celo perspektiva nove zemlje — vse to ima svoj nezamenljivi okus od slovenske zemlje, moji Tabori dišijo po nageljnih in moji Getsemani po rožmarinu, celo oblaki nad mano nehajo biti mednarodni, kadar zaplujejo nad Slovenijo.

Vem: toliko se bom uresničil kot človek, kot državljan planeta, kolikor zemlje in vetrov se bom nasrkal na slovenskem vzporedniku.

Na Triglav usode hočem samo po slovenski smeri ali pa po nobeni.

Vem namreč, da bi se po vsaki drugi zaplezal v kamine nepristnosti.

Pristnost pa je vredna samo malo manj od življenja, če ni celo vredna več od življenja, več od sto življenj.

—o—

Padaj, kakorkoli hočeš, zmeraj boš padal proti središču zemlje.

Kakorkoli se lotevaj problema kulture, zmeraj te bo zanašalo v privlačno polje resnice.

Naj moderni človek še tako sili za kometom uspešnosti, njegov magnet slej ko prej nori za severnico resnice.

Drugače tudi biti ne more, saj je človek bitje, ki je rojeno za resnico.

Vsa kultura ni vredna ene same laži: a nič ni veličastnejšega od kulture, ki je zvesta resnici.

V tem primeru Beseda lahko postane kultura in prebiva med nami.

*Josip Merkù
osemdesetletnik*

20. julija je praznoval svoj lepi jubilej naš stalni sodelavec gospod Josip Merkù kateremu so tako kritika kakor bralci pogosto izrazili vse priznanje za obširno, tehtno in dokumentirano študijo o naši tržaški preteklosti, ki jo že več let objavlja v ZALIVU. A velike zasluge ima Josip Merkù tudi pri odkritju (1972. leta) prve plemiške korespondence v slovenskem jeziku! Ko mu ob jubileju čestitamo in se mu zahvaljujemo za vztrajno sodelovanje, mu želimo še veliko zdravih let, obenem pa tudi obilo zadoščenja pri nadaljnjih vsestranskih raziskavah naše pretekle zgodovine.

FATTI DI LUGLIO
(1868 - Okoličanski bataljon)

XV.

*Lepa dežela vrt svetà,
krasna dežela vrabčeva:
tam se zvali, sem prileti,
da tukaj on lažje živi.
Ko sem prištaplja, prav milo skaklja,
ker prazen želodec ima.
Čez nekaj dni se okreпча,
peruti bolj dolge ima.
Čez osem dni že žvrgoli,
kjer Mihec in Jakec zvoni.
Čudo poglej o ti moj brat:
z vrabca postal je »impiegat«;
na strani stoji, za metlo drži,
Slovenec pometat hiti.*

Josipina Peric-Merkù (Brestovica pri Komnu, 1867 - Trst, 1926). Pesem so peli, posebno pri Sv. Jakobu, ob prehodu stoletja.

V aktu policije (BIBL. XIV-140) nismo sicer zvedeli, koliko okoličanskih miličnikov je sodelovalo z organi varnosti pri polurnem nemiru, a podatki v njem so nam vseeno dobrodošli. Razen nekaj pričanj oz. vesti od civilnih stražarjev, izvemo, da so v oni noči imele asistenco okoličanskih miličnikov štiri stražarnice (Dogana, Barriera vecchia, Gelsi in Policijsko ravnateljstvo).

Prav na strani, od koder bi se množici morali prikazati okoličani (Sv. Ivan, Bošket, Sv. Alojzij) za napad na meščane, ni bilo organov varnosti; vojašnica Dobler v Corsii Stadion — danes ulica Cesare Battisti, 27 — je

bila spremenjena v šolo prav leta 1868. (gl. GENERINI, str. 161).

Ko se je nemir začel, so organi varnosti morali zaje-
ziti razgrajače brez vojaške asistence, tudi ker se
je napad razvijal precej naglo. Le malo časa po-
zneje je odšel bar. Bresciani s svojimi možmi in
miličniki iz stražarnice Gelsi po ulicah Chiozza
in Torrente proti obokom Chiozza. Nikjer ni brati, da bi
miličniki zapustili druge stražarnice. Kakor vse kaže, so
miličniki čakali, da jih o potrebi pokličejo. Saj — tako
mislim — visoki policijski uradniki niso mogli vedeti,
kam bodo razgrajači krenili od obokov Chiozza. Tudi zato
menim, da je utegnil biti pri Loyevi skupini morda le
kak posamezni miličnik ali pa nobeden.

Napad v ulici Geppa PRIMOREC 2.8., str. 1/II., tako
komentira: »... zakaj je šel en oddelek teh ljudi proti veli-
kej kasarni, tam v ulici Geppa *delalce iz okolice* (podč.
J.M.) napadel i nazadnje v zadregi od policije z ognjem
znamenje dal velikej armadi pri kavani Chiozza, ki je
nato proti imenovanej kavani udrla?« Namesto »kavani«,
hoče morda reči »kasarni«. Če pa zares meni kavarno —
do katere 'velika armada' pa ni mogla priti, ker so jo
prej policijski uradniki, Loy in 36 policijskih vojaških
stražarjev ustavili in odvrnili — dobimo njeno ime v sle-
dečem policijskem aktu, odposlanem 3. avgusta deželne-
mu sodišču:

»No. 1615/Ris. - 3/8/1868

» N o t a

»Izvedena poizvedovanja so pokazala, da so kmetje,
ki so v večeru 13.7. (napisano je zgrešeno 13.t.m.) v ulici
Geppa imeli prepir z Rascovichem in Zanierjem, ki sta
bila zaradi tega tudi aretirana, bili Giovanni Maria Fer-
luga, Valentin Vatouz, Giovanni Maria Stebel ter Giorgio
Zerquenič iz Rojana. V njih družbi je bil Giuseppe Ramor,
prejemnik pri železnici, stanujoč v ulici Belvedere št. 4, in

okoli deset drugih kmetov v *kavarni Dogana*. (Podč. J.M. Kavarna je bila v ulici della Pesa!)

»Lastnik kavarne pravi, da je ta družba pri izstopu («sortindo») iz njegove kavarne proti enajsti uri imela prepir z več drugimi civilisti, med katerimi je spoznal mesarja Domenica Barisona ter nekega Levija z vzdevkom Padova, izraelita, kafetirja v getu.

»Zgoraj imenovani štiri kmetje bodo lahko navedli druge tovariše.«

»cop. e sped. 3/8 (sigla)

Budin« (144)

Ta akt je važen, ker potrjuje Partingerjevo pričanje, da so mladeniči prišli v ulico Pesa, in s tem uvaja že omenjen nov element, napad od dveh strani. Je tudi psihološko zanimiv, ker so navadno »protivniki« pripisovali svoja grda početja drugim. (N.pr.: Napad na »neoboroženo« ljudstvo od dveh strani).

Kaj so iskali ob tisti uri delavci iz okolice v kavarni Dogana?

*

Prof. Samo Pahor piše na str. 123 JADRANSKEGA KOLEDARJA 1968, «Nastanek in vzpon kmečkih čitalnic 1863-1869» uvodno:

»Osvetlitev katerega koli kratkega obdobja iz še neraziskane zgodovine tržaških Slovencev je tvegano početje. Če namreč nismo poučeni o prejšnjih in poznejših dogajanjih, lahko marsikaj napačno ocenimo in pridemo tako do zgrešenih zaključkov. Dogodke (...) bi pravilno razumeli šele, ko bi natančno vedeli, kaj se je dogajalo vsaj zadnjih deset let pred njimi. Ali na žalost imamo sedaj na razpolago le tako skromne podatke, da si ne moremo ustvariti dokončne podobe tega obdobja.«

Zato sem se odločil, da pokažem na nekaj dejstev, ki so bila (in so še danes) za tržaške Slovence usodnega pomena

S proglasom svobode plovbe na Jadranu, nje zaščite in jamstva, da bo obvarovana (2.6.1717) (*) je Karol VI. zavrl beneško gospostvo na Jadranu. Proglas za prosto pristanišče (Portofranco) (18.3.1719) (*) (**) in drugi ukrepi — ter dela, kakor n.pr. zasutje solin — so sprožili razvoj tedaj majhnega Trsta.

Marija Terezija, njegova hči, je v dobi svojega vladanja (1740-1780) z veliko zmožnostjo in srečo nadaljevala očetovo delo in z obilnimi in važnimi olajševanji privabljala v Trst trgovce z vzhoda in zahoda ter dala izvršiti veliko število del: tako začetek podrtja mestnega obzidja (1749); pomol Sv. Karla (1751); vzpostavo svetoivanskega (rimljanskega) vodovoda (1750) in napeljavo vode v več mestnih trgov; novi Lazaret (1769) pred izlivom v morje potoka Martežina (Rojan); pomol Sv. Terezije (1751) — danes starega Svetilnika (svetilnik je bil zgrajen leta 1832); javno pralnico (1760); staro carinarno (1754), kjer je danes Tergestej; vladno palačo; bolnišnico (1764), ki bo pozneje (1785) postala velika vojašnica; veliki Kanal (1754); načrt za gradnjo novega mesta (Terezijanske četrti) idr. (gl. GENERINI, KANDLER, itd.).

Med vlado Marije Terezije je število ljudstva od 6000 naraslo na 17.000 (GENERINI, a gl. tudi zanimive podatke v MONTANELLIJU — diagrame št. 3 in 4).

Tržačani so pravili Mariji Tereziji: »Mati Trsta«.

14. maja 1850 je dvajsetletni Cesar Franc Jožef I. postavil v bližini »Novega Lazareta« temeljni kamen prvega velikih del, ki jih je Avstrija zgradila v tržaškem pristanišču: »Velikansko železniško postajo« za progo Dunaj - Trst, oz. važni del te proge: Ljubljana-Trst.

(*) KANDLER »L'Emporio e il Portofranco«, str. 86 in 107 (gl. BIBL. IV-35).

(**) Facsimile prvih dveh strani dokumenta dobite v BABUDIERI, Dokument G. (BIBL. II-22).

Kraj slovesnosti je bil tik ob morski obali, onkraj lesenega mostiča nad potokom Martezinom, ki je pritekal od Rojana, med potokom samim in kopnim vhodom v Lazaret. Desna stran vhoda v Lazaret, ki je služil za razkuženje in karanteno ladij, pripeljanega blaga ter oseb, je stala nedaleč od polkrožnega vogala hiše na Largo a Rojano, št. 1, kjer je še pred kratkim bila ul. sv. Terezije.

Red na prostoru slovesnosti, od ceste proti zgornji strani, je opravljala okoličanska milica; od ceste do morja ter od mostiča proti mestu pa nacionalna garda.

Za zgraditev postaje, za katero ni bilo prostora, je morala biti zasuta velika površina morja. To je zahtevalo veliko količino materiala in kamenja, ki so ga odkopavali na bližnjem škorkeljskem hribu. Potrebovali pa so tudi velike količine rezanega kamna za novo obrežje, pomole, stavbe, itd.

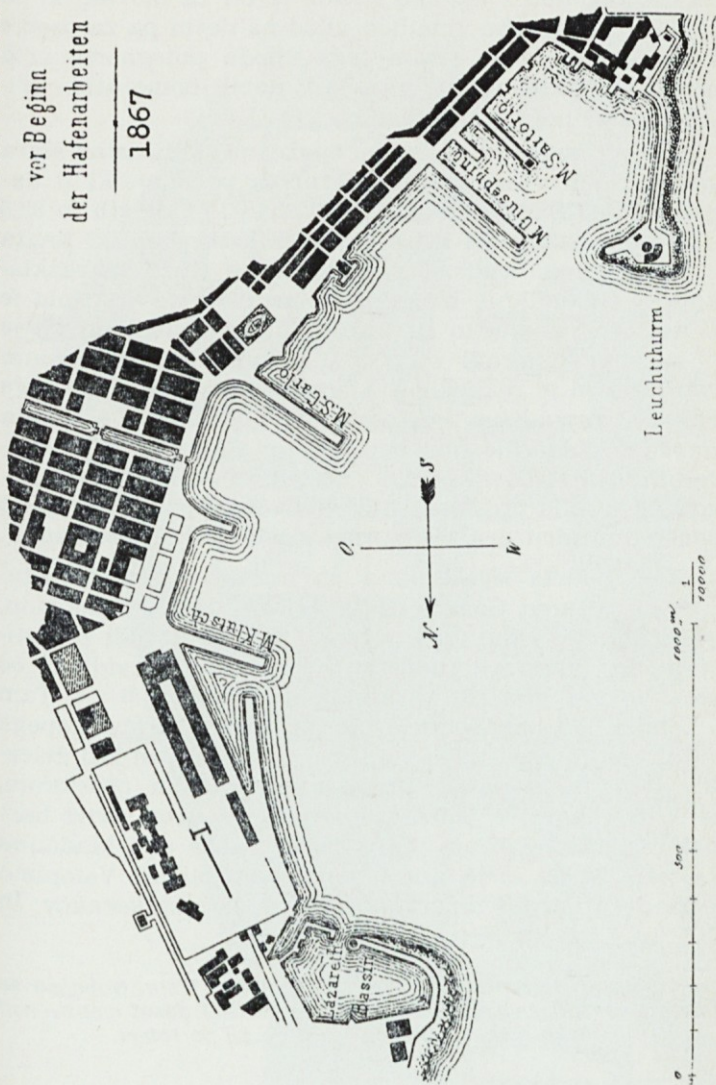
Zasuto površino dobimo, če od sredine Korza Cavour potegnemo črto naravnost do vhoda Parisijevega podjetja na drevoredu Miramare št. 5 (Špansko ime, ki ga je dal nesrečni nadvojvoda Ferdinand Maksimilian svojemu belemu gradu, je bilo: Miramàr). Od tod gremo po desnem pločniku na imenovanem drevoredu proti Rojanu. Tedaj je tu bilo obrežje (Strada per il Lazaretto nuovo - Cesta novega Lazareta). Danes pridemo mimo podolga stega prostora, kjer je prej stalo poslopje, sprva namenjeno za delavnico strojev na železniškem prostoru. Zidano je bilo nekaj višje od današnje ceste. Nadaljujemo do Largo a Rojano in smo na nekdanjem prostoru slovesnosti. Z morske strani sta bila v Lazaret dva vhoda. Glavni, na

Prvotni železniški prostor pred začetkom graditve novega pristanišča (*Portonuovo ali Puntofranco*). Na točki, zaznamovani s črko I (tir vodi na viadukt), je stala začasna postaja za potnike. Kakšno je bilo pred tem obrežje med Lazaretom in potokom Kluč (istimenski pomol je bil izvršen leta 1841), pogledati na kartico v ZALIVU, 40-41/1973, str. 32.

DER HAFEN VON TRIEST

vor Beginn
der Hafenarbeiten

1867

Leuchthurm

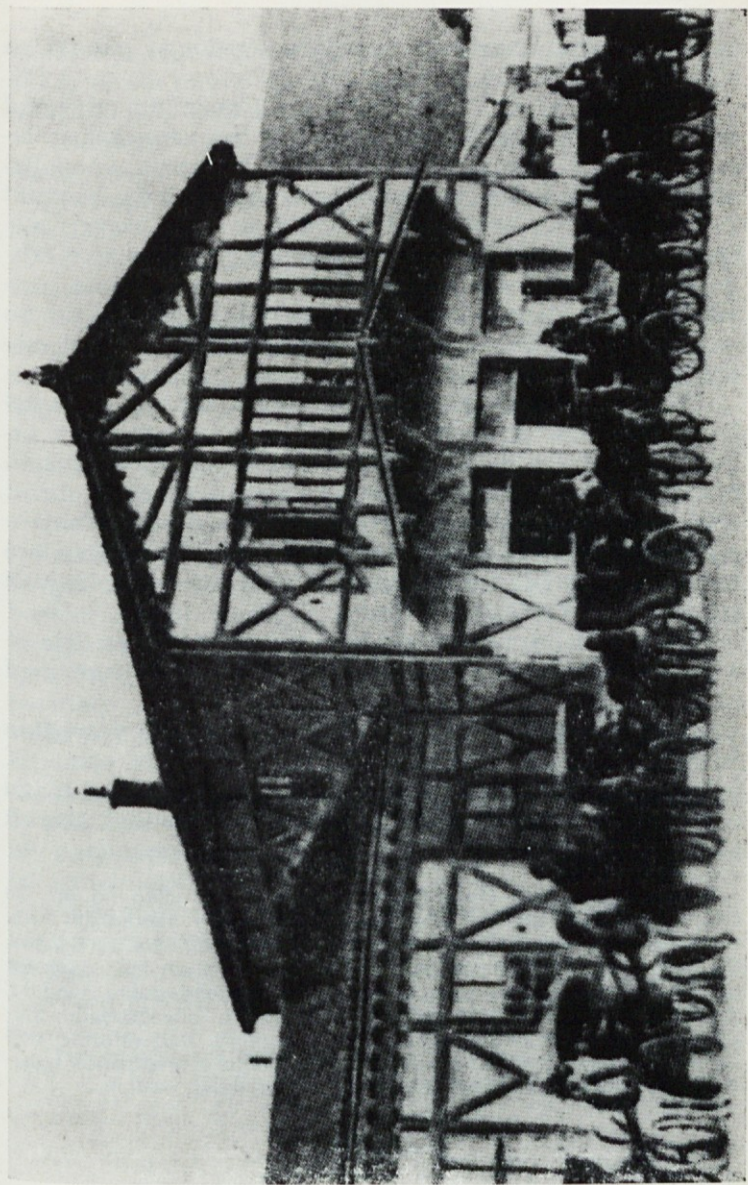
500m 1000m 1500m

levi, če gledamo z morske strani, je bil za plovila, ki so morala v karanteno; majhen vhod na desni pa za osebje Lazareta. Od desne strani tega vhoda potegnemo črto do začetka pomòla Kluč na obali; dobili bomo tako, približno površino, ki so jo zasuli.

Za avtobusno postajo stoji (požgana) veličastna stara stavba. Ta je »Velikanska železniška postaja«, ki ji danes pravimo Silos. Zidana je v dveh 290 m. dolgih in 82,5 m. širokih, na mestni strani združenih stavbah, ki imata v sredini širok nepokrit prostor: ta je služil za razkladanje in nakladanje blaga. Silos na ulici Flavio Gioia je bil določen za mestni in lokalni promet, medtem ko je oni na morski strani združeval pomorski z železniškim prometom in je razpolagal s širokim obrežjem, ki sta ga varovala pomol Kluč ter drugi pomol od novega Lazareta sem. Med obema je bil vhod v to pristanišče 13.738 kvadratnih metrov površine. Ob pomòlih in obrežju tega pristanišča je bilo prostora za 50 jadrnic in parnikov, ki so neposredno združevali pomorski z železniškim prometom.

Zdaj podrta »Delavnica« ob miramarskem drevoredu med ulicama Gazzoletti in Ariosto, kakor omenjeno, je bila zidana nekaj višje v rebri. Prav tako tudi železniški predor, katerega pročelje še danes lahko vidimo, če vstopimo v drevoredu Miramare na stopnice št. 51. Tam je kotalkališče oz. športno igrišče železničarjev. Lepega pročelja ki je pred nami ne vidimo v celoti, zaradi železnih struktur, ki nosijo streho nad športnim prostorom. Da si ogledamo še izhod iz predora, moramo pred barokvljanskim nadvozom iti na (pot) Salita alla Madonna di Gretta, št. 79, ki je tam, v neposredni bližini. Vstopimo in na desni strani se držimo stezice. Le par korakov, in

Prva (začasna) železniška postaja za potnike v Trstu. Nahajala se je na koncu današnje ulice Flavio Gioia v višini deset metrov nad morsko gladino. Dostop k njej je bil po rampi.

že vidimo pred nami izhod predora. Predor se nahaja za elektrarno železnice.

»Delavnica« in Predor ležita torej nekoliko višje nad današnjim železniškim prostorom. To pa zato, ker je tedaj Lazaret še obratoval in je vlak moral voziti... nad Lazaretom. Zato je bil zgrajen viadukt s 15. oboki. Viadukt je bil zgoraj na obeh straneh zaprt in imel okna s steklenimi šipami ter streho. Tako so potniki železnice lahko potovali brez strahu, da bi jih miazmi Lazareta okužili! To je zahtevalo ogromnega dela in stroškov; saj so morali velikanski železniški prostor zgraditi do deset metrov nad morsko gladino.

Na koncu ulice Flavio Gioia je zid zapiral visok železniški prostor in človek je moral tja gor po rampi k začasni postaji za potnike. Zid je tekel tudi proti mestu približno do polovice omenjene ulice in se nato obrnil proti hribu, kjer je na kraju Scala al Belvedere (Stopnišče na razgledišče) zaprl železniški prostor. Ulica Belvedere in ulica ramp (današnja Tor S. Piero) sta izpopolnjevali ograditev železniškega prostora.

Opozoriti pa moram, da projekti za to veliko delo si niso povsem enaki in so doživeli spremembe tudi med samim delom.

Zdaj je vlak privozil kar v prvo nadstropje v sredino med Silosoma, kjer je imel na razpolago štiri tire (*). Sprva so mislili na hidravlični stroj, ki bi prevažal blago v pritličje ali navzgor, a ta namen se ni uresničil. Morali so se zadovoljiti z dvema precej strmima rampama.

(*) Nekaj vsega tega vidimo, če pogledamo sliko na str. 38 ZALIVA 46-47/1974. Tako n.pr. na levi odklesan škorkeljski hrib. Kadeči se dimnik delavnice. Na desni, pri morju, konca Silosov. Poslopje Lazareta nad grmovjem med drevesom in okoličanskim parčkom. Približno v sredini slike, poševno, teče pokrit viadukt. Nad sredino strehe viadukta vidimo lahko s povečevalnim steklom privzdignjeno ploščad železniškega prostora. Nad »štirno«, pod latnikom, zagledamo med pomoloma glavni vhod v pristanišče Lazareta. (Za »štirno« kmetica nese na glavi škaf vode).

Ker je bila vsa površina v območju železnice, je ulica al Lazzareto nuovo izginila. Kdor je hotel v Rojan, je moral iti po ulici Belvedere.

Današnji ulici Tor S. Piero so pravili sprva ulica ramp, potem miramarska, nazadnje Tor S. Piero.

Postaja je začela obratovati 1.7.1857, končana le bila leta 1858.

C. k. Pomorska oblast je v sintetičnem poročilu leta 1882 napisala:

»Tržaški trgovski promet je v teku tega stoletja, posebno po končani železniški zvezi z zaledjem, porastel na najskrajnejši način; izkazi (Ausweise) o priplulih ladjah v letu 1860 nam kažejo sledeče številke:

» Jadrnice 9200 z 465.084 tonami
Parniki 963 z 252.212 tonami
Skupaj 10243 s 717.296 tonami. (*)

»Prav ta pomemben prirastek je zelo otipljivo pokazal slabosti tržaškega pristanišča. Najobčutnejša je ležala v tem, da prostori za razkladanje in nakladaje (kanali, bazeni, pomoli, obrežja), pri tako številnih ladjah niso več zadostovali. Na vse prostore razkladanja je bilo mogoče spraviti komaj 33 večjih jadrnic, 50 obrežnih ladij in 9 parnikov; skupaj 92 plovil istočasno, tako da je vzdolžna stran vsake ladje bila ob obrežnim zidom ter da je nakladanje ali razkladanje bilo mogoče izvesti na ugoden način. Razen tega je 19 večjih in 13 manjših, skupaj 37 plovil moglo doseči obrežje s krnom ladje (Achterteil) ali pa z ladijskim nosom (za nakladanje ali razkladanje od sprednjega ali zadnjega dela ladje).

»Dogajalo se je pa, da je v letih *pred* graditvijo novega pristanišča (Portonuovo ali Portofranco) bilo tukaj po 300, večkrat po 400 plovil istočasno. V živahnejših časih trgovine je bilo celo po 800 plovil v pristanu. Zato se je

(*) V letu 1865 9964 ladij z 837.423 tonami
V letu 1870 8054 ladij z 960.103 tonami itd.

večina ladij, ki ob obrežju ni našla prostora, morala privesati zunaj obale (na posebne naprave J.M.) in čakati na primerne prostore za razkladanje, ali je bila prisiljena, brez neposrednega stika z obrežjem, izvršiti operacije s pomočjo lahkih ladjic (Lichterbarken).

»Razen tega je pristanišče imelo nadaljnjo neugodnost, da je večidel obrežja bil dostopen le ladjam z manjšo potopitvijo (Tauchung); to neugodnost ni bilo mogoče odstraniti z bagranjem, ker bi tako delo ogrožalo varnost obrežnega zidovja (...).

»Končno je bil prenos izkrcanega blaga od ladje do železnice otežkočen zaradi visoke lege postaje, a tudi ker je obrežje bilo postavljeno v borno zvezo z železniškim tirom z dvema bednima, strmima rampama.

»(...) februarja 1862 je južna železnica predložila projekt, ki je zasledoval namen, da se tržaško pristanišče z odpravo nedostatkov izboljša.« (145)

Utapljanje naših ljudi je bila posledica tudi drugih del, ki jih je tukaj v veliki meri izvršila Avstrija in, v manjši meri, občina.

Velika dela so bila izvršena po sredini devetnajstega stoletja in trajala skoraj neprenehoma do prve svetovne vojske: takò znižanje železniškega prostora z odstranitvijo velike količine materiala, ki so ga uporabili za zasutje pri gradnji novega pristanišča; na novo predelani velikanski železniški prostor; zgraditev nove postaje južne železnice za potnike na vogalu nastale ulice Miramar s Trgom postaje (otvorjena 19.6.1878); pristanišče z valolomom (1867 - 1881) in skladišči; mestno obrežje; veliko novo pristanišče pri Sv. Andreju s tremi valolomi, skladišči, itd.; nova postaja državne železnice pri Sv. Andreju; predor Sandrinelli v mestu idr. Da so taka dela privabljala nepretrgan tok delavstva, je umevno. V glavnem iz Italije. Saj smo brali v ZALIVU 24-25/1970, str. 121, da je leta 1913 živelo v Trstu 39.000 renjiko-

lov; od teh je bilo zaposlenih pri občini 936 oseb tudi na vodilnih mestih). Namestnik princ Hohenlohe je poslal občini tozadevni odlok, ki je »dvignil mnogo prahu« posebno v Italiji. Odlok je ostal brez učinka po konferenci v Opatiji med Ministroma zunanjih poslov Di San Giuliano in Berchtoldom ter namestnikom. O tej zadevi se je Hohenlohe izrazil med pogovorom z znano osebnostjo: »Berchtold je pač le capa.« (Beri v LASCIAC Alois, str. 181 knjige, omenjene v ZALIVU 24-25/1970, str. 121). Attilio TAMARO (»Trieste«, Tiber, Roma, 1930, str. 243) je pisal: »Eden najučinkovitejših odgovorov, s katerimi so Tržačani odbijali vpad Slovencev, je bila organizacija intenzivne imigracije Italijanov renjokolov (ital. državljanov): postavili so jih v občino, v delavnice, v zasebna podjetja, povsod, kjer so manjkale mestne moči in je bila bojazen, da bi mesto zasedel tujec. Tudi v tem je Tržačanom pomagala ugodna okolnost (italijanski delavec je bil vrednejši od slovenskega), da so bili hitrejši od neokretne avstrijske birokracije« itd.

Koliko teh se je vrnilo domov? Drugi so postali Avstrijci in Tržačani. Dobi se (poredkoma) še kak članek, ki govori o imigraciji na splošno. Takega je napisal n.pr. Alfonso FRAGIACOMO (146) in je iz leta 1958; je pa drugačen od tega, kar smo brali v ZALIVU 38-39/1972, str. 386 (BIBL. V. 44; str. 48). Nekaj malega je napisal tudi Carlo TREVISAN (151) idr.

*

Mislim, da zdaj ni treba vprašati, kaj so delali v pozni večerni uri in ponedeljek, 13. julija 1868, »okoliški delalci« v kavarni Dogana.

Dosti je bilo dela v Silosih, na obrežju, v skladiščih, pri železnici. Pri količini dela so dolg urnik (BABUDIERI, BIBL. II-22, Roma, 1965, str. 81, piše, da so leta 1887, torej 19 let pozneje, od 1. aprila do 31. avgusta imeli v skladiščih enajsturno delo!), izmene in nadure, kakor si lahko mislimo, pomagali, a še zmeraj je delo čakalo na

»delalca«. Vrh tega so leta 1867. začeli z gradnjo novega pristanišča in vrgli v morje za zasutje, nad štiri milijone in pol kubičnih metrov materiala in kamenja.

Po končanem dnevnem delu so se »delalci« oz. težaki shajali, nekaj odpočili in okrepčali, nato odšli proti svojim vasem.

13. julija so imeli poseben razlog, da so bili še z zadnjim »delalcem« skupaj, da bi ne bil osamljen. Bilo pa je še nekaj: vreme ni kazalo nič dobrega. Ko se je čez četrto po polnoči vse končalo pri obokih Chiozza in je bila v teku preiskava v kavarni, »... i territoriali s'erano raccolti sotto i volti per ripararsi dalla pioggia... (...)«. Teritorialci (miličniki J.M.) so se zbrali pod oboki, da se zavarujejo pred dežjem. (gl. VERB. SED. DIETA, str. 72/I)

»Territoriale« (okoličan) je bil elastičen pojem. Mislim, da je tudi bralec to že razvidel. Budin n.pr. mu pravi »villico« (kmet), kar je navsezadnje res bil. Vsaj iz kmečke družine. Če je nosil ljudsko nošo, ga je bilo spoznati tudi po obleki. Territoriale, tudi »mandriere« (mandrjar) ali »delalc iz okolice« (PRIMOREC) je lahko delal marsikaj; navadno je v mestu bil težak. Zdi se, da jih Alessandro Mauroner (gl. prvo izdajo IL CITTADINO od 14.7., str. 2/III.) ni razločil. Gotovo so se mu zdeli Slovenci: napisal je »facchini o contadini che fossero« (ki naj bi bili težaki ali kmetje). V Achtschinovem poročilu (BIBL. XIV-133) jih je Feltracco označil kot »ordinäre Leute« (navadni, preprosti ljudje). Kadar beremo »Territoriale«, moramo malce pomisliti, kaj posamezni pisci mislijo povedati. Zakaj »Territoriale« je bil lahko tudi miličnik okoličanskega bataljona.

Čudna metamorfoza besede še ni končana: lahko je bil čisto navadno »Schiavo« ali »ščavo«.

Kar smo doslej brali, nam pove o napadu tudi sledeče: Če pomislimo, da so se »protivniki« v kavarni Chiozza že prej domenili, kako se bodo »pri prihodnji seji

občine« poprijeli v povečani meri »škandalov« — kakor naivno pravi Achtschin v svojem aktu 11.7. (gl. ZALIV, 46-47/1974, str. 47);

da so 12.7. morali teči v zavetje kavarne Chiozza pred Svetoivančani, ki so se vračali iz Rojana;

da so vedeli, kako ni hotel pri izgredih 10.7. baron Wetzlar dati Ravnatelju policije asistencence linijskih vojakov,

si lahko mislimo njihovo prepričanje, da tudi 13.7. ne bo policija dobila take asistencence, ter

si prav lahko predstavljamo, kakšne namene so gojili ob organizirani priložnosti »protivniki« Slovencev.

Zakaj so mladeniči pri kavarni Chiozza čakali toliko ur? Ker so zares čakali na okoličane, ki jih pa od nikoder ni bilo.

Polijski ravnatelj je 18.7. poročal namestniku med drugim: »Kakor zagotavljata oba voditelja policijskih komisarijatov, ni bilo 13. t.m. v celi okolici prav nikjer opaziti premikanja ali zbiranja okoličanskega prebivalstva, ki bi moglo nuditi najmanjše opravičilo govorici o namenu udara proti meščanom.« (BIBL. XIV-130, št. 3).

Partinger priča, da je »vsako toliko šlo iz množice 12-15 in več oseb proti javnemu vrtu in Akvedotu.«

Iskat so šli okoličane. Zato lahko rečemo, da te osebe niso bile »poučene«. Ko pa je prišla ura, ki so jo kolo vodje poznali, so ti šli z raketo v žepu na poznane kraje od dveh strani za napad na »delalce«. Ko se jim je zdelo primerno, so sprožili raketo in pri kavarni Chiozza so pomagachi začeli bodriti »avanti, avanti, coraggio« — »chiamasi per la patria« — »tutti abbasso« (naprej, naprej, pogum — kličejo za domovino — vsi dol). In glej, 36 vojaških policijskih stražarjev z Loyem in nekaj policijskimi uradniki, *brez asistencence linijskega vojaštva, je veliko množico, od katere so švrkali nanje strelj iz revolverjev, potlačilo proti kavarni Chiozza in jo razpršili, kakor je bil ukazal policijski ravnatelj Kraus.* (BIBL. XII - 112).

13.7. za asistenco dodeljeni linijski vojaki so bili zbu-
jeni zaman; prišli so prepozno. Ko bi jih bil baron Wetz-
lar privolil 10. julija, bi morda v Trstu do 13. julija ne
prišlo. Tega so se popolnoma zavedali »protivniki«, ki
mu bodo — kakor bomo videli v nadaljnjem — napravili
velike ovacije!

Žal je bil ubit mladenič Rodolfo Parisi, ki morda v
tem izgredni ni imel nobene vloge. Razgrajajući so smrtno
ranili kadeta Sušo, kateremu je bilo ime Franz in ni bil
vpleten v te dogodke. Bil je vojak na dopustu. Nekateri
razgrajajući so bili bolj ali manj ranjeni, a podoba, ki jo je
podal IL CITTADINO 14.7., je vredna tega glasila. Dnev-
nik je bil zaplenjen.

Zaplenjeno št. 162 dnevnika IL CITTADINO 14.7., ko-
likor mi je znano, ima samo »Biblioteca Civica« v Trstu
in jo ni najti daleč naokoli. Celo na Dunaju (Oesterrei-
chische Nationalbibliothek, Katalogabteilung), kjer ima-
jo IL CITTADINO, zaplenjene št. 162 ni!

V dnevih po praznikih (tako tudi ob ponedeljkih)
IL CITTADINO ni izhajal. Zadnja izdaja pred izgredom
je bila v nedeljo 12.7. in nosi št. 160. Prihodnja izdaja
(zaplenjena) je izšla v torek ob dvanajstih 14.7. Druga
izdaja je izšla isti dan ob 17. uri. Obe nosita št. 162.

Zato podam članek v celoti in, za lažjo primerjavo z
drugo izdajo, napišem pred vsakim odstavkom rimsko
številko:

J u t r a n j i k u r i r

»Trst, 14. julija

- I. »Danes moramo zabeležiti žalostne dogodke, krvave
konflikte. Slovensko-klerikalna reakcija, katero smo
bežno omenili v prvem delu tega lista (Velleità di
reazione! - J.M.; gl. ZALIV, 48-49/1974, str. 198-199),
je provokatorsko dvignila glavo in dobila včeraj
zvečer svoje žrtve. Nismo v stanju vsega točno pove-

dati, kar se je včeraj zvečer dogodilo — ker nismo bili prisotni tragičnim prizorom, ki so se odigrali na ulicah Torrente in Corsia Stadion. Sporočamo zaenkrat na kratko po pripovedovanju, s katerimi nas rapsodično seznanjajo pod bolečimi vtisi žalostnih dogodkov.

- II. »*Naši dobri kmetje*« (*) — ki gledajo, kakor je znano, na meščane, od katerih živijo, s tistimi čustvi, ki so lastna proletarcem proti takoimenovanim *gospodom*, in jih v precejšnji meri podpihujejo duhovniki in *panslavisti*, smatrajo zmeraj za sovražnike, proti katerim se je treba boriti, meščane, ki nosijo frak in govorijo italijansko — so že predvčerajšnjim podvzeli neko zvrst revanša proti demonstracijam petkovega večera (10.7. - J.M.) proti papežu in Bachu.
- III. »Takoj v prvih večernih urah se je razširil za meščane opominjevalen glas, da okoliški kmetje, omamljeni od ne vemo katerih zlobnih ščuvanaj določenih nanje vplivnih oseb, bi imeli nadaljevati demonstracijo, nasprotno po namenu oni mirni, protiklerikalni, a mogočni, ki so jo izvršili pretekli teden meščani, in se je sušljalo, da bi *omenjeni kmetje*, uporni proti veljavnim zakonom, *prišli v mesto oboroženi*, da dajejo, kakor so se izražali poročevalci (relatori), lek-cijo liberalcem (per dare un esempio ai liberali). (Podč. J.M.).
- IV. »Ker se je govorilo, da bodo vdiralni kmetje iz okoličanskih krajev v mesto po ulicah Stadion in Bošketu (Akvedotu J.M.), se je zbralo na velikem prostoru med tema ulicama in ul. Torrente, pri Palači Chiozza, znatno število ljudi različnih slojev, v večini mla-

(*) Nanaša se na besede: »(...) ker celo vladni časniki pišejo, da so naši 'dobri kmetje' čedalje bolj razkačeni.« (gl. PRIMORCA 2. avgusta, str. 3/II. in vladni časniki so to gotovo pisali pred 14.7. Teh pa nisem mogel izslediti - J.M.).

dina iz srednjega sloja, ki se je z bojaznijo, pomešano z radovednostjo za dogajanja, medsebojno izpraševala za vzrok teh nenavadnih dogodkov v Trstu.

V. »Proti enajsti uri ponoči so se razširile med množico pomirjevalne novice: pravili so, da stojijo ojačene patrole vojaških policijskih straž na izhodiščih cest, ki peljejo iz okolice v mesto, v katero branijo kmetom vhod. Pravili so, da gospod ravnatelj policije Kraus osebno nadzoruje izvajanje svojih ukazov za zaščito in varstvo (tutela e sicurezza) mesta. Te novice so pomirile razburjenje med občinstvom in mnogi družinski očetje so se pomirjeni podali v svoja bivališča. A malo časa po polnoči je dosti teh bilo odtegnjenih počitku zaradi ponavljajočih se streliv čete (ripetute scariche di pelotone). In glej nezaslišano dejanje, kakor so nam ga povedali.

VI. »Iz skrajne *severne* strani ulice Torrente, kjer se nahaja velika vojašnica, in od nasprotne strani, imenovane 'Ponte della Fabra', so se naenkrat prikazali v dveh krdelih, združenih v dva voda, okoličanski miličniki («... si presentarono ad un tratto in due schiere serrate a pelotone dei militi territoriali...»), za katerimi so bile vojaške policijske straže; in brez *vidnih* c.kr. komisarjev ali javnih uradnikov, brez formalnih pozivov, predpisanih od vsakega zakona, sta voda prej ustrelila v zrak in takoj nato sprožila drug strel s kroglo v neoboroženo maso (massa inerme) presenečenih, prepadenih meščanov, ki so delno sedeli v kavarnah na kraju ali delno mirno čakali na tistem prostranem kraju (sul largo), nekatere ubili in dosti drugih ranili. Takoj po streliv so miličniki v naskoku z nasajenim bajonetom napadli meščane; policijske straže pa udarjale s sabljo ter zadajale rane kot sovražna vojska ali napadalci razbojnikov in divjih morilcev, poškodovali ali ranili brez obzira in usmiljenja vsako osebo, ki se je pokazala pred njimi.

- VII. »Žalostna statistika daje danes zjutraj za pozitivno *pet mrtvih* med civilisti in vojaki ter dosti drugih težko in drugih lažje ranjenih. Bojimo se, da bodo nadaljnje informacije povečale žalosten seznam. — Kavarno Ferrari pod oboki palače Chiozza so dobesedno naskočili; dali so jo odpreti, da jo preiščejo, ali bi notri našli orožje, kar je pa bilo jalovo iskanje (*vana ricerca*). Jeza okoličanskih miličnikov se je razodevala ob spremstvu policijske milice (*sotto la scorta della milizia di polizia*): napadali so z vpitjem *živio!* in izbrali za predmet svojega krutega barbarstva (*oggetto della efferata loro barbarie*) osebe bolj civilne zunanosti; vojaški in civilni stražarji so pri tem pomagali; aretirali so nekatere med civilisti in samo — nekoliko kasen — prihod piketa c. kr. vojaškega moštva je zavrl krvavo orgijo okoličanskih miličnikov in vojaških straž policije.
- VIII. »Mesto je ginjeno in razburjeno zaradi teh obžalovanja vrednih motenj reda in miru.
- IX. »Z vso silo svoje duše vabimo naše someščane k pomiritvi, da se izognejo še hujšim žrtvam (*affine di evitare lutti maggiori*).
- X. »Pozivamo jih k potrpežljivosti v upanju, da bodo osvetljeni žalostni dogodki in da se bo vrnila popolna pravica.
- XI. »Posebno jih pozivamo, da se vzdržijo vsakega nasilja, zakaj oni, ki ima prav, z nasiljem lahko pade v krivico in težko zmaga proti bajonetom.
- XII. »Svetovali bi jim tudi, da bi nesli svoje pritožbe v domač municipij — če bi municipij ne bil na oddihu (*a spasso*). (Župan Porenta in nekaj občinskih svetovalcev je bilo na oddihu; župan je bil v zdravilišču Recoaro - J.M.). Vendar mislimo, da municipalni torzo, ki je ostal aktiven, bi moral podvzeti primerne korake, *da ne bi bile več izpuščene oborožene trume nad neoborožene meščane, ki bi lahko izzvale ma-*

ščevanja in nove krvave žrtve mestu.« (podč. J.M.)

Za tem sledi takoj:

»Dobili smo sledeče (pismo).

»Spoštovano uredništvo!

»Včerajšnji obžalovanja vredni dogodki morajo prizadeti vsako pošteno srce; in vsak *dobro misleči* meščan, v pravem smislu besede, mora pomagati, da bodo popolnoma razjasnjeni žalostni dogodki (*fatti dolorosi*). Zaradi tega hvalevrednega čustva vas seznanjam s sledečim dogodkom in vas pooblašчам, da ga izrabite na način, ki vam ga bo narekovala vaša žurnalistična izkušnost.

»V pozni uri me je zvabilo iz mojega doma v Corsiji Stadion nekoliko pokov iz puške. Šel sem proti vogalu hiše Dornig, kjer sem videl nekega moža, meščana, po videzu mrtvega, ki je ležal na tleh, in le malo oddaljenih pet ali šest težakov ali kmetov (*cinque o sei, o facchini o contadini che fossero*), ki so zelo surovo obdelovali nekega osamljenega meščana, ki je klical na pomoč. To se je dogajalo za fronto stotnije linijskih vojakov, ki so stali pred kavarno Chiozza. Pričakoval sem si, da se bo kdo postavil temu boju po robu, a z velikim začudenjem sem videl, da je od levega krila stotnije odšlo nekaj civilnih stražarjev policije, od katerih je eden vihtel običani velik nož (*daga - J.M.*) in tekoč proti skupini kričal s polnim grlom 'daj ga', 'daj ga'! (*daghe, daghe*).

»Opisu tega dogodka, kateremu sem bil priča, dostavim, da v včerašnjem popoldnevu so prišli iz vseh strani kmetje v mesto nekoliko vinjeni (*passabilmente avvinazzati*) ter da je med meščani bila splošna bojazen, da se zgodi kakšna nesreča. Še nekaj dostavim, ker pravijo, da je v *nedeljskih slovensko-klerikalnih demonstracijah* (podč. J.M.) baje zapleten neki častnik bataljona, sin c.k. policijskega svetnika Achtschina.

»O vseh teh dogodkih si ne dovoljujem komentarja, a priporočam jih pozornosti (*disamina*) vaši in vseh poštenih vsake stranke ter posebno visokemu preudarku se-

danjega ministrstva.

»Blagovolite prejeti zagotovilo mojega visokega spoštovanja.

»Trst, 14. julija 1864 (letnica je zgrešena).

»Alessandro Mauroner«. (BIBL. XVIII - 124).

»I l C i t t a d i n o

(druga izdaja nosi isto štev. kot prva, 162)

»Trst, 14. julija (5. ura pop.)

»Zaplemba 'Il Cittadina'

»C.k. Policijsko ravnateljstvo je našo današnjo izdajo zaplenila s sledečim odlokom:

»C.k. zapisnikar Maurer ima nalog podati se v uredništvo in tiskarno dnevnika *Il Cittadino* ter izvršiti zaplemba lista *Il Cittadino*, ki je izšel danes s številko 162.

»Zaplenjen mora biti tudi tiskovni sestav (composizione tipografica).

Trst, 14. julija 1868

Hoffman

c. k. svetnik«

»Vprašali smo za razlog zaplembe; dano nam je bilo ustno zvedeti, da so zaplemba izzvale nekatere napake, ki so se vrinile v razlago žalostnih včerajšnjih dogodkov, napake, ki jih ni moč trpeti (tollerare) in je zaradi njih v teku kazenski postopek. Mi nismo izjavljali, da imamo avtentične in neoporečene novice, saj smo rekli, da so nam jih povedali pod žalostnim vtisom krvavih dogodkov (raccontate sotto la triste impressione dei luttuosi avvenimenti).

»Zato smo pripravili drugo izdajo našega lista, pomnoženo ter popravljeno, in upamo, da ne bo imela zdaj policija nič oporekati. (... la polizia non ci avrà a ridire).«

(Spremembe v članku druge izdaje).

Nekaj ur pozneje so pri *Cittadinu* bili že boljše poučeni brez navedbe »napak« od strani policije. Poznali so jih sami!«

I. *odstavek se začinja drugače*: »Žalostni dogodki, krvavi konflikti so včeraj zvečer potrli mesto.«

Izloženo: »Slovensko-klerikalna reakcija, katero smo bežno omenili v prvem delu tega lista (*Velleità di reazione!* — Poskus reagiranja! — J.M.) je provokatorsko dvignila glavo in dobila včeraj zvečer svoje žrtve.«

II., III. in IV. *odstavek so neizpremenjeni*.

V. *odstavek. Izloženo*: »zaradi ponavljajočih se strelov čete (da ripetute scariche di pelotone).«

VI. *odstavek. Izloženo*: »in brez vidnih c.kr. komisarjev ali javnih funkcionarjev. *Spremenjeno je bilo tako*: »in s c.kr. komisarji ali javnimi funkcionarji v uniformi.«

Izloženo: »sta voda prej ustrelila v zrak in takoj nato sprožila drug strel s kroglo v neoboroženo množico (massa inerme).«

Spremenjeno je bilo tako: »sta se vrgla na množico presenečenih, itd.«

Izloženo: »nekateri ubili«, *je bilo spremenjeno v*: »ubili enega mladeniča (...).

Izloženo je bilo tudi: »Takoj po strelih vodov, so miličniki v naskoku z nasajenimi bajoneti napadli meščane, policijske straže pa udarjale s sabljo ter zadajale rane kot sovražna vojska ali napadalci razbojnikov in divjih morilcev, poškodovali ali ranili brez obzira in usmiljena vsako osebo, ki se je pokazala pred njimi.«

Nadomeščeno je bilo takole: »Takoj zatem so se miličniki pognali v naskoku nad meščane z nasajenim bajonetom, policijske straže pa s sabljo zadajale udarce in rane.«

VII. *odstavek. Izloženo iz prvega stavka*: »pet mrtvih

med civilisti in vojaki«; *popravljen stavek je zdaj tak*: »Žalostna statistika daje danes zjutraj za pozitivno enega mrtvega in nekatere težko, druge lahko ranjene.« Nato nadaljuje: »Bojimo se, da bodo nadaljnje informacije povečale žalostno listo. Kavarno Ferrari pod oboki Chiozza so dali odpreti, da jo preiščejo, ali bi odkrili notri orožje; našli so nož v stranišču.« *Vse drugo je bilo izloženo*, in sicer: »Jeza okoličanskih miličnikov se je razodevala ob spremstvu policijske milice (sotto la scorta della milizia di polizia); napadali so z vpitjem *živio!* in izbrali so predmet svojega krutega barbarstva (oggetto della efferrata loro barbarie) osebe bolj civilne zunanosti; vojaški in civilni policijski stražarji so pri tem pomagali; aretirali so nekatere med civilisti in samo prihod piketa c.kr. vojaštva, je — nekoliko kasno — zavrl krvavo orgijo okoličanskih miličnikov in vojaških straž policije.«

VIII., IX., X., XI. in XII. *odstavek so neizpremenjeni.*

Izloženo je tudi pismo Alessandra Mauronerja. Zato pa prinaša list nekaj manjših notic, n.pr.:

»Vojaško poveljstvo je določilo, da kmetje ne bodo drevi več opravljali službo patrol v mestu. Za javno varnost bodo skrbele močne vojaške patrole.

»Ni res, da je Nj. Eks. baron Bach odpotoval na Dunaj.

»V zelo velikem številu so meščani podpisali in še podpisujejo prošnjo občini za razorožitev teritorialcev. Zelo dobro!«

*

Že 15.7. je IL CITTADINO, str. 2/IV. lahko pisal: »...s koncesijo, ki so jo včeraj dale višje oblasti (da bi »za zdaj« okoličanski miličniki ne opravljali več varnostne službe - J.M.), so se pokazale nam naklonjene«. Pravzaprav je de Baseggio prejšnjega dne 14.7. na izredni seji ob 17. uri (VERB. SED. CONS., str. 327/I.) rekel: »..so omenjene o-

blasti klonile (si arresero) pred željami občine.«

18.7. je na seji mestnega sveta (str. 336/II.) bilo prebrano besedilo spomenice (Memoriale), ki jo bo Deputacija — podpredsednik Morpurgo ter svetovalca Pitteri in Hermet — ponesla na Dunaj ter predložila ministru za notranje posle in ministru za javno zaščito. Razpustu bataljona so se uprli svetovalci Nabergoj, Primožič in Lavrenčič. Zmeraj z istim uspehom. V zapisniku je napisano, da je predlog bil »enodušno sprejet, manj trije omenjeni glasovi.« (La proposta è indi adottata ad unanimità, meno i 3 voti suddetti.)

Akt policije pravi, da ni bila vsebina spomenice sprejeta z zadovoljstvom »inteligentnega in treznega dela tukajšnjega ljudstva« in da vsebuje veliko uporabo neresnic in pretiravanj (podč. J.M.) pri opisu dogodkov 12., 13., 14., ter napade zaradi izmišljenih protekcij vladnih oblasti tukajšnjemu slovenskemu elementu, in obtožuje iste oblasti podpiranja klerikalnih rovarjenj in pohlepa po reakciji. (149)

V spomenici je med drugim napisano: »Naj V.E. predvsem blagovoli premisliti (desumere), da provokacije in prvi naskoki niso prišli od neoboroženih meščanov, zbranih v javni kavarni z gospemi in dečki, kateri so bili zvičajno pritegnjeni na bližnjo široko ulico in obkoljeni od oborožene sile, že prej razporejene na način, da jim vzamejo vsako možnost rešitve (per togliere ad essi ogni scampo). Tudi niso bili dani opomini, predpisani, bolj kot od vsakega zakona, od človeških in civilnih načel. Pozabiti pa se ne sme, da ni bilo konflikta v pravem pomenu besede, ker ni bilo odpora, ter da je zaradi nepričakovanega strašnega napada VEČ STOTIN LJUDI ZAPUSTILO TORIŠČE V DVEH MINUTAH, (podč. J.M.) pustivši enega mrtveca in več ranjenih.«

V samem odstavku, ki smo ga prebrali, je protislovje.

Meščani, gospe in dečki, so lahko bili pritegnjeni na bližnjo široko ulico, le od pomagačev kolovodij, ki so po

pognani raketi vabili: »avanti, avanti, coraggio«; »chiamasi per la patria«; »tutti abbasso« (naprej, naprej, pogum; kličejo za domovino; vsi dol).

Gospe in dečki bi lahko bili obkoljeni od »oborožene sile« le nekaj minut po polnoči, ker proti uri 0,15 se je Brescianijevo in Loyevo moštvo (ter neko število okol. miličnikov) združilo pri obokih Chiozza. PRIMOREC piše 2.8., str. 1/II.: »ne verjamemo, da so bile gospe in otroci o polnoči v takej gnječi (...).«

Policijski ravnatelj Kraus pa je poslal v veliko vojašnico policijske uradnike, Loya ter vojaške policijske stražarje proti 23. uri, ko je videl da stvar postaja resna, in je, očitno, imel število moštva, ki ga je imel na razpolago, za premajhno. Naročil pa je, naj takoj vprašajo za VOJAŠKO ASISTENCO, S KATERO NAJ SKUPAJ S POLICIJSKIMI STRAŽARJI MNOŽICO RAZPRŠIJO. Kar se je zgodilo brez vojaške asistence (gl. ZALIV, 52-53/1975, str. 195).

Ker pa je množica čakala na prihod okoličanov od smeri Sv. Ivana, Bošketa (Akvedota J.M.) in Sv. Alojzija, bi moral Kraus poslati svoje moštvo kam drugam, da zapre vsako možnost rešitve. A tudi če pogledamo na topografsko karto v prejšnjem ZALIVU, na str. 191, od vojašnice do obokov Chiozza, vidimo, da so razgrajachi imeli nemalo ulic za »rešitev«, ter celò pasažo na ulico Cordaiuoli.

Poenostavljeno: Iz aktov izhaja, da je najprej počil strel iz revolverja proti »delalcem« v ulici Geppa. Nato je raketa švignila v zrak in *aretiranih je bilo sedem kolovodij*. Skoraj istočasno so se usuli razgrajachi v smer proti veliki vojašnici. Kdo je mogel to predvideti?

O »streljanju« javnih organov varnosti še to iz poročila Ravnatelja policije Krausa namestniku: »Po navedbi narednika Loya niso vojaški stražarji policije imeli puške nabite in bi tako ne mogli streljati niti v prazno.

Pač pa je po Brescianovi navedbi onemu manjšemu od-
delku, ki se je nahajal pri njem, dal kaplar nabiti puške.
Doslej ni bilo mogoče dognati, ali je ta oddelek sprožil
kak strel.

»Če je okoličanska milica imela naboje in streljala,
ni bilo mogoče dognati; sicer doslej (18.7. - J.M.) ni no-
bene omembe, da bi bila streljala.« (BIBL. XIV - 130).

O enem strelu v zrak, sproženem od vojaškega stra-
žarja policije, imamo pričanje od pivovarja Francesca
Sapade. (BIBL. XIV - 132, št. 3).

Iz vsega izhaja, da delo organov varnosti ni moglo
izzvati ali terjati nikakšen opomin.

Ker je preiskovalni sodnik dr. Kuscher vprašal poli-
cijo za nekatere informacije, n.pr. kateri organi so bili
pritegnjeni za pomiritev izgreda in kakšne ukaze so do-
bili (BIBL. XIV - 139, št. 7), je Kraus poročal, kakor
znano, da okoličanski miličniki »niso imeli nobene poseb-
ne naloge«, Bresciani pa je obdržal pri sebi najmanj osem
miličnikov, da ojači svojo asistenco; nekje je napisano
16, kar je tudi mogoče, če vštujemo one, ki so zapustili
svoja stražarska mesta (gl. ZALIV, 52-53/1975, str. 206,
črka b in d, ter prvi odstavek pričujočega nadaljevanja).

Vzlic pomanjkanju »posebne naloge« in pri upošte-
vanju, da so miličniki bili za nočno službo v mestu pod
poveljstvom policije, bi bil Kraus lahko pristavil kakšno
besedo hvaležnosti za okoličanske miličnike; saj se je
komaj pred tremi dnevi (10.7.) pošteno potil, ko je — prav
on — iskal pomoč pri milici v stražarnici na Velikem
trgu, ki mu je ni hotel dati baron Wetzlar. A taka hvala
zdaj ni bila mogoča. Kakor je pisal Budin policijskemu
ravnateljstvu 15.7. »je obdukcija ugotovila, da je Parisije-
vo smrt povzročil bajonet okoličanskega miličnika, ki je
zadel srce«. (BIBL. XIV - 142, pril).

*V tisti noči pa so imeli nasajen bajonet tudi vojaški
policijski stražarji.*

V knjigi, ki jo je leta 1957, objavila tvrdka Francesco

Parisi ob 150. obletnici obstoja, je na str. 37 napisano da »okoliščine, v katerih je bil Rodolfo Parisi umorjen, niso bile nikoli popolnoma razjasnjene«. (Dodanih je nekaj besed, ki pa se ne ujemajo z akti policije). (147)

Vrhu tega je Attilio TAMARO v svoji »Storia di Trieste« dobesedno napisal: »Morirono lo studente Rodolfo Parisi, *massacrato con ventidue colpi di daga* (podč. J.M.) e l'operaio Francesco Sussa (...). Da quel momento incominciò la lotta contro gli Slavi«. (Umrla sta študent Rodolfo Parisi, *zaklan z dvaindvajsetimi sunki meča* (podč. J.M.), ter delavec Francesco Sussa. Od tistega hipa se je začel boj proti Slovencem.« (BIBL. XIV - 143).

(Izraz »daga« se v italijanščini običajno rabi v pomenu kratkega meča. Tako »belo orožje« je bilo oprema *civilnih policijskih stražarjev*). (BIBL. XIV - 132, št. 11).

Mi ni znano, kje je TAMARO dobil omenjene informacije. Bruno COCEANI, v spominskem govoru ob tridesetdnevni smrti TAMARA, se je tako izrazil: »... šel je na Dunaj kot dopisnik nekaterih velikih dnevnikov. A kamorkoli je šel, je nosil Trst v srcu. Izrabil je prebivanje v glavnem mestu Avstrije za globoka, natančna raziskovanja v vseh Arhivih umrlega Cesarstva Habsburžanov, v upanju da bo izpremenil svoje sanje v stvarnost: da napiše zgodovino svojega mesta.« (148)

Če se pri tem spomnimo trditve Alessandra Mauronerja, ki jo je v pismu, priobčenem v prvi (zaplenjeni) izdaji 14.7. IL CITTADINA napisal, in sicer: »... z velikim začudenjem sem videl, da je od levega krila stotnije odšlo nekaj *civilnih stražarjev policije* (podč. J.M.), od katerih je eden vihtel običajni veliki nož (daga J.M.) ter kričal s polnim grlom 'daj ga, daj ga', ter da so v isti noči vojaški policijski stražarji imeli nasajen bajonet, mislim, da na takih temeljih lahko po sto in več letih domnevamo in lahko ugotovimo, da Rodolfa Parisija ni usmrtil okoličanski miličnik.

Simptomatično se mi zdi: I. da je v drugi izdaji IL CITTADINO 14.7. bilo Mauronerjevo pismo *izloženo*, in II. da je preiskovalni sodnik prosil policijo za *vzorec »vsakega orožja, ki ga ima civilna policija v rabi«*. Policija mu je poslala v vpogled »dago«! (BIBL. XIV - 139, vprašanje 11).

Mislím pa, da z izidom obdukcije so bili pri policiji zadovoljni in — nad vsakim upanjem — tudi liberalci in njih prijatelji!

Zasovražen okoličanski bataljon je bil v kleščah in z njim Slovenci.

»Po dogodbi 13. julija je nastal v Trstu terorizem...«
(150)

(Dalje prihodnjič)

Potrdilo deželnega sodišča:

Št. 1472/Ris.

C.k. Policijsko ravnateljstvo v Trstu izroča slavnemu c.k. Sodišču dago (v rabi stražarjev civilne policije).

Trst, 29. julija 1868

za dr. Kuscherja
Schabetz

~~1499~~
1499
1499

L. M. Dargione di Calabria in Fucine
trasmette all'Indotto B. R. Tribunale Prov. Ca

una Argon (ad uso dello Stato di Calabria).

Fucine li 29 Luglio 1868

G. M. Prof. P. M.

L. M. Dargione

BIBLIOGRAFIJA (XV)

Če ime kraja tiskarne ali založništva ni označeno, naj se bere Trst.

- (144) AST (*) - Pol. Ris. 1868 - Busta 62 - Fasc. 1. Atto No. 1615/Ris., dd. 3.8. Attuario Budin fornisce informazioni al Trib. Prov.le sull'alterco del 13.7. in via della Geppa ed in quella della Pesa.
- (145) J.G. SEIDL, F.C. WEIDMANN - Die Staatsbahn von Wien nach Triest. Heft XI. u. XII. (Supplemente). Lith. arth. Abtlg. Oesterr. Lloyd. 1857.
k.k. SEBEHÖRDE - Der neue Hafen von Triest. Selbstverlag, 1882.
BABUDIERI Fulvio (BIBL. II - 22).
GENERINI Ettore (BIBL. II - 10).
- (146) FRAGIACOMO Alfonso - La provenienza e gli apporti degli immigrati a Trieste nel secolo XVIII. v »La Porta Orientale«, 1958; št. 7-8, str. 281. Monciatti Edit.
- (147) FRANCESCO PARISI - I centocinquanta anni della Francesco Parisi - una ditta, una famiglia (1807-1957); str. 37. Fr. Parisi, reparto tipografico, 1957.
- (148) COCEANI Bruno - Attilio Tamaro, str. 23. Spominski govor ob tridesetdnevnici smrti; str. 23. »La Stampa Commerciale«, 1957, Milano.
- (149) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Akt 1519 Ris. vom 22.7. Pol. Dir. Kraus berichtet dem Ministerpräsidenten Taaffe in Wien über die »Memorial-Deputation« etc. (spomenico beri v VERB. SED. CONS., 18.7., str. 336/II).
- (150) PRIMOREC - 16.8., str. 1/I. Rabuka v Trstu, IV.
- (151) TREVISAN Carlo - Trieste questa sconosciuta - str. 7. Editr. Triestina, 34015 Opicina, 1968.
- (*) AST - *Archivio di Stato Trieste - Državni Arhiv Tst.*

»ZALIV«, številka 52-53

Popravki k OKOLIČANSKEMU BATALJONU

- stran 192, 15. vrsta od spodaj; namesto: šlo izkopavanje
bodi šlo za izkopavanje
- stran 195, 7. vrsta od spodaj; namesto: Croneo bodi Co-
roneo
- stran 196, 16. vrsta; namesto: prej po je bodi prej ko je
- stran 197, 16. vrsta od spodaj; namesto: Taafeja bodi
Taaffeja
- stran 197, 12. vrsta od spodaj; namesto: Med bodi »Med
- stran 199, 13. - 14. vrsta; namesto: bastonate bodi basto-
nare
- stran 199, 15. vrsta (Corsia bodi Corsia
- stran 207, 15. vrsta; namesto: ob desni bodi na levi
- stran 210, 6. vrsta; na koncu pripiši: (140)
- stran 210, 7. vrsta; namesto: pisem bodi aktov
- stran 210, 13. vrsta; črtaj: ,vštet IL CITTADINO,
- stran 216, 11. vrsta od spodaj; med patrol in piko vrini
sledeče: in posamičnih straž okoličanske milice.
- stran 217, 16. vrsta od spodaj; pripiši: (140)
- stran 217, 2. vrsta od spodaj; namesto: julija bodi junija

VOLI

*Troje volov in jaz
smo po prahu gazili.
Nič več jim ni bilo treba biča.
Zdaj je že zdavnaj vseeno bilo.
Bili smo poslednja priča,
preostala v atomski praznini.
Daleč nekje v globoki davnini
so spali složno različni bogovi,
so smrtniki isti rasli nesložno
in jih dosegli v svinčeni pepel.
In troje volov
— Večna čreda še preplašena tava —
in jaz brezupno sama smo gazili
in se čudili,
zakaj in čemu ves poprejšnji pekel,
samo kupi zlata za bogove,
za reveže obljub na milijone
in tlake in desetine,
vsi vogali in krivine,
da smo troje volov in jaz
prišli do atomske praznine.
Zaklicala sem po sencah ljudi iz navade
in bogovi v prahu priče so mi,
da v pratikah ni bilo moje navade
listati konec ter družbenih dni.
Moja družba so bili le voli
in včasih res so se zboli,
pa so razumeli tudi brez biča,
kajti bili so izurjeni voli.*

A jaz vseeno kličem.
Voli ne morejo.
Oni, kar pomnim, molče.
Jaz kličem z gore.
Podaj mi že vendar roke!
Človek se bo iskal,
pratika pravi, če bo ostal.
Malo nas je ostalo ljudi.
In kličem te s svojega griča.
Moj klic pa ostal je samo moj — odmev.
Zmotila sem se.
Bila je le senca atomskega — ničā.

Nāše iskrene čestitke ob njegovi osemdesetletnici prof. Lojzetu Udetu, katerega smo se spomnili, ko je leta 1972 pri mariborski založbi Obzorja izdal izbor člankov pod naslovom »Slovenci in jugoslovanska skupnost«. Ko bi ne imel drugih zaslug ne drugih publikacij, bi že samo zavoljo te knjige Udeta lahko prišteli med pomembne slovenske može, ki so o usodi slovenskega naroda globokoumno in trezno spregovorili. Źal je njegova modra beseda nemalokrat naletela na gluha ušesa, na primer, ko je nasprotoval povojnemu ideološkemu reševanju Slovenske narodne skupnosti na Koroškem; a zato mu je toliko bolj v čast, da je spremenjeno matično zadržanje do koroške danošti zdaj najboljši dokaz pravilnosti njegove tehtne in argumentirane presoje.

ur

IZBOR IZ DNEVNIKA LET 1975-6

1.11.75

Kako značilno je, da so ateisti bivši dan vseh svetih poimenovali s strašnim poganskim imenom: dan mrtvih. Recimo: kot egipčanska knjiga mrtvih, ali tibetanska knjiga smrti. Če ni Boga, potem je pač smrt tista najvišja instanca, mimo katere nihče ne more, saj je otipljiva vsakomur; in tudi tiste, ki iz nje ne znajo sklepati dalje, prisili, da ji posvetijo vsaj dan v letu. Če nočemo praznovati povelečanja in vstajenja, večne živosti, potem si lahko volimo samo še smrt.

2.11.75

Znanec mi pove, da so se slovenjegradski politični možje ustrašili šestih pisateljev iz dežel tretjega sveta, ki naj bi dopolnili prireditev Mir 75 s pisateljskim posvetom. Tik pred njihovim prihodom so hoteli vso stvar preložiti; češ da trenutek ni primeren za tako reč. Sprašujem se: kateri trenutek je sploh primeren za te hlačotresce, ki izgovarjajo samoupravljanje — a pomeni ohranjanje stolčka za vsako ceno. A o tem je že lepše pisal Cankar.

Pri plačevanju mleka sva se v kuhinji sosednjega kmeta srečala s Suhadolčanom. Gospodinja mi je postregla z majhnim žganjem, da sem se ogrel za pogovor. Hotel me je zbežati iz moje esperantovščine in je dejal, da ne more imeti do esperanta normalnega odnosa kot do nacionalnih jezikov, ker je pač umeten, brez zgodovine in nesposoben v niansah. Poskusil sem razložiti, da so vsi človeški jeziki umetni. Naravno govorico imajo

samo živali, ki jo dobijo skupaj s kožo in kostmi, brez učenja. Razlika je torej samo v tem, da so narodni jeziki nastajali sukcesivno, v daljšem intervalu — in imajo zato veliko izjemnih oblik, idiotizmov in neskladja v besedišču. Esperanto je nastal na določenem prelomu razvoja narodnih jezikov — v intervalu nekaj let, v možganih enega človeka; in je zato seveda veliko bolj skladen in logičen, pa tudi zniansiran. Moderna antropologija in lingvistika ugotavljata, da tudi narodni jeziki niso nastajali spontano, iz ust množic ali skupin prvih ljudi. Besedna poimenovanja stvari in dogajanj so bila iznajdbe nadpovprečnih posameznikov; prav tako genialne kot izumi orodij, kolesa, kmetovanja itd. In če verjamemo, da je roman, ki ga napiše en avtor umetniško popolnejši kot tisti, ki bi ga pisala ekipa ali celo kar množica, potem se že lahko znebimo predsodka, da je slabo, ker je avtor mednarodnega jezika en sam človek. Glede teh razvpitih »nians« ga skušam prepričati, da so bolj plod nekega jezikovnega fetišizma, kot pa dejanska vrednota. Kakšna niansa pa je to, če mora reči Anglež »a little kiss«, ko Slovenec lepo pove: poljubček, ali esperantist: kiset. Poleg tega: koliko ljudi ima kaj od teh nians, kolikor že res obstajajo? Nekaj najboljših piscev v vsakem narodu. Večina ljudi pa obtiči pri kakšnih 3000 besedah. In esperanto je v prvi vrsti namenjen prav njim; vso niansiranost za peščico stilistov bo pridobil z rabo, kot vsak drug jezik. V spretnih ustih jo že ima! Sicer pa, povzamem; od zunaj, apriori, se te reči ne da ocenjevati. Potrebna je izkušnja, gledanje od znotraj, iz prakse.

3. 11.75

V *Komunistu* dva prismuknjena prispevka. Prvi iz rok slaboumnega in neizobraženega fotoamaterja iz Velenja, ki je v Ljubljani fotografiral obrtniški izvesek *Frizer za dame in gospode* in se na koncu kot cicero

vpraša: Kako dogo še? Kakšna coprniška vera včasih privre izpod naivnega aktivizma... kakor da bomo zares tovariši med seboj, če se bomo tako poimenovali; če bomo dosledno izgovarjali zarotitveni obrazec. Nič ne pomaga: naj se komunisti še tako trudijo prikazati svoj nauk kot nekaj znanstvenega, se vedno pokaže tudi njegova religiozna mera. A ker noče biti religiozen po današnje, je pač po »včerajšnje«, po »zamorsko«, zelo smeh vzbujajoče! Če ljudje še vedno uporabljajo stare izraze, imajo prav gotovo za to dovolj razlogov. Ali še vedno opažajo, da se med seboj razlikujemo: da smo gospodje in služabniki — ali pa je izraz samo še vljudnostna formula in ne nosi več razrednega pomena. Na vsak način pa je treba spreminjati razmere; izrazi jim bodo sami sledili.

Druga štorija ima naslov: *Tovarišica učiteljica, ali ste članica partije?* Tu je najbrž pripovedka, kako je neki učenec vprašal med uro učiteljico, če je včlanjena v ZK — in kako zmedena je bila ob tem, ter koliko časa je potrebovala, da mu je pojasnila, zakaj ni. Tako naivno čtivo smo Slovenci mogli brati kvečjemu še pred 100 leti, ko je morda v kakšnem *Bogoljubu* stalo skoraj enako: *Gospa učiteljica, ali ste ud Marijine družbe?* Takšen način pisanja je vselej veljal za klerikalno hujskaški — in prav vseeno je, kakšne barve je »talar« tistega, ki kaj takega napiše. Pametna učiteljica bi zdaj in pred 100 leti mulcu eno prisolila, da mu ne bi več padlo na pamet spraševati po stvareh, ki so osebne narave in so drugim prav malo mar.

4. 11. 75

Otroku je nerodno in zoprno, če vpričo njega rečeš: glej, cel oče! Marksistu je nevzdržno, če ga spregledaš: glej, celo krščanstvo!

7. 11. 75

Novinar Drago Vresnik se v *Delu* razburja zaradi

pisanja *Družine*, ki trdi, da se v Sloveniji utapljamo v materializmu. Takole pravi: »Da ne bomo slepomišili; že dolgo je znano, ne samo iz *Družine*, da je za konservativni del katoliške cerkvene oblasti materializem isto kot socializem« Kako nespametno! Materializem (kot porabništvo in pridobitništvo) je tipični produkt kapitalizma, ki dela za tržno zadovoljitev, ne pa za zadovoljitev resničnih človeških potreb. Človek kot biopsihično in duhovno bitje ima meje, ki se morajo odražati tudi v porabi dobrin. A ker tržišče ne prizna meja, saj je v svoji naravi nenehno ekspanzivno, ustvarja v ljudeh umetne, namišljene potrebe. Ta del potreb sodi v kategorijo materializma in porabništva. Socializem naj bi usmeril proizvodnjo v zadovoljevanje naravnih človekovih potreb; neomejena pa naj bi bila le duhovna produkcija. Žal vidimo, da pri nas še vedno gospodarimo in živimo po dosledno kapitalističnih principih. Ko kritiziramo materializem, se s tem zavzemamo tudi za socialistično družbo, ki bo pravično zadovoljevala človekove *potrebe*, ne pa razdivjano porabniško *fantazijo!* In še naprej pravi: »S preroškim razglašanjem obupa nad tehničnim napredkom in stvarnostjo, ki ji seveda pri nas botruje materializem (beri: socializem), naj bi namreč verniki in neverniki doumeli, kako jalovo, nekoristno in uničujoče je vse, kar počno, ko se dan za dnem pehajo, da bi boljše stanovali, se oblačili, hranili, urejali svoje okolje in prisilili tehniko, da jim lajša delo in življenje sploh!« Pravcata demagoška filipika, ki hoče poštenim delavcem kazati: pogledjte, kdo vam je nevoščljiv sadov garanja in znoja; delovnih nesreč in odrekanja... duhovniki iz udobnih hiš vam zavidajo vaše žulje in njih bogato zrnje. In zares: ko bi kak duhovnik *tako* ravnal in oznanjal, bi ga bilo treba postaviti pred ljudski tribunal, da mu delavska roka sodi in pokaže resnico. A kadar govorimo o zlu materializma (naj bodo duhovniki, znanstveniki, misleci ali pisatelji), potem ne mislimo na te, ki v potu

obraza sejejo in žanjejo boljši kruh; si dozidajo kopalnico in podstrešno sobo; oblečejo otroke in gredo na zasluzeni oddih. Ti zadovoljujejo človeške potrebe, s poštenim delom plačajo. Mislimo pa na tiste, ki ne stanujejo »boljše« zaradi svojega truda, ampak zaradi svojega privilegija. Ki ne jedo »boljše«, ampak žrejo, zajedajo lačne; ki se ne oblačijo »boljše«, ampak uganjajo razsipno manikensko orgijo... Enkrat je že treba reči, da pod pojmi: boljše jesti, stanovati, se oblačiti itd. razumemo predvsem — zaslužno in pošteno, v človeške naravne mere vokvirjeno jesti, stanovati, se oblačiti. Kar je iz privilegija, iz pohote, iz prestiža; kar je iz reklamne porabniške fantazije, to ni boljše! Lahko je udobno, utegne prijati — a med prijetnim in dobrim je vendarle nekakšna razlika. Na nekaj je treba računati: sledeč konzumni ekspanziji bo naša generacija zažrla vse surovinske, energetske in ekološke šanse prihodnjih generacij. Sledeč ideji socializma, pa bomo morali zadovoljiti dve skupini potreb: potrebe po človeški naravi odgovarjajoči količini in kakovosti materialnih dobrin — in potrebe po tistem, kar je človeku na tem svetu najbližje: po drugem človeku!

14. 11. 75

Berem knjigo *Mensch und Philosophie* Iva Frenzla in si izpišem stavek, ki ga je zapisal Fichte: »*Was für eine Philosophie man wält, hängt davon ab, was man für ein Mensch ist*«. In drugega, od Novalisa: »*Philosophie ist eigentlich Heimweh — Trieb, überall zu Hause zu sein*«. Vse bolj sem prepričan, da v filozofiji ni toliko pomembna formulacija, rešitev, kot pa samo dejstvo, da se človek vprašuje o stvareh, o katerih bi se vsakdanji kramar zelo težko vprašal. Zato so mi mnogo bolj pri srcu fragmentarni, aforistični, esejistični in podobni filozofi, kot pa oni, ki so ustvarjali mogočne o vsem govoreče sisteme, v katere so se pozneje množično naselili ščurki

fanatizma in nazorske ekskluzivnosti. Filozofija torej nekako pomaga, dokler si na poti, dokler umno in domiselno vprašuješ. Ko se hoče zdeti, da je odgovor tu, da ga je treba samo še pretopiti v prakso, je z njo po navadi konec. Praksa ja; a ne iz kakega domišljavega filozofskega ključa! Ljubezen do sistemov pa je od tod, da si želimo narediti avtomat dobrega in pravilnega, ki bo odločal namesto nas. Namesto svobode vesti in odgovornosti hočemo napisane in za vse prilike veljavne zakone.

1. 11. 75

Napisal sem esej o manjšinah — kot odmev na Zalo-karjeve članke v zvezi s koroškimi Slovenci. Pomanjkljivost vsega takšnega pisanja je v tem, da problem ni radikaliziran; da ni pojasnjeno temeljno razmerje med manjšino in večino. Da se omejuje na en sam fenomen, po navadi nacionalno-jezikovni. A manjšinstvo je nekaj usodno pripetega vsakemu človeku. Vsakdo se nekje obnaša kot pripadnik večine — drugje trpi kot pripadnik manjšine. Brez te dvojnosti vsakogar, pojav ni razložljiv. Glavna bitka za 7. člen se bije v vsaki človeški notranjosti posebej. V srcu imamo manjšino vesti in fantazije, ki je zatirana. Z večino površnih in materialističnih motivacij. Imanenca zatira transcendenco, predso-dek iskanje, samoumevnost občudovanje, koristoljubje dobroto, sebičnost ljubezen.

Tu padajo pravi napisi, tu gospodari usodni Heimatdienst!

18. 11. 75

V knjižnici je zmanjkalo luči. Simptomatično! Domov grede sem premišljal o prostorih, ki obetajo luč, a se v njih vse bolj zasičuje tema. V nepregledni poplavi tiska postane knjiga luči neprimerno težje dostopna, kot nekoč, ko je bila pisana z roko. Odkar ni več tiste notra-

nje cenzure, ki so jo podpirale tudi tehnične ovire, ne-
usmiljeno vlada cenzura preplavljenosti, iz katere komaj
kaj vrednega štrli.

22. 11. 75

Prebral sem *Obarvano ptico* Jerzyja Kosinskega. Mo-
goče je res nekoliko nenaravno obtežena z zlom in trp-
ljenjem, a prikaže nekaj pomembnega. Da zlo vojne ni
toliko v tujem vojaku, ampak predvsem v dvignjenih za-
pornicah, ki v novih razmerah spustijo zlo iz latentnosti
v uresničitev, Take knjige nas opomnijo, da se ves čas
giblujemo nekje med Oswiečinom in Jasenovcem; le da
vse to še ni materializirano — a nekoč bo, če ne spozna-
mo znamenj časa in če ne sežemo v koren hudega, dokler
še ni podrlo jezu.

25. 11. 75

V kulturnih diagonalah je govoril Miloš Mikelc in
poročal o udeležbi na kongresu PEN na Dunaju. Pripove-
doval je, kako je na vprašanje Leva Detela o svobošči-
nah pisateljev v Sloveniji odgovoril z »dejstvi«, da pri
nas glede tega ni nobenih težav. Da se tudi Kocbeku ni
zgodilo ničesar in da lahko svobodno objavlja naprej.
Pri tem pa je zamolčal prepoved Pahorju, da za leto
dni prestopi jugoslovansko mejo, ravnanje z Rebulo pri
Lipi, blokiranje izida že najavljenih Kocbekovih knjig
pri Obzorjih, SM in MD.

27. 11. 75

Srečam dirigenta zbora, in mi pove, da jim je ne-
kdo od »zgoraj« preprečil gostovanje v Beogradu. Sekre-
tar partije pa je nekega pevca, komunista, vprašal, kako
more peti v tem problematičnem zboru... (problematič-
nost je samo v tem, da sta v zboru tudi dva kaplana).

Pa ga iztrebi, klerikalizem, če ga moreš!

1. 12. 75

Celjani so pripravili široko tribuno na temo, kako lahko delavci vplivajo na repertoar gledališča. Čista demagogija. Zakaj? Ker igralci ne morejo vplivati na proizvodni »repertoar« tovarn; ker dramaturg ne more vplivati na »repertoar«, ki ga šola vsiljuje njegovemu otroku. Ob kakšni marginalni zadevi se razgovorimo do orgazma, da ostane bistveno prikrito.

3. 12. 75

S Pečnikom sva govorila o Ojdipu. Rekel sem, da se čudim Freudu in naslednikom, ki so videli glavni problem drame v kompleksu do matere in sovražnosti do očeta. Ko gre za vse kaj drugega. Ojdip je tragičen samo na površni ravni. Globlje je zadoščen, saj se je fizičnim očem odrekel zgolj zaradi notranjega vida, ki si ga je odprl z oslepitvijo. In zaradi notranjega vida se je sploh vse skupaj začelo in nadaljevalo. Ojdip je tragičen za tiste, ki si ne želijo zares spregledati...

7. 12. 75

Iz neke zbirke Miroslava Antiča sem si prepisal tole pesem:

Što kod krojača - u izlog - visu odela? - Što kod vulkanizera - pred kuču - visu gume? - Kad je reklama - neka bude reklama - Zašto onde pred školu - da ne visu učitelji? - Kad je, bračo, reklama, - treba da je reklama! - -

Taka pesem ne nastane slučajno. Ko te gimnazije in dve leti akademije usposobijo za »učitelja«, je najboljše, da res visiš kakor guma. Mar sploh še ne vemo, kaj je to: učitelj?

14. 12. 75

Z znanjem sva napeljala pogovor o bistvu strankarskega sistema. Rekel sem, da je enopartijski sistem v resnici kulminacija strankarstva, saj je njegov končni izid. Socialistično perspektivo vidim seveda v direktni demokraciji, brez strank oziroma političnih organizacij. Samoupravljanje in stranka se izključujeta. Če je ljudstvo zrelo, da vlada s seboj — oziroma nad stvarmi, potem lahko to v polni meri uresniči v samoupravnih razmerjih. Kaj bi naj tu počela še partija? A če ni zrelo, potem naj ga k zrelosti pripravlja kadrovska odprta politična organizacija, ki je ne drže skupaj dogmatični predsodki in zastareli filozofemi, pač pa velja ustvarjati razmere, za polnejšo človeško uresničevanje. Potem sva govorila o ateističnem komunizmu. Ob tem je sogovorec dejal, da ima tolikšno geografsko veljavo predvsem zaradi nerazgledanosti ljudskih množic, ki so se pripravljene oprijeti vsake roke, ki bi jih utegnila rešiti. Pridal sem, da je za tako množično pripadnost komunizmu potrebna tudi globoka zmožnost verovanja — in prav to je diamat našel v ruskih, ukrajinskih in beloruskih množičah nekkih kmetov, ki razen upanja na nekega rešitelja niso imeli ničesar. Zibelka ateističnega komunizma: zahodna Evropa, le tega ni sprejela za svojo duhovno last, ker je premalo verna, premalo vsega oropana. Zahod nikoli ni bil popolnoma krščanski — in zato tudi ne more biti popolnoma marksističen. Z marksizmom se le salonsko sladka, resno pa ga že dolgo ne jemlje več. Pri tem celo nekoliko pretirava....

15. 12. 75

Prav zanimivo je opazovati, kaj počenjajo države, ki sestavljajo up sveta — svet nevezanih držav, tretji svet. Indija je vojaško »osvobodila« Bangladeš, doma pa uvaja policijski teror. Indonezija je najprej poklala pet milijonov komunistov, zdaj pa je zasedla del bivše portugal-

ske kolonije na Timorju. Maroko, še nedavno sam kolonija, si že dela z vojaško silo novo kolonijo, bivšo špansko Saharo. In tako naprej. A po drugi strani je prav, da se razbija še ena iluzija na svetu: da je mogoče zgolj s človeško voljo in silo narediti boljši svet...

Najboljši pa je bil stavek Halldorja Laxnessa: »Ton je; a kdor ga sliši, ne poje več...«

16. 12. 75

Zakaj pravzaprav rinem v to grščino in latinščino? Kot šolarček izpred vojne? V resnici prav zato, da bi si ohranil status šolarja. Človek s preveč navdušeno kretnjo odvrže torbo in zvezke, da si potem samozavestno reče, da je odrasel, ker je šole prost. In potem začne nazadovati. Z znanjem do tistega obrednega meta torbe v kot se do pozne starosti loteva novih in novih vprašanj. Na tem se kot glive zarede in namnože predsodki; duševna hrana fanatikov vseh vrst. Čeprav poznam svoj zemeljski posel: pisati; pisati v nebo, kot mi je svetoval dr. Sušnik, ko sem mu trdil, da za ljudi ni vredno — se vendarle ne morem in ne smem scela vreči v to, ampak moram ves čas zadržati in ohranjati tudi svojo šolarsko dolžnost. Si izbrati v učenje nekaj, kjer nič ne vem; da si sproti razblinjam iluzijo o kakšni zadostni vednosti, ki se tako rada zaredi v človeku. In glej: pred temi glagoli v prikupni, a še neizvežbani pisavi, se znova spoznam v kratkih hlačah, s torbo in plavimi prsti od črnila.

18. 12. 75

Ugovor verovanju: kako more Bog dopuščati tolikšno zlo nad tolikimi ljudmi, je poleg vsega, kar so rekli že drugi, absurden tudi zato, ker ne vpraša: od kod naše ogorčenje nad zlom? Mar nam ni prav to zlo dalo prilike, da se kot oseba opredelimo — in s tem izpričujemo neko apriorno merilo, ki ga v naravi ni!

21. 12. 75

V časniku *Komunist* nekdo kritizira obalno administracijo, ki je v pastirskem listu opozarjala starše, naj pazijo, s kom se bo družil njihov otrok — in vse skupaj podkrepila še z reko: povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kaj si... Tokrat dam odločno prav novinarju *Komunistu*. Takšno ravnanje je s civilno-pravnega stališča začetek diskriminacije; s stališča religije pa očitno farizejstvo, ki ga je Kristus tako močno dražil, ko si je iskal družbe tudi med prostitutkami, cestnarji, prekupčevalci in goljufi, gobavci in epileptiki. Kaj bi mi odgovoril koprski administrator, če bi ga vprašal: kako bi se slabi sploh lahko začeli družiti z boljšimi, če se dobri nikoli ne bi hoteli pomešati med slabe... Pa še to: priporočilo je neuporabno, dokler administratura ne natisne seznama dobrih in slabih — s fotografijami vred!

(Prihodnjič naprej)

Iz Švice nam sporočajo eno izmed najbolj spodbudnih vesti, kar smo jih v teh letih prejeli. Skupina slovenskih razumnikov, ki so tam zaposleni, je letos nazadnje uresničila načrt, za katerega se je že nekaj časa navduševala. Ustanovila je združenje, ki ga je krstila PRO CULTURA SLOVENICA in ki ima predvsem namen, da zbira štipendije za potrebne dijake v slovenskih zamejskih področjih. Pobudo, ki še enkrat dokazuje, kako v težkih trenutkih slovensko bit rešuje predvsem idealizem našega človeka, od srca pozdravljamo in iskreno čestitamo vsem, ki so si prostovoljno naložili davek v prid slovenski kulturi. Če se kdo želi priključiti plemeniti akciji, naj se obrne na dipl. ing. Janka Ručigaja, Baumbergweg 44, 3527 Heimberg, Švica.

PISMO MATERI IZ TUJINE

*Kaku se del'č muoj lube Trst
jn tuoj patruon ta svete Just,
uod okoličank narb'l žjeu jn čvrst
uob Kanale duol ta Ruse must!*

*U duhe viden mestu jn murje, ke se lesketà,
T'n guar Jevansko cerko, nad nju kava, Griža.
Kar se u koledarje svjet' Jevan bliža,
veselu jn domače u turne nje t'nkla!*

*Pr svjet' Jevane je mam'ca muaja draga,
rada vidla be še ambat zaskrbljen nje pogled.
Pa štereh prehodila be puot do domač'ga praga
jn nikdar v'č uodšla u tuje mrzo svet —*

*O mama muaja, zmire nasmejana, čvrsta,
viden v's sez culuo dual pa sredi mesta;
sej be ne muogla živet te brez vaš'ga Trsta,
kamr je v'n paznana us'ka ul'ca, pl'c jn cesta.*

*Mama, rada be še poslušala vaše resnične prauce
uod našeh nekdanjih slovenskih ledì,
ke od Fedrigovca dual su jele fige, pasle krauce
tn, kamr d'nes Rošetjeu spomenik stoji!*

O če imela be ku lastouka perute,
čjez ocean uodletela domačen be naprute!
Da ne be imela tè uotruk, muoža, držine —
prletela be u naručje muaje lepe, nesrečne domovine.

Tn se be usjela na us'ke murske breg,
napila sunca se be, ke uob murje t'n zahaja,
In tista kraška burja, ke veselo valove maja —
Ta le zame je recnija, le tu je zame edine lek!

Odprto pismo:

ZASUŽNJENI NAROD IMA VEDNO PRAV

Zorka Ovijač - Zendelska živi v Parizu z možem, makedonskim slikarjem Branislavom Zendelskim. Oba sta znana evropski javnosti zaradi njenega skupnega klica proti atomski oborožitvi. Ženina pesem o »Voli« je slikarju navdahnila podobo o atomski smrti, tako da sta združila tidve svoji deli v eno samo sporočilo in ga razposlala vsem diplomatskim predstavništvom sveta.

Obenem ko jima za ta pomembni poseg čestitamo, smo veseli, da lahko objavimo tako pesem »Voli« kakor »Odprto pismo«, s katerim je avtorica kot zagovornica ogroženih narodov postala naša sodelavka.

Zasužnjeni narod ima vedno prav, zakaj se potem sovražiti ali pa se celo ubijati?

Bili so časi, ko je imel prav narod, ki je napadal, in to samo zaradi zakona najmočnejšega. Pri tem mislim na začetni, osvajalski napad ali pohod in ne na obrambne napade napadenega, ki kot praktična podrobnost spadajo že v področje vojaške vede, čeprav so, gledano s človeškega stališča, nujna posledica prvotnega napada, ki jim je odvzel — prostost. Kajti čim se ima posameznik pravico braniti pred žalitvijo, kleveto, tatvino in ropom, ugrabitvijo in umorom, skratka pred nasiljem, za kar so si vse človeške družbe do zdaj izmislile celo obrambne aparate od različnih zakonov in policij pa do raznih sodišč, tem bolj se ima narod, ki so ga na katerikoli način napadli, pravico in celo dolžnost braniti se.

Toda »Knez« je umrl in veter, ki veje, da bi razčistil

ozračje smrti, ki je ostalo še dolgo po smrti »Kneza«, nosi med ljudi in narode drugo, bolj zdravo in boljše ozračje, tako da se človeka loteva upanje, da bo ta veter prineslo tudi do hermetično zaprtih diplomatskih krogov in jih prepojilo s tem novim vzdušjem, v katerem bo imel vedno prav zaslužnjeni narod in ne narodi »Kneza«. Veje ga in nosi, kot je pred leti vel v smeri dekolonizacije sveta, katerega novo vzdušje so redki pravočasno spoznali za pravilno, kar je povzročilo mnoge nepotrebne tragedije tako v malem kot v velikem; kajti veter, čim je enkrat zapihal v novo smer, je vel naprej in podiral tiste, ki njegove nove smeri niso mogli ali hoteli spoznati, predvsem pa je ne razumeti pravočasno.

Tako, čeprav je imel na dnu resnice zaslužnjeni narod vedno prav, če so mu to priznali ali ne, kajti narodi »Kneza« so ga prikrajšali za najbistvenejše — za prostost, ima tak narod zaradi vetra, ki je spremenil smer in vzdušje, če še ne uradno vsaj poluradno, vedno bolj prav, ker so se velike množice ljudi po svetu že navadile na to novo misel, čeprav mnogi vodilni možje v različnih in nasprotnih taborih zaradi svoje hermetičnosti tega ne morejo, nekateri tudi nočejo pravočasno opaziti, da bi se s tem izognili nepotrebnim malim smrtim ali pa, z ozirom na atomsko in podobne bombe, Smrti sploh.

Če pa bi ti samo za trenutek stopili iz svoje hermetičnosti med svoje in tuje narode, bi v resnici, da smo različni, ne da bi za to prenehali biti vsi enako ljudje, spoznali, da kljub izprijenosti ali pa vsaj težnji k izprijenosti sveta v vseh pogledih, ki ga svetu preračunano pripravlja neizmerno majhna in resnična manjšina, ogromna večina ljudi in narodov stremi k poštenosti, k dosledni poštenosti prav tako v vseh pogledih in področjih in v prvi vrsti na področju narodnosti, to pa iz resnično doživete potrebe po miru, ki ga pravilno rešena narodnostna vprašanja lahko jamčijo.

In tisto o hermetičnosti velja, na žalost, za večino

vodilnih mož ne glede na njihovo narodnost. Iz na videz nerazumljivih vzrokov, ostajajo, ker nočem govoriti o osebnem in sebičnem pohlepu po položajih in dobrinah, ki jih ti nosijo s seboj, redno za odkritji zdravega človekovega razuma, čeprav bi nam morali oni prvi posredovati, čim je voditi narode in svet njihovo in prvo opravilo, ki bi v resnici moralo biti poklic, v smislu biti poklican kot za svečenika, in ne avtomatična dediščina. Tisto o hermetičnosti vodilnih mož velja celo do te mere, da tvorijo, kljub prvotnim narodnostnim razlikam in različnim jezikom neke vrste internacionalo, ki pa je ne uporabljajo za resnično reševanje svojih lastnih narodnostnih in mednarodnih vprašanj.

Tako se končno vodilni možje Slovenije (v Jugoslaviji), Italije, Avstrije in Madžarske z ozirom na zasužnjeni narod, kar smo na pragu 21. stoletja še vedno Slovenci v omenjenih treh deželah, vedno sporazumejo mimo zasužnjenega naroda, ki ima vedno prav. Podobno se dogaja v Bolgariji, Grčiji, Albaniji z drugim nesvobodnim narodom, z makedonskim. In takih narodov je brez števila po svetu.

Če bi vodilni možje kdajkoli v zgodovini stopili iz svoje zgodovinsko okostenele hermetičnosti in se ozrli po zgodovini nazaj, bi opazili, da veter, čim je začel veti, veje naprej in odnaša, kar mora odnesti.

Zaboga, gospodje državniki, ki vam je zaupana usoda ne samo posameznikov, temveč celih narodov, spominjajte se, koliko žrtev je vaša kratkovidnost stala človeštvo v preteklosti, ko niste hoteli ali mogli sprejeti tega ali onega zgodovinskega dejstva, razen če niste bili kot ljudje ali narod sami prizadeti. Spominjajte se preteklosti, vseh preteklosti do zdaj, če hočete, da ima človeštvo z ozirom na tistega do popolnosti izdelanega moralnega sredstva, kakršno je atomska bomba, še sploh kakšno preteklost.

Pustite ob strani politične ali verske izme, v kate-

re večina izmed vas še najmanj verjame, čim ne branijo v prvi vrsti vaših osebnih koristi (položajev in gmotnih dobrin) in ki vam služijo kot sredstva za obrambo le-teh. Izmi pa so za narode, ki tako močno verjamejo vanje, da tudi umirajo zanje, razkošje vse dotlej, dokler ni rešeno tisto človeško vprašanje, ki mu pravimo narodnostno vprašanje.

Če pa že hočete biti sodobni, novi in izvirni, potem: Veličino človeka spoznamo po tem, kako zna »zgublјati«, če namreč tedaj, ko priznamo in popravimo storjeno krivico »izgubimo«. To velja vam, državniki Italije, Avstrije, Madžarske.... in tolikim drugim z ozirom na toliko drugih zaslužjenih narodov.

Popravlјati krivice mora pomeniti v nasprotju z današnjo umetno ustvarjeno, površno in površinsko potrebo, v nasprotju s tem bolnim hlastanjem po lažno novem, lažno izvirnem in lažno sodobnem, tisto resnično novo in izvirno, ki bo resnično zaznamovalo naš čas in, kar je še več, odločilo in določilo bodočo pot človeštva. Če hočemo biti resnično sodobni, potem moramo vsi brez izjeme doživeti to notranjo spremembo (materialni svet je šel tako daleč naprej, da je porušil ravnotežje z duhovnim svetom) — to notranjo revolucijo — ki bo edino določila značilnost našega obdobja, kot je n.pr. romantika svoj čas in kot je dalje n.pr. oktobrska revolucija zaznamovala svojega, če hočemo res pravični in mirni svet, če hočemo še Svet sploh.

Tako bi morali doživeti to izvirno spremembo slovenski in italijanski, avstrijski in madžarski državniki, vsi enako zadolženi ob enem in istem problemu, ob usodi enega izmed mnogih zaslužjenih narodov, to je ob usodi slovenskega naroda, kajti enako odgovorni so pred njim kot pred celotnim človeštvom.

Slovenski državniki pa morajo pri reševanju svojega narodnega problema v prvi vrsti nastopati sami, kajti v neki federaciji mora, čeprav moralno podprt od nje,

svoj problem reševati prizadeti narod sam ravno zaradi tega, ker je prizadet v *svojem* bistvu.

V tem pogledu naj prisluhnejo Udetu, ko pravi: »Ne smemo čakati, da nam bo Koroško dala Antanta. *Zapomnite si, da bodo Slovenci dobili samo to, kar si bomo sami znali priboriti.*« Ali pa Vorančevemu prostovoljcu za Koroško, ki v »Požganici« pravi: »V vsem nesmislu je vsaj ena stvar resnična — mi se borimo za svobodo slovenskega ljudstva. V zgodovini bodo namreč rekli: vse skupaj je bila godlja, edino borba za narodno svobodo je bila pozitivna.«

Predvsem pa bi morali slovenski vodilni možje nastopati za vsa naša ozemlja izven naših mej istočasno in po možnosti, da s tem ostanejo zvesti duhu federacije, skupaj z makedonskimi, katerih narodnostni problem je isti razen imen narodov, ki zasedajo njihova ozemlja. Slovenija namreč ni le ta ali ona njena pokrajina, Slovenija je enotno etnično telo, razkosano na štiri dele. Tako so pokrajine Koroška, Štajerska in Primorska deli pod tujimi zasedbami ene in iste Slovenije, ene in iste, tako etnično kot teritorialno.

Površno in usodno je pristopanje k problemu ločenih Slovencev v pokrajinah Slovenije Štajerske, Koroške in Primorske posamezno in kot k spornemu »vprašanju« ali pa še celo kot k vprašanju narodnostne manjšine. Od samega začetka ne moremo za noben del enega in istega slovenskega narodnega telesa, in če se nahaja v Porabju pod madžarsko, na Koroškem in Štajerskem pod avstrijsko in na Primorskem pod italijansko jurisdikcijo, dovoliti, da se k temu pristopa kot k vprašanju narodnostnih manjšin.

Z dopuščanjem, da se o delu ljudstva, kjerkoli se ta nahaja, govori kot o manjšinskem »vprašanju«, vodilni možje sami zmanjšujejo vrednost nastopanja na vseh svojih, onkraj meje ležečih ozemljih kot narod in celota. Nekega dne se namreč lahko zgodi, da tudi Slovence,

živeče v okviru federacije južnih Slovanov, smatrajo za narodnostno vprašanje in ne za avtentični narod. V primeru Slovencev na Primorskem, Štajerskem, Koroškem in Porabskem gre čisto preprosto za narod Slovencev in za slovenska ozemlja v istem smislu, kot je v času druge svetovne vojne šlo za tujo zasedbo Slovencev v Jugoslaviji kot narodne celote.

Tako se je slovensko ljudstvo dvignilo, kjerkoli je bilo in ne samo v Jugoslaviji proti tujemu okupatorju kot slovenski narod in ne kot »vprašanje« manjšine. Takrat smo južni Slovani tudi še imeli sijajen čut za federacijo.

Dalje je dolžnost slovenskih narodnih mož, da vsaj svobodni del svojega naroda navajajo k narodni solidarnosti, katere dovršen vzgled nam dajejo Francozi, ko jim kot celoti preti nevarnost, ki pa znova postanejo individualisti, katerih prva skrb je zopet dobro življenje, ko je nevarnost mimo. Kajti laž je in ne samo to, temveč celo intelektualna lenoba je, reči, da je rešitev obstoja naših »narodnih manjšin« v štirih deželah odvisna od zavesti in volje koroških, primorskih, porabskih in štajerskih Slovencev. Njih obstoj je odvisen od vseh Slovencev in celo od vseh južnih Slovanov, če resno in pošteno jemljejo duh federacije, kot smo to znali v času splošne zasedbe južnih Slovanov. Predvsem pa je obstoj ločenih delov odvisen od vsestranske pomoči tistih Slovencev, ki so svobodni in ki imajo s tem v svojih rokah vsa sredstva za uspešen poseg.

Kako se je dvigal duh in rastla odpornost partizana, ko je v ječo prihajalo upanje od zunaj! Kako so podžigali naš lastni odpor uspehi sovjetske in drugih zavezniških vojska! Zato je dolžnost slovenskih vodilnih mož vzgajati zavest naroda, ki ga predstavljajo in zastopajo, da bo dovolj močna in disciplinirana, in to tudi če bi imeli občutek, da smo v svojem pravičnem boju osameli. Ne recite mi samo, da je kaj takega proti načelom komu-

nizma. To, da iz vsega svojega bitja ljubim svoje ljudstvo, da sem Slovenka, kar je zame nekaj tako naravnega, kot je v živalskem svetu naravno, da je srna srna in labod labod in ne srna, me še nikoli ni motilo, da ne bi imela rada ali da bi ne spoštovala druga ljudstva, brat-ska slovanska ali ne. Nasprotno, moja resnična, z mano naravno zrasla, tako naravno zrasla ljubezen do mojega ljudstva, kot je ljubezen do življenja, mi je celo pomagala pri ljubezni do drugih narodov, kot n.pr. do francoskega, med katerim živim. Kajti tisto, kar privoščim svojemu ljudstvu, privoščim tudi drugemu in tisto, kar ne želim, da bi se zgodilo mojemu, ne bi storila drugemu. Tako lahko mislim tudi na Cigane in jim želim, kar si sami najbolj žele, skupno in stalno domovino, ki jo včasih v svojih sanjah srečnega človeštva celo vidim nekje v Sovjetski zvezi glede na njeno prostranstvo in glede na primer iz preteklosti, ko so Sovjeti eno svojih republik ponujali nekim drugim, toda, kot je zgledalo, manj potrebnim ljudem.

Tako dalje sanjam za rdečepoltega človeka o novi državi v Ameriški zvezi držav, kjer država ne odgovarja etničnim merilom, kar naj bi bilo načelno merilo za neko državo, temveč bolj administracijski delitvi in upravi. Pravilno pa bi bilo, da bi države glede na Belce, Črnce in Indijance lahko odgovarjale resničnim etničnim enotam ter prinesla mir tudi na to celino. Za človeka ni nič nemogoče, če le hoče. Dokazi so preveč očitni, da bi jih na dolgo in široko ponavljala. Toda človek je šel v vse-mirje, človek je bil na Mesecu!

Šovinizem pa se rodi le iz lažne in od koristoljubja popačene »ljubezni« do svojega ljudstva.

Za vodilne može pri tistih narodih pa, ki so izven naših meja prizadeti v pogledu Slovenije in Makedonije, ter še za vse tiste, ki so se vse do zdaj, ne da bi bili resnično neposredno prizadeti, vmešavali v naše življenje v imenu... Saj res! V imenu česa? Neke lažne višje vred-

nosti, ko se vendar naposled vsi zgubimo le v grobu — za vse te pa bi pripisala še sledeče.

Nihče, ki je vsaj malo razumen in človeški, ne more, da ne bi z največjo resnostjo upošteval dosjeja Balkana in njegovega pomena v problemu vojne in miru v Evropi in celo v svetu. In Balkanov je danes mnogo po svetu.

A kljub vsemu verujem, da nobena res človeška vest, tudi če se nahaja v duhu diplomata, ne bi v samoti, ki sledi odločitvam, mogla prenesti odgovornosti za tretjo svetovno vojno, ki ne bo »samo« svetovna in ne »samo« vojna.

S potovanji po Evropi s tihim zadovoljstvom opazujem ljudi, ki so komaj zadihali od zadnjega svetovnega klanja, ki so komaj začeli z gradnjo porušenih domov, mest in držav, da bi končno na teh materialnih osnovah zgradili duhovno nadstavbo novih človeških kultur. Komaj začeli to, komaj začeli ono... Povejte, zakaj v tej vsesplošni materialni obnovi sveta ne bi tudi potlačnim narodom dovolili zgraditve njihovih resničnih domovin ali držav?

Ali ni Dostojevski rekel, da bo lepota rešila svet, in lepota je priznati in velikodušno popraviti krivice. Lepota duha. In ali ni rekel veliki duh nekega potlačenega naroda, makedonskega, da bi se človeštvo moralo boriti na področju kulture? To naj bi bila značilnost in izvirnost našega stoletja.

Lepota, duh — to naj bi bila naša skupna revolucija, naša skupna bodočnost, če se, seveda, uspemo očistiti naših starih umazanij, kot so krivice, storjene narodom in pri tem ne mislim samo na moj, slovenski in moj bratski makedonski narod! Mislim na Indijance, na Palestince in na mnoge druge, ki doživljajo krivice. In ustvarili bomo skupno bodočnost, če se, seveda, uspemo izogniti atomski vojni, ker gre za življenje vsega sveta, vsega človeštva, celega planeta in mogoče celo vesolja.

A morali bi se znati izogniti, kajti novo klanje bi

tiste, ki bi ostali po njem, v najboljšem slučaju vrnilo zopet nazaj k temu večnemu obnavljanju le najbolj osnovnega, kot je ravno izgradnja domov, mest, resničnih domovin in držav, in bi tako človeštvo v prostoru in času bilo obsojeno na večno stagnacijo duhovnega razvoja, če že ne celo na njegovo nazadovanje.

Vojna — kako je mogoče, da tega ne uvidimo — je rešitev le za slepe in lakomne ter sebične duševno bolne zločinske narave. Sicer ni vojna nikoli prinesla nobene rešitve.

Kdo in v imenu česa lahko odloča o naših smrtih v strahotnem trpljenju vedno bolj pošastnih vojn?

Pustimo to vlogo Bogu, Najvišjemu bitju, Naravi, Kozmični sili ali kakorkoli jo še imenujete. Ne poskušajmo se enakovrednotiti z njo in jo nadomestiti ter odločati o naših sicer naravnih smrtih, ki tudi brez tega neizogibno pridejo. Napravimo samo to, kar je naša vloga in kar je v naših močeh, to je, popravimo krivice storjene ljudem in narodom, kajti zagrešili smo jih sami. Narava nas je ustvarila različne, bele, rdeče, črne in rumene, Slovence, Makedonce, Palestince, Italijane, Nemce, Grke, Bolgare itd., itd., kot v živalskem svetu srečamo različne živali in v rastlinjaku različne bilke in cvetlice, ne da bi nam zato narava storila krivico, da nismo vsi ljudje.

Pariz, 31. maja 1976

MOČ V BELEM

13. poglavje

»Živijo!«

Fiat zacvili v parkirni prostor.

»Servus!«

Vrata volkswagna se bahavo odpro.

Potlej mercedes:

»Dober večer voščim! Kaj pravite? Predsednikov govor, na proslavi — ali ni bil imeniten?«

»Imeniten? Vse kaj več, vse kaj več — fffrr.r.r.r...rr,« zatrobezlja iz ozadnja dekawe.

Parkirni prostor se polni.

Pot pelje h Klubu....

... Klub imenujejo škatlasto stavbo, podobno pogreznjenemu mostišču. Ritoznojčan najbolj čiste pasme je že marsikdaj poskrbel za slavo škatlastega Kluba; v kletih ritoznojske kapljice namreč nikoli ne zmanjka. Ritoznojčan in uglednost. Uglednost članov kluba namreč, ki pri našajo tjakaj na ogled svojo cenjeno navzočnost, ne da bi zato mogli karkoli zaračunati...

»Na zdravje, kolega! Pretekli teden sem vam poslal dva bolnika,« zaškriplje citroen in dobrudušno puhne v večerni nemir.

»Nič posebnega. Eden je upokojenec, drugi šolnik iz province.« Opel je z izpuhom še dobrohotnejši od citroena.

... Klub se odlikuje izmed stavb okolice, ki strme s postaranimi čeli v slepo ulico. Betonsko trd in nov zre Klub v park, kjer se v deblih mehča nekaj prepereva-

jočih kostanjev, slepi uličici je ponudil svoj zadek iz rezanega kamenja. Druge stavbe se ne obnašajo tako. Hrbtišča si prikrivajo z nekaj lipe preč od ulice, čelo pa si praskajo pred ulico, tako da na ulico pada malta, prhka od zdrave ostarelosti. Na primer šola tam na vogalu ulice; nekaj tvezi pod žlebovje, in žlebovje kašlja ob vsakem najmanjšem nalivu pravljico o nekem nepomembnem pesniku — umrl je, pesnik nepomembni, za srčnim infarkt. Šola se zdaj imenuje po možu s srčnim infarktom...

»Lep pozdrav!«

»O, spoštovanje, gospod kolega,« še kar naprej cvili v parkirnem prostoru.

... Zraven šole se v slepo ulico štuli otroški vrtec. Bivša vila tovarnarja sodavice...

»Pozdravljen, sekretar! Ste dobili nove gume za žabo?«

»Zdravstvuj, direktor! — — da, da, podmazati je bilo treba.«

... Zadaj za ščavje nad kupi pozabljenega gramoza se umika kapelica. Znotraj nekje na stranskem zidu je v kapelici od tegobe razpokala okorna freska. Nekdo jo je poskušal odmontirati, pa ji je v trebuh zvrtal luknjo tja do opeke....

»Cenjeni kolega profesor, sablja stara! Pogovoriti se bomo mogli o novih tarifah v ambulantni službi.« Volvo proti fordu.

... Pri dnu slepe ulice visok zid. Pritiklina postojanke bivšega generala kraljevske žandarmerije. General je med vojno prečkal pot krogli partizanske puške — zdaj domuje v postojanki neka predsedniška visokost. V košati vili zadaj za zidom je ta osebnost zbrala ob sebi nekaj ton raznorodnih premičnin; starinske vaze z barvastimi

zmaji v kitajskem rokokuju; damske kožuhe, iz katerih ni hotel izhlapeti Soir de Paris; celotno knjižnico bivšega tovarnarja sodavice, zloženo po velikosti na dvaindvajsetih poldrugmetrskih policah, od Popolnega zakona do Biblije, z Dürerjevimi podobami; cele plahte oljnatih slikarij, ki so bile desetletja odbirale nase prah po raznih premožnih meščanskih domovih. Iz nekdanje žandarmerijske postojanke je nastalo udobje povojnega družbenega položaja ...

»Halo — koga vidim! Moj poklon, draga moja!« je prisopihal renault in se zagozdil ob limuzino neopredeljivega porekla.

... Slepa klubska ulica — no da, da — je vozlišče zgodovine in slučajnosti. Mnogo zgodovine je, na primer, v štibrah, v dajatvah, v davkih, ali kakor se pač že te zgodovinske reči imenujejo, in zgodovinska neoporečnost davkoplačevalcev prenekdanje avstroogrske monarhije še zdaj kar naprej škreblja po ostrešju šole; tiste šole s srčnim infarktóm, na vogalu slepe ulice. Ali, denimo, izkoriščanje kot zgodovinski dejavnik; zgodovina izkoriščanja človeka, žejnega sodavice, se je sredi slepe klubske ulice poklonila socialni drži otroškega vrtca. Pa kapelica z neodtujljivo fresko — z zgodovinsko naglico je pristala po vojni v okrilju Verske komisije pri Ministerialu za kulturniška vprašanja pri deželni upravi. In žandarmerijo je zgodovina našla tudi v slepi klubski ulici in jo povozila temeljito; žandarmerijski generali niso potrebovali nobenih postojank več, le-te so se smeje preokrasiti v kaj drugega. Zgodovina je vklesana v ulico s prepričljivim korakom — — potlej pa se je v ulico vsečila slučajnost. Slučajno se je v ulici oglasila lopata, zastokal je kramp v rokah kaznjenca družbeno-popravne ustanove. Lopata in kramp sta kopala temelje in na teh naj bi stala mestna skupščina. Skupščina pa slučajno

ni obetala imovite bodočnosti, prelevila se je v hotel, še preden je dobila temelje. In ko so temelji pogledali iz ilovnate moče, je hotel skoraj postal stanovanjski blok za družbene veljake. In res — iz temeljev so že zrasli velerazsežni pritlični prostori. Tedaj pa je slučajno zmanjkalo vsega: gradbenega kamenja in betona, pametnih načrtovanj in denarja. Z umetniškim ukusom so slučajno na vrh gradbenega umotvora poveznili debelo betonsko ploščo in ga zaključili v Klub ...

»Pozdrav, tovariš vrhovni!«

»Saj saj, lepo vreme imamo — dober večer.« Buick.

... Klub ni karsibodi. Tale Klub v vozlišču zgodovine in sedanje slučajnosti se razlikuje od klubov nasploh. Ni nogometni klub na primer, ničesar noče imeti skupnega z nožno gimnastiko, ničesar s talmi, sploh ničesar, kar je povezano s pešadijo. V Klubu se obvezno pride preko parkirnega prostora z limuzino. Klub je iznajdba družbe, ki se je emancipirala od primitivnih potomcev pešcev.

Nocoj diši v klubskih prostorih na praznik. Povsod po stenah, kjer zija v elegantni svet še tako majhna špranja, je zataknjena papirnata zastavica, nalepljena na bušmansko debel zobotrebec. V velikem preddverju se duh zatiranih oleandrov prepira s cvrtjem iz kuhinje o tem, kdo od njiju je domoljubnejši. Domoljubnost zre tudi z gostinskih miz v klubskih sobanah. Tukaj ima podobo parade buteljč — vratovi buteljč so si nataknili kravate iz papirnatih trobojnic, in kilogrami domoljubja leže zraven na pladnjih z bananami in pomarančami. Na to domoljubno razkošje upira iz kota svoje lokavo prijazne oči kip moža z glavo, pod glavo nekaj oprsja. Premalo za razstavo odlikovanj, a dovolj oprsja, da se ga nasadi na leseno podnožje, ovito v trobojnico iz platna, ne iz papirja. Po slavnostni akademiji zdaj še praz-

nično vzdušje pladnjev in vina na mizi — — juh! juhej! po pladnjih in po kapljici bodo planili zbrani gostje, čim bodo na griču zadaj za topniško vojašnico urezale častne salve dvanajstkrat iz dvanajst topov. In kip moža ne bo znal niti treniti z očesom.

Urezalo je z dveminutno zamudo, vsi so že bili živčni zavoljo zakasnitve. Nihče pa ni več štel naslednjih strelav slavnostne kanonade. Čim je zrak vztrepetal ob prvem kanonskem gromu, so naskočili kozarce in pladnje!

— Na zdravje!

— Pa do dna!

Trkanja s kozarci je na pretek.

Kuhinja se je zagnala v stopnišče in po sobanah. Pečenice v kisli repi. Obloženi kruhki. Vmes pijača.

Nato sploh pijača. Natararji so tekaški gladiatorji, jemlje jim sapo.

Kozarci kažejo, da bodo pobesneli. Robove si mažejo s krušnimi drobtinami, s slino, z ustnim rdečilom, z mrvicami kisle repe.

Cigarete, poravnane v častitljivo narezbarjenih lesenih škatlah — v lastništvu državnega sektorja — zginavajo v privatne žepe.

Cigare tudi.

Vžigalic je že davno zmanjkalo.

Bolj ko hlapi pijača v grla, bolj se stopnjuje domoljubnost.

— »Na oknu glej obrazek bled...« si prizadeva omizje sredi dvorane. Partizanske koračnice, ki jih ponavljajo zvočniki po klubskih prostorih, so glasbeno pravilnejše.

Omizje, ki se tišči zidu z nasajenimi jelenjimi rogovji, je pretežno zdravniško. Domoljubnost se ob tem omizju stopnjuje v potresno lestvico. Omizje ploska. Omizje se smeje rokohitrcu; doktorici Gular je pravkar neopazno s mišičastega vratu snel debelo verižico iz pozlačenega bakra. Omizje postaja spodbudno:

»Snemi ji še uro...«

»... podveznico s hlačk...«

»... če jih ima.«

Rokohitrc je galanten. Namesto podveznice odnese Gularjevi usnjeno pompaduro, Gularjeva jo je bila obesila na pritegnjen pas, ki je cepil njeno postavo na dva neenakomerna dela. Iz pompadure je rokohitrc pričaral kozmetični nožiček, ki ga je potegnil v nazornem loku Venturi izza ovratnika ter mu ga serviral na krožniku.

Omizje pod jelenjim rogovjem vzhičeno sodeluje in kliče Venturi:

»... na, boš operiral Lebana...«

»... ali pa nabodel Kaca...«

Ventura se znoji pod ovratnikom. Črno gleda po omizju skozi naočnike — njegova črnogledost omizja ne moti, omizje je z rokohitrcem in rokohitrc je v Gularičnem lasišču, od koder vlači svilene rute. Ventura je jezen. Odide.

Na vratih Kluba sreča Butalo. Butala prihaja.

»Ena sama godlja, tam notri,« jezno zarohni Ventura.

»Godlja? Zakaj pa potem odhajate?« ga prijazno pobara Butala.

Ventura ni slišal Butalovega ljubeznivega vprašanja, bil je že pri svoji limuzini in iskal ključe po žepih.

Butala se je s korakom salonskega korenjaka podal tja notri v godljo. Poklon sem, pozdrav tja. Hotel bi sem, rad bi prisedel tja, a zrak in omizja in hodniki in garderoba so zasičeni. Vse prepolno. Vse glasno. Vse razigrano.

Butala postaja čemerren. Tava med omizji, išče prazen stol.

A praznega stola ni, in Butala se zaveda, da mu je nocoj v Klubu usojena kvečjemu vloga stoječega prikslednika — Butala jo pobriše.

Na poti do avtomobila razmišlja. Navsezadnje — lahko bi jo mahnil h gospe Mimi. Moža gospe Mime goto-

vo ni doma, je na proslavi deželne uprave. In če Mima, coprnica stara, ne spi, ga bo prav vesela — je preudarjal Butala — pa prav zdaj, ob tej uri... mladenkam zdajle v prvem snu trde noči pod odejo postajajo pretesne spalne srajce ... in matronam se zahoče, da bi njihove spalne dopetače ne bile tako onegavo obaltne — prav zdajle ga bo Mima vesela, pa naj že tiči v čemer koli.

Na gumb zvonca vežnih vrat je pritisnil previdno, pa je vseeno zvonec rezko usekal znotraj v predsobi.

Vrata se odpro in na pragu se pojavi tovariš načelnik, Mimin mož.

»Kaj, buzarona! — ste prinesli spet kakšno novo mažo za kurja očesa?«

Načelnik, prehlajen in nasajen, je porinil Butalo skozi hodnik v dnevno sobo.

Gospa Mima je tam sedela pred televizorjem in dremala.

»A ti si, dohtar...« je pozdravila Mima »Tako prinesem prigrizek. Saj boš, ne?«

»Moje spoštovanje, en dober večer želim,« se je klanjal profesor Butala. »Da, mazilo mazilce,« je razborito pel, »čudovito mazilo zoper bolečine v križu.«

Škatlico z mazilom zoper bolečine v križu je res imel s seboj v žepu. 'Za vsak slučaj', si je dejal, ko je odhajal z doma, 'večerna proslavljanja se lahko izpridijo, ali pa veličastno zaključijo,' je modroval in v žep stlačil par inozemskih zdravil.

Razvijal je škatlo z mazilom zoper bolečine v križu in tvezil o njeni zdravilni mogočnosti. Klanjal se je malce gospe Mimi, potlej se je možato pogovarjal z načelnikom in delil nasvete zoper prehlad.

Načelnik ga je poslušal s pol ušesa.

Gospa Mima je naveličano paberkovala Butalovo besedičenje in zehala v televizor. Na televizorskem zaslonu so se motovile reklame. Za reklamnimi duhovitostmi se je

prikazal obrazek napovedovalke. Brala je dnevne novice in obraz se je pri tem verižil v tehnično popolni oddaji ko bananin olupek.

Butala je odvijal pokrovček s tube z mazilom, da bi pognal nekaj mazila na dlan — gibi rok so mu tedaj otrdeli in zastali v negibnem presenečenju; na televizijskem zaslonu se je pojavil trioglati obraz s kratkimi pepelnatimi brčiči pod kavkastim nosom in z debelimi stekli pred polmežečimi očmi: profesor Jonatan Lojevski.

»Kaj, zlodeja, pa tale hoče?« je dvignilo načelnika iz noslonjača.

Tudi Butalo je potreslo. Hotel je že ogorčeno zamahniti z roko, nak! — roko je potisnil globoko v žep. Kdo ve, kako stoji danes Lojevski z načelnikom. Malce počakati, ne more trajati pet minut, pa bo načelnik že še kaj odločilnega zinin v zvezi z Lojevskim.

Lojevski je spregovoril. Njegov momljajoči glas je polzel z zaslona med poslušalce. V svet je sejal zaskrbljenost, katero so podkrepljevale gube na njegovem čelu, in polepševale obraz v praznično žalost.

»Izdelali smo skice v rudniku ...« je žalostno pridigal profesor Jonatan Lojevski o rudniku, kjer je bilo prišlo do eksplozije in kamor je Lojevski s svojimi sodelavci prišel po mrliča.

Z ekrana je zginila glava Lojevskega, prikazala se je zapletena risba, podobna labirintski križanki, in čul se je Lojevskega glas:

»V rovu številka pet smo našli dva mrliča...«

Spet se je prikazala glava Lojevskega, njegova usta so zaskrbljeno govorila:

»Nismo daleč od znanstvene domneve, da se je vnel metan...«

Sledila je spet skica, in

»Štiri mrliča v rovu šest...«

je govorila prikazen Lojevskega, ki je za dobrih osem

sekund spet visela v ekranu, in

»... pet mrličev v rovu sedem...«

je sledila spet skica rudniških rovov.

Profesor Jonatan je pred gledalci, ki so širom dežele uživali predvčerajšnje državne praznike, natančno, z znanstveno doslednostjo oštevilčenih skic z žalostjo, katera tokrat ni bila le vrojena, temveč posebej prirejena državnemu prazniku, popeljal vesoljni svet med mrličev v premogovniku.

»Ali ga vidiš? Manjka mu le svetniški kolobar okoli glave,« je urezala Mima.

Načelnik je dobrodušno prekrižal roki na trebuhu:

»Kaj hočeš — državni grobar. Celó življenje bo prešteval mrličev po raznih luknjah... na državne stroške.«

Butala je lovil v svoja uhlja smisel razgovora o državnem grobarstvu Lojevskega. Hotel je previdno poseči v razgovor, gospa Mima pa ga je prehitela:

»Pij, dohtar.«

Ponudila je Butali vrč, in Butala je najprej poduhal. Čaj, dišal je po poprovi meti in po slivovki.

Načelnik je ugasil televizor in nato segel po svojem vrču. Dolil je vanj slivovke in krepko potegnil:

»Dobro dé,« je pokimal Butali. »Slivovka je iz zidani-ce. Zdrava je ko balzam, in žge po grlu ko buzarona.«

Butali se je zahotelo mleka, pa ga je posilila gospa Mima:

»Dohtar, če si dedec, pij! Slivovka koristi srčnim žilam.«

Butala je hotel biti dedec. Potegnil je v en mah — res je žgalo po grlu, ko da je požrl pekel in vzelo mu je sapo, da je začel rigati ko dojenček, ki ga davi oslovski kašenj.

»Glej ga! —« se je zasmejala Mima, »pozabil bo dihati. Na —«, je potrkala Butalo po hrbtu, »odpri svojo harmoniko, ali pa se hitro odloči: te naj damo Kacu ali Lojevskemu?«

Nož patologa Kaca ali pipec sodnega vrača Lojevskega — — brrr... — — izbira med obema je Butalo presunila do kosti, da se mu je hitro vrnila sapa.

Načelniku se je primerjava Kac - Lojevski zdela zanimiva z drugačne strani:

»Profesor, povejte, kako je že tistole s patologom Kacom in z Lebanovim rakom in kaj mesi vmes Lojevski.«

Butala ni pričakoval načelnikove radovednosti — — sploh ni pričakoval, da se bo moral nocoj srečati z načelnikom... nebodigatreba! duša prešuštna! — radovednost funkcionarska! zineš kakšno preveč okroglo, pa te zašije...

V Butali so bile napete vse strune previdnosti.

»Dragi moj tovariš načelnik,« je začel počasi odpirati usta, pred katera je s tehtno kretnjo nesel vrč poprove mete s slivovko.

Načelnik je zaduhal Butalovo zajčjo previdnost.

»Vsi vemo — rak je huda bolezen,« je spoštljivo ugotovil načelnik in se trudil, da bi položaju ne dodal niti trohice dramatičnosti, pač pa je Butali pred nosom v njevov vrč navrgel še korec slivovke.

»Dragi načelnik,« je spet začel Butala in potegnil iz vrča na hitrico, preden bo moral nadaljevati s svojim odgovorom. Slivovka mu je pognala znoj v čelo, a sape Butali topot ni vzelo, kar ga je navdalo z veliko samozavestjo. Takoj je potegnil še enkrat iz vrča in vrč možato izpraznil.

Načelnik je medtem odrinil vrča, prinesel kozarce in natakal čisto slivovko:

»Dajva!« je postajal načelnik vesel in vedno manj prehlajen.

Gospa Mima je mirno dremala v ozračju, kjer je bilo vedno več slivovke v hlapih in v dogodivščinah, ki sta si jih pripovedovala načelnik in profesor Butala.

Načelnik se je zazrl v Butalovo glavo. Gladka, ma-

ziljena z briljantino, okrogla — — okrogla kot ... kot ... načelnik se ni mogel domisliti, na kaj ga je spominjala okroglina Butalove glave. Srebnil je nekaj slivovke in spet začel buljiti v Butalovo glavo — — in se je domislil: gladka-okrogla ko jedilna buča v njivi ... in njiva buč je živahno živela v načelnikovih lovskih spominih — — bilo je jeseni, lovska družina se je vračala z lova na divje svinje ... našli so se ga in svinje niso ustrelili nobene, zašli so med buče in začeli žgati s svinčenkami po bučah — pečke in bučna vlakna je neslo po zraku ko na olimpijadi. Prav takšno bučo je videl načelnik zdajle v Butalovi glavi ... to bi neslo bučnice po sobi, po zavesah, v lesteneč — —

»Ste kaj lovca, profesor?« je načelnik vprašal Butalo in odmerjal skozi vizir, ki ga je naenkrat zelo razločno videl pred očesom, tarčo na Butalovi glavi.

Odkar je opravil rekrutsko šolo, Butala ni več držal v rokah puške. Načelnikovo vprašanje pa ga je takoj naredilo za najbolj navdušenega lovca. Segel je po polprazni steklenici slivovke in zakolcal:

»To-pa-že-to ...!«

Prislonil je steklenico k licu, levico je podložil pod stekleničin vrat in v tej prepričljivi drži nedeljskega strelca na žegnanju meril — — meril po sobi.

»— — bum!«

je usekal po vogalu kamina,

»— — bum! bum!«

je prestrelil čepico vojaka, ki je sameval v šarastem okvirju na steni,

»— — bum!«

je spustil rafal v zofo.

Bum-kanje je zbudilo gospo Mimo.

»Nehaj vendar,« je Mima materinsko sunila Butalo v steklenico, »saj nam boš postrelil vse mrtvo — mislim, da je čas, da skuham kavo.«

Odšla je v kuhinjo.

Načelnik je segel po steklenici, ki ni bila puška, pil, nato pa dejal:

»Vse kaže ... k' — da ste dober lovec — poleti greste z nami. Z nami v našo ggggorco. Okoli ni sicer ... k' — običajne divjadi... ne, še ene navadne ra-race ni tam ... tam okoli — — pač pa gostišče in zmeraj se v gostišču suče par turistk — — no, kaj? Ali bo to lov?...«

Butala je medtem bil že zelo daleč od slehernega lova. Zvalil se je v Mimin fotelj in nehal biti lovec in profesor in otroški zdravnik. Preden je zmedel v capo, napojeno z nekaj slivovke, je še vljudno dahnil:

»To-pa-že-to ... gostišče-turišče ... ali pa svojih otrok nikoli več videl.«

14. poglavje

Roka se je možu tresla bolj kot glas, cigareta je le s težavo našla pot v osmojeni drenov ustnik. Glas je zvenel ko iz razbitega zvočnika:

»To je Gale.« Profesor Kac je zamahnil proti zaboju za premog. Tam je sedel Gale.

»Razdeljeval vama bo obdukcije.« je pojasnil Kac in s težavo tlačil cigareto globlje v ustnik.

»In to je Marec,« je dvignil stari Kac roko proti možakarju srednjih let, ki je stal Kacu ob boku in se hitro oglasil:

»Ne februar, ne april, temveč Marec. Gregor Marec-kirurg.«

»Do danes kirurg,« je popravil Kac. »Od danes naprej ste delavec v prosekturi.«

Profesor je hotel prižgati cigareto, a mu ni uspelo, da bi tresoči roki dal mirno smer k cigaretni konici.

Marec je s širokim poklonom segel v žep. Izvlekel je vžigalnik in kresnil prvič. Drugič je vžgalo. Dolga leta kirurgije, ki jo je opravljal v deželski bolnišnici, so mu v lopa'aste roke vgradila širokost zamahov in širokost

gibov je ušla tudi v načinu govora. Marec je bil zmeraj dolgovezen.

»Od danes naprej vajenec v mrtvašnici, navaden vajenec,« je s ponižnostjo, ki je sijala od ponarejenosti, dopolnjeval starega profesorja Kaca in mu smodil konec cigarete.

Kac je zmedeno potegnil v ustnik in cigareta je zagorela. Potlej je jezljivo zarenčal:

»Prosektura ni mehanična delavnica, nima vajencev.«

Okrog Marčevih ust je zmeraj igralo nekaj boga Satira. Čim pa je usta odprl, je bog Satir zatrobil v Marsov rog, ali pa zapiskal v frulo pastirja Pana. Nikoli se ni vedelo, kaj bo prišlo iz Marčevih ust. Zdajle je šlo za nedolžno šalo:

»Seveda seveda, gospod profesor. Se tudi čisto nič ne počutim kot vajenec. Ko sem bil absolvent, sem že pri vas v prosekturi začel kariero kot vzoren pomočnik, ne kot vajenec. Med vojno, se spominjate? Dejali ste, da bova iskala, kaj pomenijo malinaste kroglice, ki se včasih pojavijo v živčnih celicah nekih prismuknjencev, in jaz sem vam pri tem mojstrskem delu s svojim znanstvenim znojem pomagal.«

Stari Kac se je okorno tresel med Marčevim obujanjem znanstvenih spominov. Spomina na živčne celice pa ni hotel počastiti z besedo. Cigareto, ki jo je bil pravkar začel vleči, je odvrigel v pepelnik. Iskal je nekaj po pisalni mizi, ni našel. Pokazal je na tretjega moža. Tretji novi mož Kacove brigade, mladenič s kodrčki kerubina nad potlačenim čelom in z nedolžno sivimi očmi je stal zadaj ob Galetu.

»In to je ... Zevnik — — Hugo, Hugo Zevnik, če se ne motim.« je profesor pokazal nanj.

»Da, Hugo. Doktor Hugo Zevnik,« Pomolil je Zevniku svojo široko lopato in z levico prijateljsko mahnil Huga po ramenu.

Direndaj. Obešenjaški direndaj — si je mislil Gale — Kac je spet napolnil svojo barko s sodelavci, in s to barko bo treba plavati od mrliča do mrliča v lepšo bodočnost. Dvignil se je s hrapave deske zaboja. Ponudil je desnico Zevniku in potlej še Marcu. Pusto jima je dejal:

»Pozdravljena v našem kraljestvu.«

Doktor-Zevnik-Hugo se je samozavesten zravnal pred Galetom:

»Pozdravljen, kolega.«

Marec je stisnil Galetu desnico, da je Galetu zastala kri pod nohti, prijateljska levica pa je poiskala tudi Galetovo ramo in plumps! — je švistnilo topo.

Profesor Kac je betežno spremljal predstavljanje. Ko je teater bil mimo, je s tresočim glasom odslovil novo gardo:

»Vidva pojdiva v secirnico, Gale vam bo odredil delo. Ti, Gale, pa počakaj«

Novinca sta odšla, Gale je čakal.

Kac je natikal novo cigareto. Spet je začel ciljati z vžigalico na cigaretno konico in mu je še kar hitro uspelo, da je iz cigarete spravil prvi dim.

(Dalje prihodnjič)

FIZIOGNOMIJA TOTALITARIZMA (nadaljevanje)

10. poglavje

Biološki zakoni so krivi, da se makros subjekt stara in pomlajuje hkrati, umira in se sproti poraja. Kljub tej večni izmenjavi pa makros subjekt konservira sociološke normative in hierarhične vidike tehnostrukture. Ena temeljnih osnov, temeljna sila notranje konservacije makros subjekta je *vzgoja*.

Vzgoja ni le korektura biološkega dejstva, da se človek rodi kot manualno-intelektualni nič, ki ga je treba šele pretopiti v sociologiziranega »idealnega« občana. Vzgoja sodobnega makros subjekta je zbirno ime za vsakršno usmerjanje ljudi v najširšem pomenu besede, torej *antropagogika*. Antropagogika je pravzaprav vsako usmerjanje ljudi *zaradi* makros subjekta, naj si bo usmerjanje proti, naj si bo usmerjanje za. Eden prvih, ki je do kraja dojel, kaj vse vzgaja idealnega« občana, je bil Göbbels, propagandni minister tretjega rajha. Z nacistično totalitarnostjo je razvil orjaški mehanizem kulture-propagande, s katerim je povprek vplival na vse ljudi rajha, in v pičlih nekaj letih je na tehnično-civilizacijsko najbolj plodnem teritoriju Evrope nastalo najbolj vulgarno nacistično povprečje občana, v katerega so se stekali *vsi sloji* rajha. Agitpropovski aktivisti, ki so jih takratni mehanizmi komunističnih organizacij pošiljali med *izbrane* pripadnike delavskega razreda, so bile v primerjavi z göbbelsovsko *vseobsežno* mojstrovino pravi vajenci, zabubani v konspirativne ograje, ki so navzven dišale predvsem na stoddstotno tveganje za ceno nekaj revolucio-

narne romantike, navznoter pa so se sprti razkrajale v medsebojnem ovaduštvu in prestižnemu tekmovanju. Göbbels je v tridesetih letih in prvih štiridesetih letih tega stoletja najnazorneje dokazal, da je vzgoja, totalna vzgoja državljana devetdesetodstotno uspešna manipulacija, kateri podleže ves srednji sloj populacije, večina intelektualcev, dovršen del takoimenovanega proletariata in celoten kompleks velekapitala.

Pojem antropagogike se ne pokriva s pojmom pedagogike. *Pedagogika* je »znanost o vzgajanju in oblikovanju mladega človeka« v šoli (*Mühlbauer*, Begriff und Aufgaben der Pädagogik, iz Pädagogik im Dialog mit ihren Grenzwissenschaften, Ehrenwirth, München 1972). Mühlbauer izrecno razmejuje pedagogiko od antropagogike kot znanost o neposredni vzgojni tehniki. Vzgoja je tedaj določena praksa, praksa vzgojnega ravnanja.

Pedagogi torej vedo, da je *pedagogika manipulacija*. Manipulacijo pa razlagajo na pristno meščansko neodrejeni način. Manipulacija je »spreminjanje neke resničnosti v času« (*Mühlbauer*) — iz praznega besedičenja izhaja izključno le socialna neuporabnost opredelitve.

Pedagogika-manipulacija ni megleno spreminjanje neke resničnosti v času, temveč je najkonkretnejša stvarnost, ki ima najstvarnejšo zgodovino, in v le-tej se zrcalijo sociološki kriteriji družb. Bolj kot katera koli druga sociološka kategorija se je in se pedagogika neprestano »modernizira«. Autoritativno sholastiko so v začetku 19. stoletja modernizirala načela »reformistične« pedagogike, ki so pasivno poslušnost »revolucionarno« zamenjala z deklaracijo »prosto duševno šolsko delo«. Na mesto sholastičnega cilja v obliki poslušnega služabnika cerkve in gosposke je stopila »vzgojena« »samonikla« »osebnost«. V povojnih letih so se reformna načela pedagogike še »moderneje« poglobila zaradi eksistencialistično-idealistične filozofije, katera je, abstraktno odmaknjena od dejanskega sveta, dopolnila pedagoški cilj z deklaracijami »stvarnost-zavzetost-smelost-odgovornost-realnost«. In nato sledi »najnovejša« pedagogika (po letu 1957), ki modernizira svoje cilje z naravnost dramatičnimi modeli: emancipacija, demokratiza-

cija, enakost pred možnostmi šolanja, učinek kot kvota, učinek kot delo v skupini. Takšna, torej najnovejša pedagogika današnjih dni deklarira svoj produkt vzgojenega občana kot dosežek velike tehnične civilizacije, ki je v nasprotju z vsemi dosedanjimi modeli človeka. Produkt najnovejše pedagogike bi bil: »človek brez predsodkov, osvobojen tabujev, neromantični občan, znanstveno orientiran, obenem demokratično čuteč toleranten občan, ki živi in pusti živeti v pluralistični družbi ljudi«. In sodobni pedagoški svet že riše na steno, kako doživi mladi občan pravi preporod, v prerojeni šoli. kjer se »avtoritativnost umakne tovarištvu in partnerstvu« tako daleč, da postane sholastična obveznost »razveseljiva« dolžnost.

Sodobna pedagogika pa je ostala pedagogika prejšnjih dni in v njenem ustroju ni nobene razveseljivosti. O tem govore statistike samomorilcev med šosko mladino. Novo na njej je le to, da se bolj kot nekdanj obdaja s kulturno-socialnimi, z antropološkimi, psiho-socialnimi in moralnimi argumenti. Sodobno šolstvo je najtipičnejši produkt makros subjekta, v katerem velja z močjo ideološke indoktrinacije trdovratna freudistično-psihoanalitična koncepcija o človeku in njegovi družbi: človek - navznoter razedinjen na subhumano sfero nagonov in na »človeško« racionalnost. Pedagogika se kajpak usmerja na zavest, na razvoj zavestnega je izdelala instrumenta »učni načrt« in »učni režim«. Načrt se razpreda v gojenčevo »zavestno« faktogramiranje, v zavestno sprejemanje učne snovi; režim je predpis, je šoska norma, ki sodi tudi v zavest. Naučena šolska snov mora obenem dati tudi še več kot zavest, vcepiti mora zavest o »vrednosti zavesti«, in učni režim je pomoč, ki pove, kako se to v mladem človeku naredi. Celotna koncepcija pedagogike nareja iz šolske vzgoje krotilca subhumane »nizkosti« in obenem prosvetitelja, »pedagoški proces se je osvestil samega sebe«, racionalni superrazvoj se je osvestil svoje zmage. Zmage nad sfero instinktov.

Pedagogika razbija človekov notranji svet na komponente, ki jih spontano v tej obliki v človeku ni; cepi

ga na istinkte (ki jih družba obsoja in njihovo energetsko obliko tabuizira, ko jih hkrati neustrezno enači z banalizacijo spolnosti), in na iznadnagonsko zavestno, kateremu daje družba označbe moralno-lepo-koristno.

Freudistična koncepcija je ena največjih zablod in zmot človeka. *S pedagogiko je človeka razcepila*. Razcepshizma, shizofrenija. Pedagogika je pot k shizofreniranju družbe. Shizofrenija? Shizofrenija je bolezen meščanske družbe, posameznik mora postati le trenutni koncentrirani učinek in zgled te družbene bolezni.

Pedagogika je torej najprej shizmatični model, model razcepitve osebnosti človeka tedaj, ko je še mlad. Modelu se pridružuje še pedagoška metodika. Metodično sili šola gojenca v učinek, ki *mora* biti časovno in prostorninsko modeliran. Metodika pedagogike je torej *prisilnost k modelu*.

Pedagogika, ki bi naj razvijala v človeku njegov individualni-lastni psihoosnovni odnos dimenzij in prostora kot spodbudo k percepciji-engramiranju-sublimaciji-indukciji-dedukciji-logiki (česar se ne da predpisati z ozko, enostransko prirejeno normo), pedagogika sili v kalup časa in prostora s predpisovanjem učinka. *Učinek* je odmerjen »racionalen« vzorec, vzorec shizmatično ustvarjenega gojenčevega »jaz«, ki racionalno faktogramira, in odmerjanje količine faktogramiranega je »učinek«. V faktogramirani količini pa ni zajet samo racionalni učinek, temveč je nevidno prisotna tudi že *privzgojena distanca* faktogramskih centrov človeka od energetskih pobud individualnega prabivanja. To kar faktogramski centri zdaj razvijajo, to je *zabloda o večvrednosti* zavestnega-racionalnega-esencialno človeškega. Zabloda-paranoja.

Živimo v družbi, ki se ne oblikuje le kot shizofrena, temveč tudi kot paranoična.

Prisilni *model pedagogike* je za mladega človeka predvsem *model manipulacije*, manipulacije z njegovim strahom. Koliko doseže pedagogika vzgojnih ciljev, ki jih

javno deklarira, je zelo problematično, pedagogika hodi največkrat mimo svojih ciljev. Zanesljivo stoodstotno pa pedagogika izmanipulira v gojencih strahovne reakcije na model in na prisilne metode.

Reakcijski vzorci gojencev na pedagoško manipulacijo so v glavnem stereotipni in poznani. Oblikujejo jih strahovne reakcije agresivnosti in bega, bogate po izraznih odtenkih in po energetskih stopnjah. Večji del gojencev razvija sčasoma *ravnovesje agresivnost-beg*, večji del se je pedagoškemu modelu »prilagodil«. Pod cenno majhnih dnevnih vzponov in spodrseljajev rine kot »značilno poprečje« poprečnemu šolancu nasproti. Prilagojena večina se izprakticira v poprečnega občana, ki tudi pozneje v življenju in na delovnem mestu vztrajno varuje svojo izmodelirano prilagojenost in se iz nje rekrutira do koristne mere uslužen uradnik, narejeno vljudni trgovec, hierarhično malo zainteresirani uslužbenec, uslužbenec s svetovnim nazorom strpnosti, tolerance.

TOLERANCA je pridobitev civilizacije in kulture infra-ter suprastruktur makros subjekta. Toleranca pa je ostala pri *deklaraciji*. Drži naj ravnovesje sociološki agresivnosti makros subjekta proti posamezniku. V *praksi* je toleranca edina »idejna« poteza izmanipuliranega poprečja populacije (statističnega faktorja »demokracije«, ki je apolitičen) in ki s toleranco realizira v soigri meščanskih interesov status quo, se pravi status domanipuliranega ravnovesja, ki pomeni udobje. Toleranca je torej *nazor meščanskega oportunitizma*. Značilno za vse meščanske eksorcistične ekshibicije (na sodišču, v šoli, v partijskih organizacijah itd.) je, da izvajajo družbeni umor pod gesli »borbe zoper intoleranco«, češ, žrtev (meščanske samostojnosti) je »netolerantna«, medtem ko je statistični faktor demokracije (torej ubijalec) »toleranten«. Tolerantno občinstvo linča netolerantno žrtev.

Nič manj značilna ni nadalje svojevrstna transformacija nekih političnih gesel v slovenski metropoli nekaj let po koncu bivše vojne. Po izmanipulirani utrditvi lastne oblasti so njeni anonimni protagonisti klasiko proletarske borbe (ki je nasprotje soigri meščanskih interesov, ker nasprotja razkrinkuje zaradi njihovega *dialektičnega* razreševanja) nadomestili s

prakso *meščanske tolerance*, namreč z banalizacijo pojma tolerance kot ideje oportunizma statističnega faktorja »demokracije«. Praksa tovrstne tolerance je rodila kajpak svojevrstne sadove: iz delavske organizacije in iz služb so pometali stotine »netolerantnih«; sodišče je sodilo mlademu »netolerantnemu« pesniku na pobudo »tolerantnega« klera zavoljo nedolžne pesmice o devici Mariji; slovensko univerzo si delijo »tolerantno« po načelu fifty-fifty klerikalci in protagonisti političnega režima itd.

Manjši del reakcijskih vzorcev pri gojencih šole gre v beg. *Pedagoški model* jih neprestano poganja v beg v vseh njegovih prefinjenih in grobih odtenkih. V odnosu do pedagoškega modela se gojenci pasivizirajo in narejajo vtis plašnih učencev, slabo koncentriranih učencev, vtis nezainteresiranih mladih ljudi. Pedagoški režim jih prej ali pozneje *eliminira*, obsodi jih kot »nesposobne« ter jih kot takšne javno ožigosa. Iz njih nastajajo »manjvredni« poklici (anglosaški »job«, ki ni »profession«), pač kategorija nekvalificiranih ljudi, ki so obsojeni v dno družbene hierarhije (ki le kot eksemplarično izjemnost enkrat v sto letih iz nabiralca starih cunj in odpalkov naredi Onassisa).

Posebno pozornost zasluži tretja, manjša skupina reakcijskih vzorcev na pedagoški model. Gre za *prekomerno prilagojenost*: gojenci se prilagajajo na model z agresivnostjo. Agresivnost je ventil za strah in obenem njegova čezmerna oblika. Učenec je »aktiven«, »sodeluje«, je »ustvarjalen«. Dejansko bistvo je kajpak najobičajnejša agresivnost, učenec se rine v ospredje modela, navaja se na merjenje učinka z agresivnostjo in ustvarja svojo metodiko, kako se dà lastno agresivnost predelati v družbeni položaj. Preprilagojeni učenec se prepogosto razvije v brezobzirnega konkurenta: konkurent brez predsodkov do horizontale vrstnikov, ki pa ve, da se mu vdinjanje nadrejeni instanci obnese.

Sociološka »vrednost« treh osnovnih tipov, ki so proizvod pedagoškega modeliranja in manipulacije, je zelo

različna. Prilagojena večina je statistični faktor in argument pedagoškega sistema. »Sistem je dober, ker je to sistem večine«, pedagoški sistem ima svoj faktor »demokratičnosti«. Tega posreduje pedagogika makrosubjektu kot »normiranega« občana.

Pedagoško izmanipulirani obsojenci so faktor, na katerem si pedagogika ne dela preglavic, na tem faktorju preizkuša pedagogika le svoje »humane« argumente. Obsojenci so ožigosani kot »socialno neprilagojeni« učenci in zanje narekujejo »humani« vidiki »posebne vzgojne« modele. Družba ustvarja posebne zavode za »socialno neprilagojene«, iz te skupine rekrutira družba gonjence za defektološke zavode, v katere strpajo učence s »slabim koncentriranjem«, »razdražljive« učence, učence z govornimi posebnostmi, učence s posebnostmi vedenja — in ko se pod isto streho defektoloških zavodov vključijo še mongoloidi in razne zvrsti slaboumnosti, tedaj je iz skupine »socialno neprilagojenih« nastala skupina, ki je *na vse veke ožigosana* kot področje pedagoške patologije. Sodobna družba izdvaja (eksorcizem!) »sociadno neprilagojenost« z največjo vnemo, sodobna družbena netoleranca do te vrste mladincev je povzela enako moč, kakršno je v srednjem veku imela netolerantnost do gobavcev.

Kornilov, Smirnov, Teplov (Psihologija, Akademija pedagoških nauk RSFSR, Moskva 1948) opozarjajo na neznanstvenost sleherne metode odbiranja otrok po »sposobnosti«, odbiranje na tej podlagi »...prinaša otroku škodo, ... otroku je često prilepljena etiketa umske nižje vrednosti in namesto pedagoške pomoči, ki jo je otrok potreboval, so ga vrgli iz normalne šole, kar je pogubno vplivalo na ves njegov nadaljnji življenjski razvoj.«

Prekomerna prilagodljivost na pedagoški model ustvarja tisto obliko sodobnega občana, ki je družbeno *najbolj problematičen*. To je občan, ki se je navadil v vsaki situaciji, kakršno mu je prinesel normativ-predpis-

nadrejeni odreagirati »konstruktivno«, s servilnostjo do nadrejene instance in agresivno do sebi enakih in še bolj do podrejenih. V tem reakcijskem vzorcu je shranjena formula družbenega vzpona po lestvi kakršne koli hierarhije makrosubjekta. Ta agresivni model (z zmožnostjo prikrivanja agresivnosti navzgor in uveljavljanja agresivnosti v horizontalo in navzdol), torej *model agresivne plastičnosti* je vzorec vzpona do večjih in najvišjih družbenih privilegijev, je vzorec *negativne selekcije* v hierarhiji. V tem reakcijskem vzorcu so skriti bodoči managerji, vodstveni faktorji družbe, strokovni prvaki, skratka vse tisto, kar se sčasoma zrine v *meščansko elito makrosubjekta*.

Pedagogika je torej sociološki faktor, ki si lasti pravico odbiranja mladine za strukturo družbe. Pedagoški modeli manipulirajo z mladino: družbo *totalizirajo* v statistično »demokratsko« poprečje, ki ga vodijo negativno selekcionirani hierarhi, in v dno družbene humanosti se razvršča produkt pedagoškega eksorcizma. (Sociološka vloga pedagogike je izrisana v njeni drastiki, kateri seveda ne izključuje poprečnega občana poštenjaka in tudi ne progresivnega humanista v vodstvu, in celo ne antisocialnega posameznika v družbenem podzemlju.).

Pedagogi, ki brez predsodkov odbirajo mladino in ji določajo življenjsko pot in usodo, opravičujejo svoje delovanje z »znanostjo«. Kornilov in sod. kritično obravnavajo »teorijo dveh faktorjev«, po kateri bi naj sposobnost človeka bila rezultat dveh činiteljev, dednih zasnov (genov) in socialnega okolja v smislu: gen je strukturna informacija (v celičnih jedrih organizma), katera realizira v socialnem okolju določeno funkcijo ali lastnost.

Dualistično pojmovanje človekove sposobnosti in lastnosti je pokrivalo freudistični pedagoški manipulaciji: vse človekove lastnosti so zakoreninjene v »človeku samem«, okolje te lastnosti z realizacijo »odbira«, torej tudi pedagogika odbira za socialno okolje »sposobne« lastno-

sti in osipava »nesposobne«. Pokrivanje pedagoškega odbiranja ima torej »znanstveno« utemeljitev.

Današnje raziskave o sposobnostih in o dednih faktorjih se gibljejo v dimenzijah mikrokozmosa in v deskriptivnih vedenjskih študijah (na primer dela *Rotha* (1), *Lückerta* (2), *Vogela* (3), *Harlowa* (4), *Lorenza* (5) in druga), ki pa vsebujejo znanstvene špekulacije.

Človek bi naj imel 6 do 7 milijonov enot z dednimi informacijami (genov). Izračuni in formulacije pojma gen-dedna informacija so predpostavke, katere se nanašajo največ na viruse, deloma na bakterije, odnosno na molekularne strukture, kot je ustroj krvnega barvila hemoglobina in podobno. Moderna genetika je pač mlada veda, kateri je doslej uspelo iz miriade miriad mikrostruktur izbrskati nekaj drobtinic; dokazna moč za politpsihološke fenomene, za vedenjske pojave in za duševnost je dokaj nepomembna. Tudi dopolnitev s področja anatomije, da so namreč nosilke živčnega impulza živčne celice, ne rešuje funkcionalnih problemov, tudi če dodamo znano predpostavko, da imajo človeški možgani okroglo 12 milijard živčnih celic. Kako »proizvajajo« milijarde celic čudoviti fenomen — duševnost je kar naprej splet ugank, ki ga razvozlava bolj vedenjski eksperiment kot analiza mikrostrukturnega nosilca funkcije. Zelo popularen je *poskus Harlowa z opičkami rhesus*. Poskus proučuje zametke socialno-afektivnega kontakta in naključje: opičji mladič se »priučí« socialnega opičjega kontakta med prvim in četrtem porojstvenim mesecem, če pa te možnosti nima (nima dovilje-matere), potem pa nikoli. Opis vedenja v *opičjem poskusu je znan-*

(1) Roth, H., *Begabung und Lernen*, Erns Klett, Stuttgart 1969.

(2) Lückert, H.R., *Begabungsforschung und Bildungsförderung als Gegenwartsaufgabe*, Ernst Reinhardt, München - Basel 1969.

(3) Vogel, F., *Eine verläufige Abschätzung der Anzahl menschlicher Gene*, iz: *Zeitschr. menschl. Vererbungs- und Konstitutionslehre* 37, 291, 1964.

(4) Harlow, H.F., *Basis social Capacity of Primates*, iz: *Evolution of Man's Capacity for Culture*, Spuhler, Detroit 1959.

(5) Lorenz, K., *Das sogenannte Böse*, Borotha-Schoeler Verlag, Wien, 29. Auflage 1971.

stven, čemur pa takoj sledi znanstvena *špekulacija s primerjavo človek-opica*: človek se po tej primerjavi priuči afektivnega socialnega kontaktiranja za vse svoje življenje kot dojenček med tretjim in dvanajstim mesecem — ali pa nikdar več. In to kar je za opičjega mladiča »socialni« »kontakt s kožuhom« opičje matere, to bi naj za človeškega dojenčka bil kontakt s toplo kožo matere v naročju med dojenjem. Premočitna in enostavna primerjava.

Primerjava je samovoljna, zaključki zavajajoči do pristnih zablod. Zablod, na katerih resni meščanski pisci gradijo svet predpostavk, katere so oddaljene od znanstvene resnice (glej spet pri Mitscherlichu). Med opičjim mladičem v prvem do četrtem mesecu in med človeškim dojenčkom med tretjim in dvanajstim mesecem obstaja namreč *eksistenčno bistvena razlika*: opiček je v tej svoji projevstveni dobi že motorično mobilen, on se *hodi dojit* k materi *aktivno*, dojenček (3 do 12 mesecev) pa je motorično popolnoma nedograjeno bitje. Oba, opiček in človeški dojenček, že razvijata svoj psihosnovni odnos, a opiček ga razvija motorično aktivno, njegov prvi psihosnovni odnos oblikuje prostor-dimenzijo pod impulzom gona po samohranitvi — iskanju hrane, pod energetiko prabivanja *opice*, ki se razvija motorično-prostorninsko z odmerjanjem dimenzije do matere, motorika-dimenzija določa tedaj afekte nastajajočega socialnega kontakta — in potlej nikdar več. Socialno vedenje se oblikuje po poenostavljeni psihični poti: prabivanje-motorika-odnos psiha prostor-socialni kontakt.

Človeški dojenček *nima* za takšno poenostavljeno premočitnost osnovnih pogojev: človek se rodi »prezgodaj«, brez motorične zrelosti osvajanja prostora. Več ko leto dni se oblikuje njegov psihosnovni odnos izven prostora-dimenzije, pač pa v odnosu do drugih pojavov okolja, zlasti do zvoka. (Kornilov in sod.: dojenček že v prvem tednu reagira na zvok, na primer na materin šepet, in v prvih dojenčkovih mesecih se neprestano razvija dojenčkov *odnos do zvoka*). Dojenčkovo socialno vedenje se začne torej po shemi: prabivanje-odnos psiha zvok-socialni kontakt. Osvajanje prostora se začne znatno po prvem letu, oblikuje se tja do tretjega leta starosti, in šele tedaj se otroško socialno vedenje oblikuje po shemi: prabivanje-motorika-osvajanje prostora - socialni kontakt. Človekov socialni kontakt se torej začneja na *tipično človeški način*, namreč najprej *kontakt-zvok*, ki *prerašča* v aktivni kontaktivni instrument človeka, v *govor*, kateremu se pozneje dograjuje aktivna motorika v prostor-kontakt. Socialni kontakt gradi človek ne kot opica v enem časovnem zamahu (kolikor ni tudi to poenostavljanje dejstev), temveč *po stopnjah*. Pravi-

loma gradi človek socialni kontakt neprestano, najkvalitetnejši odtenki kontakta se prenašajo v dobo, ko osvaja delovni proces. Človek ne more *nikoli* zamuditi »edine« možnosti socialnega prvega kontakta (med 3. in 12. mesecem). Primerjava z opičjim razvojem je špekulacija, zasnovana na freudiistični paranoji.

Genetika in socialno-psihološka kazuistika iz človekovega vedenjskega kodeksa nudijo povsod druge podatke za polit-psihološke sklepe. Predvsem je razvidno, da je človek *pre-programiran*, programsko je predimenzioniran. Če se od meglene ga pojma gen odmaknemo v stvarnejšo koncepcijo, da je človeški organizem mikrokozmos, zgradba molekularnih sinhroniziranih funkcionalno-strukturnih enot (posamezna človeška celica jih ima na mikroskopski ravni najmanj deset različnih, vsaktero teh v množini), in če dodamo, da je človeški organizem suma do 15 trilijonov celic, potem postane predimenzioniranje takole razumljiveje: funkcionalnostrukturne enote so prisotne v več trilijonskih garniturah, katere (zlasti strukture celičnih jeder) so le *deloma izkoriščene* v časovni enoti posameznikovega bivanja in del njih bržčas nikoli za posameznikovega življenja, nikoli se ne realizirajo kot funkcija. Človeški organizem razpolaga z ogromno strukturno-energetsko rezervo, katere nima prilike v celoti izrabiti. Da-li je v tem obsežena rezerva za evolucijo človeške vrste, je dvomljivo (človek bi naj bil sredi evolucije možganov, ki večajo maso t.i. neokorteksa). Dejstvo pa je, da vsakršno predimenzioniranje ustvarja možnost številnejših različnih kombinacij v funkcionalni realizaciji. Rezerva funkcionalno-strukturnih enot je tedaj faktor prilagajanja na pogoje okolja in prilagoditev je funkcija časa.

Odvisnost števila kombinacij od skupnega števila enot se dá prikazati z navadnim računom: če tri enote A, B, C določajo s parom njih določeno realizacijo, potem so možne tri različne kombinacije namreč AB, AC in BC, po formuli $n/2(n-1)$, kjer je n število enot. Pri $n = 6$ je različnih kombinacij 15, pri $n = 1000$ je kombinacij v parih že 499500.

Človeški organizem je torej pre-programiran v svojem bivanju, njegov strukturno-funkcionalni rezervoar je rezervoar na brezštevilne možnosti kombinacij realiziranja funkcij. In vzgoja človeka je smotrna tedaj, če realizira čim več možnih kombinacij. Meščanska pedagogika odbiranja-osipa *ni* vzgoja po tem vzorcu. *Meščanska vzgoja je manipulacija s strahom, manipulacija da-*

janja večjih ali manjših šans za realizacijo funkcijskih kombinacij znotraj strukturno-energetske rezerve — in šanse so funkcija potrošniške družbe; kolikor denarja, toliko se načeloma šans kupi.

Pedagogika nasilnega odbiranja in samovoljnega dajanja šans v vzgoji je *legalizirani kriminal*.

Posebnost makrosubjetske antropagogike je *represivno* - korektivna manipulacija. Občana, ki je zapustil šolo in ni sociološko »po normi« je treba ponovno normirati, predelati ga je treba v smeri družbene norme. Tovrstne postaje so predvsem *represivnega* značaja. V slehernem aktu družbene poprave je obsežen najprej akt povračila, akt represalije, maščevanja. »Korektura« je le okrasno ime, je predvsem alibi manipulatorja. Represivno-korektivne postaje so se v sodobnih makrosubjektih razvile, s sodobno tehniko v roki, v velikanski sistem legaliziranih institucij nasilja nad posameznikom: preiskovalni zapori, policijske postaje, jetnišnice, popravni domovi, koncentracijska taborišča, psihiatrične postaje in umobolnice. Ta je spisek nekih najbolj problematičnih ustanov današnjih makrosubjektov. Nahajajo se *povsod* po svetu.

Vsebina njihovega delovanja je uničevalna manipulacija do *totalnega družbenega umora z rizikom somatske smrti*. Makrosubjekt predstavlja v tej manipulaciji niz ljudi, razvrščenih v hierarhični sistem: pri dnu sistema so fizični izvajalci manipulacije, v vrhu se skrivajo njihovi managerji, visoko izobraženi pravniki-psihologi-psihiatři-zdravniki, ki dirigirajo korektivni postopek. Izvajalci represivne manipulacije (jetniški pazniki, strežniki in bolničarski pomočniki v psihiatričnih institucijah, zasliševalci v preiskovalnih zaporih) so ljudje s »poklicno udeležbo« v manipulaciji in poklic jih usmerja v pritisk nad posameznikom, v nasilje. Značilno za to vrsto ljudi je, da sčasoma — kolikor niso tega prinesli že s seboj

v poklic — razvijejo poklicno posebne agresivnostne vzorce in v tej vrsti ljudi je često možno zaslediti sadiste. Svojo agresivnost morejo nebrzdano in nekontrolirano razvijati neposredno iz kontakta z represiranim nemočnim posameznikom.

Hierarhični vrh represivne manipulacije je načeloma anonimiziran. Odmaknjen je od dejanskega kontakta z manipulirancem. Njegova naloga je strokovni management zoper manipuliranca. Sestavljajo ga ljudje z najvišjo strokovno izobrazbo, akademiki, ki se posvetijo s polno zavestjo manipuliranju z drugimi ljudmi. Praviloma ni v tej skupini ljudi nikakih samaritanov, temveč so to ljudje z enakimi agresivnimi potezami kot njihovi izvajalci. Hierarhično neodvisni managerji pa pokrivajo svojo agresivnost s strokovnimi formulacijami in celo z znanstvenimi ekspertizami, če je to potrebno.

Problematicnost ekspertiz »znanstvenikov« je znana. Ekspertiza, mnenje izvedenca, odigrava pogostoma nadvse pomembno vlogo za usodo posameznika ali za pojasnjevanje določenega poteka dogodkov, ki so pomembni z družbenega vidika. Nazven je delo izvedenca videti povsem premočrtno, celo nekoliko racionalno vzvišeno; naročnik mnenja — predmet mnenja (oseba ali dogodek) — izvedenec. Naročnik je praviloma institucija, ki legalizirano manipulira s posamezniki (sodišča, policija, zavarovalne družbe v zapadnomeščanskih makrosubjektih). Izvedenec je načeloma lahko kateri koli strokovnjak določene stroke, v glavnem pa nastopajo kot izvedenci zdravniki, sodni medicinci in psihiatri. Naročniki mnenja in izvedenci so brez izjeme prerasli v sistem manipulacije nad posameznikom. Zavarovalne družbe zapadnega sveta manipulirajo s posameznikovo rento, s pokojnino, invalidnino, odškodnino itd. in izvedenca (največkrat medicinskega strokovnjaka) k svojim manipulacijam enostavno kupijo. Preiskovalni organi, sodišča in policija manipulirajo s posamezniki izključno samo v okviru represivno-korektivnih postopkov, katerih odločujoča sila manipulacije postane prav izvedensko mnenje. »Moč« izvedenskega mnenja ne leži v »strokovni teži in v strokovni objektivnosti« mnenja, temveč v drugih faktorjih: strokovnjak je bolj-manj ekskluzivni »lastnik« svojega strokovnega področja, in — svoje delovne akte strokovnjak

tabuizira; sodnomedicinska obdukcija na primer je ekskluzivno delovno področje sodnega medicinca in hkrati kot enkratni delovni akt tabu; psihiatrova preiskava je izključno delovno izvajanje psihiatra in »bolnik-preiskovanec« je za vse okolje tabu. Nenavadnost delovnih okoliščin obeh navedenih strokovnjakov daje obema možnost, da si ustvarita delovni *monopol*, ki ni pod *kontrola nikogar*. Nekontrahirani monopol je *ekvivalent anonimnosti manipulatorja*, in ni naključje, da je med sodnimi medicinci in psihiatri najti dostikrat najbolj korumpirane privržence manipulacijskih družbenih mehanizmov, sistemov političnega terorja in podobno. Izvedenec *kroji mnenje* po volji ali po naročilu manipulatorja. Za »krojitev« mnenja ni potrebna vselej potvorba nekega dejstva. Izvedenec-monopolist ima »diskretno pravico« subjektivne presoje okoliščin in v slehernem strokovnem problemu je nešteto protislovnih situacij, katere so prepuščene izvedencu v »prosto presojo«. V prosti presoji je vgrajena glavna umetnost izvedenčeve manipulacijske vrednosti. Izvedenec-obducent na primer »presodi« številne globoke vreznine zadaj na tilniku in več globokih vbodnin spredaj v srce kot »samomor« (primer iz neke srednjeevropske zakotne cerkvice, kjer pa je na ta način poškodovani »tujec« objektivno izgledal kot umorjenec); s svojo »presojo« more na primer sodnomedicinski obducent zabrisati vse sledove političnega umora nekega pomembnega družbenega funkcionarja, ko z nekontrolirano obdukcijo odstrani dejanske znake smrti in spelje motive smrti v »samomor«. »Znanstvene« ekspertize psihiatrov so razlog, da na primer normalni ljudje tudi po 6 let izmanipulirano sedijo v psihiatrični internaciji, kjer jih obravnavajo disciplinsko (!) z nasilno osamitvijo, z izpostavljanjem golih mrazu, s polivanjem z mrzlo vodo itd., da ne omenjamo farmakološko ubijanje osebnosti (avtentični razgovor v zahodnonemški televiziji 28.1.1973).

Statistični faktor demokratičnosti je prisoten tudi v represivno-korektivni manipulaciji, skrčil se je na nekaj izvajalcev in na izvedence, ki opravijo fizični in materialno moralni del manipulacije poklicno in jih *poklic pokri-va* v njihovi agresivnosti. Represivna manipulacija se odvija povsem po (ne)logiki *atentata*. V atentatu se konfrontirajo namreč isti trije faktorji: anonimni naročnik, izvajalec in žrtev. V aktu atentata velja samo ena logika: logika premočrtne manipulacije do uničenja žrtve.

Vse drugo v aktu atentata pa je nelogično. Žrtev se ne konfrontira z nikakršnim interesom, temveč samo z izvajalcem, ki ni identičen z interesom naročnika. Izvajalec je plačanec in ni identičen ne z manipulatorjem in še manj z žrtvijo-manipulirancem (ki je navadno idejno vzvišena osebnost ali »elitna« oseba in pod.). Izvajalec je najbanalnejši faktor manipulacije atentata, ker banalizira do kraja statistično demokratičnost — občinstvo, »demokratičnost« stopnjujejo do absurdnega kraja, v satiro, v »tretji faktor« manipulacije.

Tretji faktor manipulacije, jetniški pazniki, zasliševalci, strokovni izvedenci postajajo najodločilnejši moment v represivni manipulaciji, oni manipulirajo iz samolastnega akcijskega radiusa. S tretjim faktorjem se je manipulacija *osamosvojila, avtomatizirala se je v sistem*, ki ždi pod okriljem legalnosti, pod okriljem »pravne« države, nekje pod pojmom »socialne države«.

V sleherni represivno-korektivni manipulaciji je obsežena logika atentata.

Korektivno-represivna manipulacija je doma povsod, v vseh makrosubjektih, in povsod se s pojmi pravnega, idejno-političnega, socialno-humanega tepe praktičnem logike atentata. V zapadnonemških zaporih jetniški pazniki do smrti mučijo jetnike (»afere« v nekih jetnišnicah 1974). V okrilju pravnih držav se gredo sodne institucije burko pred javnostjo, ko jetnike-gverilce izmanipulirajo do smrti v gladovnem štrajku; ko aretirance slačijo do spodnjih hlač za povorko pred radovedno publiko ob priliki aretacije. Liga za človečanske pravice je zbrala med drugim podatke v zaporih in v koncentracijskih taboriščih Irske (Long Cash), iz Turčije, Vietnama. Udarci na spolovila, uklepanje v verige, mučenje z elektrošokom na rokah, na nogah, na uhljih in na spolovilih do nezavesti, vlivanje vode skozi nosnice v trebuh do prepolnosti in nato gaženje po trebuhu, da voda spet pri-teče nazaj v usta — v metodiki ni kraja iznajdljivosti,

ki si jo privošči »tretji faktor«. Pisanje Solženicina (Arhipel Gulag) je v primerjavi s tovrstno tehniko, ki jo pozna tretji faktor manipulacije v svetu izven meja Sovjetske zveze prava osnovnošolska vadnica.

»Abraham« so imenovali socialni psihologi inštituta Maxa Plancka eksperiment v zvezi s človeškim vedenjem v vlogi manipulatorja. Poskus je inscenirano izpraševanje po načelu učitelj-učenec. »Učitelj« ne vidi »učenca«, ga le sliši. V dolgi vrsti vprašanj kaznuje »učitelj« za vsak napačen odgovor »učenca« z elektrošokom, ki ga stopnjuje od nekaj voltov do 450 voltov napetosti. »Učenec« prenese nižje elektrošokovne sunke brez težave, pri sunkih nad sto voltov se upira nadaljevanju poskusa, pri sunkih več sto voltov kriči, pri maksimalni voltaži njegove reakcije utihnejo.

Tako zasnovani poskus ne meri vzdržljivosti učenca na elektrošok, temveč »učiteljevo« nagnjenost do uničevalne manipulacije (učenec in njegove reakcije so seveda samo akustično uprizorjene). Rezultat »Abraham« je pomemben. 85 odst. »učiteljev« nadaljuje eksperiment do kraja, učenca z elektrošokom uniči. 40 odst. izvaja eksperiment brez sleherne živčnosti. Samo 15 odst. »učiteljev« ne izvede poskusa do kraja, učenčevi kriki groze in reakcije na mučenja jih impresionirajo, da poskus prekinejo. (Nemška televizija ARD, 8.10.1974).

Poskus »Abraham« so v inštitutu Maxa Plancka zasnovali socialni psihologi, in po mnenju teh je poskus dal značilno porazne rezultate za civiliziranega človeka.

Poskus »Abraham« je nehotna sublimacija »poskusa«, ki si ga makros subjekti dovoljujejo vse vprek v *koncentracijskih taboriščih*. Koncentracijska taborišča niso iznajdba nacizma, nacizem jih je le omasovil in industrializiral. Organizacijsko shemo koncentracije ljudi za množično uničevalno manipulacijo so izdelali kolonialni imperiji (britanski, francoski, germanski, iberijski itd.). Koncentracija ljudi za množično uničenje obstaja zlasti danes in je *geopolitično ubikvitarna*. Zahodnomeščanski družbeni sistemi zgubijo ob svojih manevrih koncentrirane manipulacije dokončno pravico do naziva »demokracija« — demokracija in antihumanizem nista

združljiva. In na drugi strani — socializem socialističnih makrosubjektov se ustavi in izhlapi v nič pred vrati in pred obrežji njihovih koncentracijskih taborišč.

Koncentracijsko uničevalno manipuliranje je sistematična *koncentracija psihofizičnega nasilja nad sumo posameznikov*. Poplava tovrstnega slovstva (zlasti po uničenju nacizma) je kljub beletristični grozovitosti le *bled odsev* dejanske bednosti manipulirajočega civiliziranega človeka. Koncentrirano uničevalno manipuliranje bi bilo potrebno obravnavati študijsko iz eksistencialističnega vidika.

Koncentrirano uničevalno manipuliranje je popolno, totalno. Kdor je manipulirano bil vanj pahnjen, je pogubljen za vselej, tudi če ostane živ. Pogubljenja ga reši le, če je uničen sistem, ki ga je tja pahnil. V koncentrirano uničevalno manipuliranje je sicer vgrajen pojem *aktivizacije*, — manipuliranec mora fizično-družbeno-zdenuciacijami dokazati, da je »prestopil« k načelom manipulatorja, »oprati« si mora »možgane« od ne-načel — aktivizacija je manipulacija posameznikovega strahu najprej v beg in iz bega v agresivnost, usmerjeno zoper sožrtve, usmerjeno za cilje samega manipulatorja; aktivizacija izmanipulira manipuliranca v »tretji faktor« same manipulacije. »Aktivizirani« posameznik pa kljub temu ostane *zmeraj* ožigosana oseba, ki je sicer ušla uničevalni koncentraciji, a je za vselej družbeno umorjena.

Politpsihološko je *poskus Abraham razkril tretji faktor manipulacije*. Tisti faktor, ki je avtomatiziral manipulacijo v sleherni družbeno-politični areni in ji vcepja logiko atentata. Poskus Abraham je razkril *bedo človeka*, njegovo brezobzirno pot do legalizacije lastnega interesa. Tretji faktor — to je jetniški paznik, ki na lastno pest muči in ubije; to je atentator iz Dallasa, ki je iz zasede ustrelil J.F. Kennedyja; tretji faktor je »kolektiv« neke politične formacije, katera pod plaščem psevdokomunistične frazeologije demonizira lastne meščanske in-

terese, zato da družbeno nekoga ubije; tretji faktor je skupina verskih deformirancev v švicarski vasi, ki izganja »hudiča« in ubija dekleta; tretji faktor — ubil je »tujca« Durkoviča s strelom iz uradne policijske pištole sredi Züricha; tretji faktor — nacistični »nadčlovek«, ki je dal spričevalo statistične večine Hitlerju za plenitev in za moritve v zasedenih deželah in v koncentracijskih taboriščih; tretji faktor je oficir ameriške armade, ki v delti Mekonga pobije tisoče neoboroženih vaščanov. Tretji faktor, to je statistična večina z veljavnostjo »demokracije« na paradah parlamentarne demokracije.

Tretji faktor manipulacije smo mi, civilizirani občani dvajsetega stoletja.

(Dalje prihodnjič)

POPRAVEK K »FIZIOGNOMIJI TOTALITARIZMA«, Zaliv 52-53. stran 284, zadnji odstavek, drugi stavek se glasi pravilno tako: — generira iz manipulacije, družba, katera manipulira na ...

RAZMIŠLJANJE OB SLOVENSKIH REVIJAH

Iz osemnajste številke »Kapelj«, revije, ki je zavoljo svojega živega kritičnega duha morala utihniti, ponatiskujemo kratki članek Vikija Blažiča, enega izmed najglobljih povojnih slovenskih esejistov. Kajti prav zavoljo zvestobe idejam, ki jih niza v svojem spisu, je Viki Blažič drugi mesec v ljubljanskem zaporu pod obtožbo »sovražne propagande« (Delo, 24.5.75).

Na podlagi prepričanaj Vikija Blažiča, kakor smo jih spoznali iz njegovih spisov, mirno lahko sodimo, da pri njem ne gre za nikakršno »sovražno propagando«, temveč za trezno in poglobljeno gledanje človeka, ki marsikdaj misli drugače, kot je uradno določeno. Ker je pod isto obtožbo v isti časniški vesti omenjen tudi sodnik Franc Miklavčič, vnaprej sklepamo, da imamo opraviti s podobnim primerom.

Seveda se bomo, ko bo javnost kaj več obveščena o usodi obeh zapornikov, k obema primeroma še povrnili. Zdi pa se nam, da bomo morali, čeprav neradi, spet ugotoviti, kako smo na Slovenskem daleč od spoštovanja človekovih pravic, kako daleč smo od duha Helsinkov.

Obema jetnikoma pa gre naša solidarnostna misel.

15. 7. 1976

Revija, ki bi v resnici pomenila nov glas v našem duhovnem prostoru, lahko nastane le iz najbolj naravne zavezanosti do tega prostora, ki nam je usojen in ki smo

v njem dolžni izpolniti njegove naravne zapovedi, narekovane iz zahtev njegovega obstoja samega, njegove rasti in njegove posebnosti.

Te zapovedi nam predvsem narekujejo obnovo njegovega zrušenega in zmaličenega duha takorekoč od tal samih, obnovo, ki mora obseči vsesplošen in temeljit pretres vseh resničnih in namišljenih naših vrednot in ki mora postati stalni in nenehno navzoči proces, zakaj od tega je odvisno, ali bo ta prostor kot samostojnost resnično živ ali je samo podaljsek, oziroma popačenost drugih prostorov. Njegovo identičnost, njegovo resničnost more ustvariti samo pristna, nepotvorjena podoba o njem, pravzaprav podoba o sebi samem. Prostor brez lastne podobe je slep in jalov in prostor s krivo, ponarejeno svojo podobo je zaklet in poln nevarnosti zase in za druge.

Zato mislimo, da se moramo obrniti k sebi, k iskanju sebe, oziroma svoje lastne podobe, ki smo jo v dogajanju zadnjih desetletij, ko so bila naša dejanja močnejša od nas samih, izgubili. Prepričani smo namreč, da se samo s svojo resnico lahko prebijemo k resnici drugih in da nas edinole to lahko povzdigne med tiste, ki se danes zoper vso neznansko in uničujočo inertnost vzpostavljenih miselnih in družbenih sistemov, vzdrževanih s sredstvi, ki jih svet še ni videl, prebijajo k novim vidikom sveta.

Bili smo eno od gibal dogajanja, v katerem so se odigrali najstrašnejši in po obsegu največji pretresi, ki jih ta svet pomni; naše dejanje v tem dogajanju morda pomeni začetek procesa, v katerem narodi, ki zaradi svoje »telesne« neznatnosti, ne morejo naslanjati svojega obstoja in svoje veljave na neznansko silo sodobnih sredstev, ustanavljajo novo postavo, novo težo na tehtnici sveta, postavo množične vesti.

Bolj kot izid tega dogajanja je za nas pomembno to, da ga čutimo, v prvi vrsti kot pretresljivo doživetje sebe samih, zakaj v tem vidimo potrditev, da ima to dejanje izvor v nas samih, ne glede na to, kako smo se tega te-

daj zavedali, kakšna znamenja smo mu nadevali in kako smo ga pojmovali. In če ima ta naša najhujša izkušnja samih sebe, ta edina priča naše današnje resničnosti, docela tujo, iz doktrinskih predsodkov zgrajeno podoba, je to morda od vsega, kar se je z nami zadnja desetletja dogajalo, najbolj tragičen, oziroma najbolj poguben dogodek, ali natančneje, najbolj pogubno trajanje, zakaj ta slejkoprej pomeni, da naš prostor izgineva in da naš duh, odrezan od virov, pri katerih bi se moral napajati, ugaša. Najvažnejše gradivo naše navzročnosti je ostalo ukleto in namesto naše odrešitve postalo naša kazen.

Vendar v tem zavratnem dogodku ne vidimo le prestopka zoper sebe. Usodnost naših izkušenj, ki se je sklenila z usodnostjo vsesplošnega dogajanja v današnjem svetu, nas je zavezala v dolg do vseh tistih, ki danes hodijo pot, po kateri smo hodili mi. In ko smo izdali sebe, smo izdali tudi te. Dolžni smo torej povedati s svojo besedo tudi zaradi drugih, dolžni smo sprejeti breme svojega posebnega bivanja nase, da bomo zmožni duha, ki se lahko daruje vsem, ali če hočete, duha, ki ga narava, zgodovina, sprejme medse kot enega svojih dejanj in svojih zakonov. Tedaj se bomo lahko brez bojazni odprli resnici drugih, tedaj se ji ne bomo zgolj pridruževali ali se ji podrejali, temveč se bomo z njo oplajali.

Vodstvo revije bi se moralo držati načela, da spoznanja drugih prinaša iz njegovega vira in ne po njegovih epigonih, ne po tistih, ki naš prostor vzdržujejo v stanju duhovne province, da bi lahko kot njeni duhovni upravitelji brezkončno trajali.

Revija bi morala ves svoj napor posvetiti preseganju sedanjih naših razmer in sedanje naše duhovne ravni, če jo sploh lahko tako imenujemo, ker bi šele neko novo ozračje ustvarilo pogoje za nastanek novih kvalitiet in obenem pogoje za novo ovrednotenje že nastalih, predvsem tistih, ki smo jih v svoji slepoti vedoma ali nevedoma prezrli.

Revija bi nikakor ne smela biti prostor za javno ova-duštvo, ne bi smela biti priložnost za uničujoča obraču-navanja med sprtimi posamezniki ali skupinami, ali dru-gače povedano, revija ne bi smela prevzemati sramotne dediščine naše polpreteklosti ter biti eden od nadaljeval-cev našega medsebojnega duhovnega pokola, ki z večjimi in manjšimi premori traja že dobri dve desetletji.

Zato bi se morala dvigniti nad vsako formalno pri-padništvo nazorskega, strankarskega ali estetskega zna-čaja, oziroma, zavrtniti bi morala vsakršno namero, ki bi poskušala vsiliti reviji kakršnokoli ekskluzivnost, ker za-vračamo iluzijo, po kateri je vrednost ljudi in njihovega početja določeno in odločeno že z njihovo pripadnostjo. To je sicer priložnost, vendar priložnost samo za pomanj-kljive in izvrnjene talente, kakor je za resnične darove poguba.

Revija bi morala, nasprotno, odpreti svoje strani vse-bini, to se pravi vsakomur, ki ima kaj povedati in temu svetu kaj reči. Odprta bi morala biti za izraz vsakega pristnega doživetja, ne glede na to, kaj bi ta izraz pome-nil kot zvrst ali oblika. Nadalje, odprta bi morala biti vsem odkritjem in novim pogledom, po katerih bi prepo-znavali sebe in druge.

Ne gre namreč za to, da bodi vse pozabljeno, temveč gre, nasprotno, za to, da ne bi ostalo ničesar prikritega. In spet ne gre za to, da bi se vsi zgrnili pod eno streho in zopet postali čreda, kakor smo to postali med vojno, še bolj pa po njej, temveč gre prav za to, da čreda prene-hamo biti in da se začenjamo razločevati taki, kakršni v resnici smo. In če tega razločevanja nismo zmožni, če nismo zmožni preseči svojega zasebnitva, je bolje, da se svojih besed za zdaj vzdržimo, zakaj take besede nikomur nič ne dajejo, te besede, nasprotno, vsem nekaj jemljejo, ker naš javni prostor spreminjajo v sejmarstvo.

NAD 45. VZPOREDNIKOM

Bukarešta, aprila

Na cvetno nedeljo sem šel k slovesni maši mimo uniformirane gosje vrste stražarjev, ki so nabijali po asfalt-nem tlaku z udarnostjo kremeljskega škornja. Varujejo ti stražarji kamnito stavbo neke romunske oblasti, oddaljene ne več kakor deset korakov od starosvetne pravoslavne molilnice.

V to spodbudno sožitje se v zvoniku zamaje zvon, in ljudje, ki ne poznajo bajke o parjenju ravninskega vetra z gorsko mavrico in spočetja začaranega zvonila, se ne morejo načuditi zamolkemu glasu. Ta ni ulit iz kovine, pravijo, če pa je, je prevlečen z baržunom. Kakor glas metropolita sredi dveh popov v zadimljenem božjem hramu. Glas, proti kateremu smo se prerivali skozi pobožno gnečo, da bi se prepričali, iz kakšne gorečnosti prihaja, in če je njegov psalm prepričljivejši od naukov posvetnega templja v soseščini. Toda, kdo naj se znajde v ro-munščini in v krščanstvu in v socializmu! Ubogi Slovenec je kakor zgubljena duša in manjšinski Slovenec še nekoliko bolj.

Všeč mu je udarni marš vojaške paradnosti okoli parlamentarne palače in prav tako je vzhičen nad blago-zvočno obrednostjo mistične starožitnosti. Vendar svojih vtisov in občutkov ne more razmetavati svojevoljno, dokler se ne oglasi strpno in blagohotno mnenje daljnovidnega vodstva. Nikakor pa se ne more načuditi iznajdljivosti bojarjev in talarjev pri oblikovanju koristnega kom-promisa, ko je treba zaupljivi preproščini prodajati dim,

»prepričevavši« jo, da je pač taka volja božja in torej Amin in Alliluja!

Vsekakor je treba poudariti, da je spev metropolita v dvogovoru z opernim zborom na koru donel v okajeni cerkvi le malo manj gromovniško kakor deset božjih zapovedi, ki jih je Bog vsilil velikemu Mojzesu na Sinajski gori.

O kateri bi se moglo še kaj povedati, če se vzame v poštev pripoved o misijonarju, ki se je, prišedši z Jutrovega, ustavil v Karpatih in ustanovil samostan Sinajo. Bi se reklo bradato manastirsko bratovščino v dopodplatih kaftanih in stožčastih pokrivalih, kakor se kažejo še dandanes njeni častiti udje.

Kasneje se je Sinaja razcvetela v svetovljansko shajališče, ker so nad samostanom zgradili kraljevo letno počivališče, tik ob samostanu pa tempelj grešnosti v razkričani igralnici; tam se je potem shajala požlahtnjena žindra bukareštanske gospode in neparfumirano oficirstvo, ki so — eni in drugi — toliko prispevali h kulturni in življenjski ravni romunskega naroda, da so se morali nekateri zateči celo v podzemeljske igluje.

Če je seveda sploh mogoče govoriti o romunstvu v tej raznarodni spremešanosti. Korenine ima njih jezik resda nekje v Trajanovi dobi, toda Slovani in Tataři in Grki in Turki in Ogrri so latinsko podrast speljali v tako zanimive končnice, da bi dakoromunščina prav lahko služila kot zrcalna osnova za izpopolnitev esperanta.

Toda če smo že na Sinaji, pogledjmo vsaj skozi okno v asketsko trpkost menišijske molilnice. Gola in mrka skromnost lesenih sedežev vzdolž sten, nazorno poudarja, kakšna apostolska mršavost je tod posedala, zatopljena v pobožnosti, vtem ko so se v sosednem veselju zamujali s kockanjem, nacejanjem, rajanjem in nečistovanjem. Nemara ima svetniška bratovščina, razvrščena nad negostoljubnimi stoli, menda prav zaradi tega izvrtna oči, da bi ne gledala pohujšanja. In povem to svojo

misel verni in plemeniti romunski gospe, ki pa noče pri-
trditi mojemu mnenju.

»Freske so stare,« pravi.

»Vidim, gospa. Tudi pri nas imamo stenske podobe iz preteklih stoletij. Ploske ikonske obraze z izbuljenimi očmi in z dolgimi trupi v bizantinski noši... V Ravenni denimo, je ves Justinianov dvor s Teodoro na čelu, toda prav nobenemu niso izvrtali oči.«

Rekla mi je, da po naših krajih prav gotovo niso hrumeli Turki, »kakor so barbarili po Romuniji, in še posebej v Valahiji!«

»Prav gotovo da ne, spoštovana gospa! Toda mi nismo iz Ravenne,«

Ali naj bi ji zdaj pripovedoval o vsakoletnih pohodih Turkov na Slovensko, ko so obenkrat odgnali na desetisoče slovenske siromaščine v sužnost, vse drugo pa pomorili in požgali? Še dobro, da so se odpravljali v naglici, in da jih niso utegnili natikati na kole, kakor na Balkanu. Toda tu in tam se je tudi to dogajalo. Tiste ljubeznive pojave, odete v orientalske ponjave, sem omenil le zaradi tega, ker jih je toliko najti po ravenskih cerkvah. Tam pač, kjer jih je v sedmem stoletju zanemaril bizantinski imperij. In naj mi bo še tako nelagodno, resnico pa moram le priznati, da namreč niti Langobardi niti Franki in niti kasnejši papistični razgreteži niso tem ploskim sencam očitajoče preteklosti izključevali oči. Niti oni. Niti iz verskopoličnih nagibov...

Toda zakaj naj bi z vsem tem vznemirjal ljubeznivo gospo, ki je bila sama vernost in dobrota in resnica in srčna kultura! Pravila je, da so svetnikom navrtali oči muslimanski neverniki. Turki!

»Zakaj pa se niso dotaknili Kristusa, razpetega na tistem velikem križu?«

»Imeli so ga za predhodnika Mohameda, in torej vrednega preroka,« je rekla gospa, prepričana v resničnost ustnega izročila. Bila je tako poštena v svoji skromnosti,

da niti hudomušne šale ni znala jemati z nasmeškom. Bila je, rekel bi, naravnost nekam trdelikavo začudena, akoravno zelo izobražena in razgledana, ko sem ji podtaknil mnenje, da so prizanesli križanemu, ker je bil pač mrtev, naslikan z zaprtimi očmi, in torej ni mogel s pogledom skruniti Alahovega stvarstva.

Tako?

Gledala me je nekam prestrašeno, če že ne s sumom, da ima ob sebi provokatorja, ki ji je že dan prej zastavil nekaj bogokletnih vprašanj. Hotel sem namreč vedeti kaj več podrobnosti o ledvicah svetega Demetrija, ki so jih Romuni oteli Bolgarom in jih imajo zdaj kot čudodelno relikvijo v časteh patriarhalnega cerkvenega hrama v Bukarešti. Prav tam, kjer smo bili dan prej priče nehoteni reminiscenci dvogovora med Mojzesom in Jehovo.

Moja verska in politična neposlušnost je zelo zbegala to ljudomilo Romunko, akoravno sem se obračal nanjo z vso spoštljivostjo. Spričo moje poliglotske sirotnosti, ni bilo drugega, s katerim bi se bil lahko pomenil. Sicer pa nas je gospa Romanescu vodila iz cerkve v cerkev, tako da jih toliko še živ dan nisem obredel v tako kratkem času. O čem naj bi se torej pogovarjali? In meni je bilo to tudi zelo po volji, zakaj slišali smo in si ogledali dosti več zanimivosti, kakor če bi tekali iz kombinata v kombinat.

Brez trohe očitka vesti sem se torej namenil navezati takšne vrste pogovor, ki bi jo prepričal o moji iskrenosti in sem zato skušal udariti enkrat po sodu, in po potrebi tudi po obroču. Da bi me pa ne mogla dolžiti svetohlimbe, sem se najprej pritožil nad mešetarjenjem krščanstva s svetniškimi anatomskimi ostanki.

»V nekaterih primerih, spoštovana gospa, celo s posameznimi organi njihovega prebavnega ohišja. Da ne govorimo o rokah in nogah svetnikov in mučenikov, ki bi jih morali imeti več kakor stonoge, če naj verjamemo vsem krščanskim oltarjem, ki se sklicujejo na avtentič-

nost ljubosumno hranjenih svetniških okončin.«

Gospa Romanescu v svojem pogledu ni mogla prikriti obžalovanja nad krščansko dušo, ki se je pogubila v skorumpiranem rimskokatoliškem izobčenstvu. Hkrati z bogokletstvom in krivoverstvom pa me je obtožila tudi zlonamernega pretiravanja.

»Prav ne, spoštovana gospa, toda če pomislimo na vse tiste popotnike, ki iščejo zemeljski raj in prinašajo od ondod trske prepovedanega drevesa...«

»Govorite o nekakšnem rajju. Ne morem si misliti, o kakšnem rajju govorite...«

»O tistem, o edinem, ki ga je Bog ustvaril na zemlji. O Edenu, gospa, o tem pripovedujem, ki se nahaja tamle nekje v Armeniji. Tako pravim, ker se njegova razsežnost premika po potrebi pod Araratskim pogorjem... Takšne možganske prožnosti kakor pri Armencih, ne boste našli zlepa. Ko domačini razcesajo drevo, na katerem je Eva utrgala biblijski sadež in zaluske razprodajo turistom, se spravijo na sosednje deblo. Veste, koliko kubičnih metrov takšnihle rajskih trsak so izvozili, odkar traja kupčija?«

Ne, ona ni hotela vedeti. Šla je ob meni molče z dostojanstveno skromnostjo svečenice, ki se je grešnost ne more dotakniti. Njena navidezna brezbriznost in vzvišeni molk sta pričala o gosposki užaljenosti.

Jaz pa — križ božji — žaliti je res nisem nameraval in sem se hotel prav v zvezi s tem križem opravičiti.

»Saj vam je vendar znano, draga gospa, kaj se je dogajalo za časa križarskih pohodov. Gibbon pravi...«

Toda gospa je lahkotno dvignila levico in mi že s kretnjo pokazala, kako odveč ji je moje prizadevanje. Rekla je samo, da Gibbon ni bil naklonjen Latincem in da zgodovinsko natolcevanje jeznoritega kalvinista ne more prepričati romunskega razumnika.

Bila je rodoljubna, ponosna na svoj dakoromanski izvor in neprijazno razpoložena nasproti vsemu, kar je ka-

korkoli pritegnilo v pogovor slovanstvo. To sem spoznal že dan prej v pravljичnem svetišču, kjer se je petje podobno glasilo, kakor v ruskih ali srbskih cerkvah. Prepričan sem bil, da v staroslovanščini, ker sem že nekajkrat prisostvoval rotečim obredom »Gospodin pomiluj...« in tako dalje, toda gospa mi je zamerila vprašanje s takšno prizadetostjo, kakor da jim očitam barbarsko nasledstvo.

»Motite se.« je rekla odrezavo in se hitela križati. Trikrat, štirikrat, vendar to ni spadalo k zaklinjanju moje neobzirnosti, temveč k ustaljeni obrednosti pravovernih, ki so se ta dan nagnetli v posvečenem prostoru, vsak z dvema svečama v roki. V levici, zakaj z desno se je bilo treba križati. In povedati je treba, da so ravnali s svečama tako spretno kakor Kitajci s paličicama nad svojim rižem, ali pa še nekam bolj, kajti sveči sta goreli. »Motite se,« je rekla gospa šepetaje. »To je romunščina. Antična dakoromunščina!«

Bil je zahteven trenutek, da bi jo opozoril na pravoslavje, na vsepovsod opazno grafično stilizacijo v cirilskem slogu, in na trume barbarov, ki so viharile po tej plodni planjavi, od Sarmatov in Gotov in od Alanov do Hunov. Samo Turki so jezdarili kakih štiristo let po tej blagoslovljeni deželi, da ne govorimo o slovanskem obroču, ki ji je poleg vere vsilil tudi folklorno dekorativnost. Če naj po pravici povemo, dokaj skromno, pestrobarvno sračenje spričo narodopisnega kolobarjenja, s katerim so nas razvadile nekatere slovanske skupine, med temi tudi take, ki so se naravnost z zlobno zahtevnostjo gnale, dokler se niso povzpele v sosedstvo Parnasa...

Prav rad verjamem, kajpada rad verjamem, da znajo Romuni in imajo tudi kaj boljšega. Toda v naši procesiji bržčas ni bilo opaziti osebnosti, ki bi bila vredna izjemnega špektakla. Posebej ne tiste dni, ker so se vozarili po Romuniji sudanski veljaki, ob katerih je vrednost naše karavane zbledela ne le zaradi polti, temveč

tudi po interesni in politični plati.

Romusko piščalarstvo ne seže čez skedenjske prireditve ruskega ali jugoslovanskega podeželja. V očeh in ušesih razgledanega turista kopni pogrošni videz v zbledeli mavrici, ki dobi nekaj vrednosti šele ob velikem vrču romunskega piva.

V Hanul Manucu v Bukarešti se vari in peni nekaj takega.

Podnebje po milosti božji in topla in plodna zemlja in vzorni trtni nasadi se z obžalovanjem opravičujejo popotniku, ker tudi o vinu ne bo mogel izreči podobne hvale.

Prepričali smo se, da se je iz ožete romunske rozge cedila kaplja, vredna bokala, iz katerega se je nacejal Matija Korvin. Naš kralj Matjaž, pravim, ki se je gnal tod tako pogosto za Turkom, da v kronstadski črni cerkvi še danes živi spomin nanj. Mestu pravijo danes Brašov, in vino, ki ga točijo, je skolektivizirano s približno tako kletarsko politiko kakor ponekod v Jugoslaviji. Italijanski, francoski ali španski enolog bi vihal obrvi nad grešno spačenostjo tako žlahtnih surovin, in bi bil še posebej prizadet, ko bi mu to nestrokovno zlitost natakali iz čebrička z ledom.

Zgodovina je prepustila Romunom enega najlepših delov Evrope. Kakor tudi Slovincem, le da je bila z njimi dosti bolj širokosrčna in prizanesljiva. Priznala jim je desetkrat večji domovinski delež, čeprav je tudi čez Romunijo viharila nomadska živčnost, ki se je gnala za soncem. Kdo ve, koliko potomcev so ti kosmati gostje posejali pod Karpati. In kdo ve, kakšnih, in kako so se med seboj sporazumevali!

Romunskim jezikoslovcem ni bilo lahko znajti se v babilonščini, ki se je razbohotila po Trajanu, in ji najti ustrezno skladnost z latinskim etimološkim poudarkom. Tujcu se zdi, da so vsaj fonetično večje izpeljali rodno govorico, ki teče blagoglasno in spravljlivo, le z nekim

pretiranim oglaševanjem črke u, ki je v vseh evropskih jezikih eden najbolj zapostavljenih samoglasnikov. Toda njim je všeč! Sicer pa vam v recepciji hotelului zelo ustrezljivo pokažejo skozi kateri vhod turškega hanului stopite v salonul restaurantului. V teh napotkih ne more biti pogrčnosti, prepisani so z reklamnega prospekta, zakaj naključni popotnik po romunsko ni znal več kakor spraševati za mamaligo, šteti do deset in napev romunske božične pesmi. Toda kaj naj bi s tem na cvetno nedeljo in v socializmu!

Traiasca torej! Traiasca partidul comunist romanul.

Toda to zadnje se nam je pojasnilo spotoma in samo po sebi, ker je sedež romunskega centralnega komiteja v Bukarešti zgrajen v senci tega napisa in iz samih rdečih zidakov.

Sicer pa se stranka prav nikjer ne ponuja ali vsiljuje, ker pač ne more dokazati, da bi bila ustanoviteljica Romunije ali Bukarešte. Tej je temelje postavil ovčar Bucur, in zdi se, da je tudi oblastem pri srcu tradicionalna legenda, zakaj ovčina je še vedno v časteh.

V Bukarešti je danes šestindvajset stopinj Celzija, toda tudi pri tridesetih stopinjah toplote se še vedno svetlika sneg v Karpatih. Z ravninskega poletja se zasajen pogled meščana ozira v snežno goratost verjetno še vedno z enakim koprnenjem kakor za časa Carola ali Ferdinanda, ko se je tjakaj vozarila hladit bukareštanška elitnost. Načipkana in naškrobljena pestrobarvnost hohenzolernskega despotstva, ki se verjetno sploh ni utegnulo seznaniti z romunskim naglasom. Francosko? Ja, kajpak, francosko, še raje pa nemško, gospod Goldžid! Z Madžari in Nemci in Turki pa so bili stiki gospode še bolj pristrčni, da so le nosili velikaško ozaljšane šubare ali turbane. Na ta način so obkolili srce Bukarešte dvorci in vile in rezidence, ki so s slavalokom zmage spremenile mesto v balkanski Pariz.

Kdo v njih prebiva danes, ko je Romunu zagotovlje-

nih le deset kvadratnih metrov stanovanjskega prostora, človeku seveda ni dano vedeti, dokler ga kam ne povabijo. Toda mesto je lepo, mirno in snažno in s srčno kulturo se srečaš na vsakem koraku. Nekoliko drugačno se kaže razumsko obzorje državljana, če lahko izbira samo med branjem, ki ga ponujajo izložbe knjigarn. Octavian Gogor — Idea de patrie romana, Documenti storia militare populi romuni, potem Romunia na poti v socializem in Patriotske poezije... Menda ni koristnejše diete v svetovnonazorski zbežanosti državljana kakor ideološka enolončnica, ki jo je takoj po vojni priporočil Petre Groza s pomenskim poudarkom na svojem imenu.

Kaj bi mi rekli, spoštovana gospa, s tem v zvezi?

Gospa ni utegnila odgovoriti. Prižigala je dve sveči, šepetajoč svojo priprošnjo, ki jo je zarotila z dvema tremi prekriži in amin!

Bili smo namreč v cerkvici. Zdaj že v Karpatih, tam kjer se je belil nad nami sneg in kamor je hodil moj ded gozdarit s sekiro na rami, njegov sin pa s puško. Ded se je vračal od ondod s kakšnim goldinarjem, da je tolažil otroke in dolžnike, sin pa z rumenim obeskom in kroglo pod pazduho. Ta, po pravici povedano, mu še danes donša nekaj invalidninskega drobiža, čeprav je bila ulita v Rusiji.

Seveda se je to dogajalo v avstrijski Bukovini in v nekoliko bolj trpkih časih, vtem ko smo se mi ustavili v najjužnejšem delu gorate verige. Vendar so se tudi tod zakoreninila številna slovanska imena, posebej krajev in rek, tako da smo se ob Prahovi vzpenjali vse do Izvorula, nato pa smo se čez Popasul Alpine zapeljali na Poiano Brašov.

V velikanski šuri smo posedli po ovčjih kožah. Morale bi biti medvedje, toda teh ni več toliko, da bi bilo vredno klavrnemu turistu streči tako kakor nekoč uglednemu domačemu ali tujemu bojarju. Vendar je bil tudi tukaj videz na nekdanjost kolikor toliko ohranjen. In ko je

duh po bravini in žganici v podzavesti množice zdramil spomine na junaštva naših starih iz preteklosti in jih vskladil z okoliškimi slovanskimi imeni, smo se dvignili in zajeli sapo.

Bilo nas je nad sto. In mislim, da bi nas ne Turki ne Tatarji, ki so se kdove kolikokrat drli v tej dakovski kolibi pijani in krvavi do komolcev, ne mogli preglasiti.

Zapeli smo Hej Slovani...

Dobra cesta iz Bukarešte v to smer nam razkaže razsežnost skrbno zorane in zbranane zemlje, ki se boči proti obzorju v okvirih cvetočega sadnega drevja. S tako širokim zamahom more urediti in osnažiti naravo le prisilna tlaka ali pa zadružna pridnost in solidarnost. Tod je na delu zadružnost. Sprijaznila se je s skromnostjo življenjske ravni kljub radodarnosti zemlje in kljub podzemeljskemu bogastvu, ki ga črpajo tod že na obronkih Ploestijskega. Klanjajo se temu bogastvu vrtalne naprave, ki so nam jih približali filmi s puščavskih naftnih področij po svetu, vtem ko so tod sredi zelenja in cvetočega mladja; kakor ogrodja nad vodnjaki, ki naj bi spadala k idiličnim domačijam.

Da bi šel kdo v Romunijo in še posebej skozi Bukarešto, ne da bi se zglašil pri znanstvenici Aslanovi, je malo verjetno. Tudi mi smo šli tja, da bi se seznanili s čudovitim postopkom, ki lahko spravi človeško mrho iz krste v inkubator. Toda odhajali smo zelo razočarani. S seboj smo imeli devetdesetletnega Borščanca, ki je bil mnenja, da je to nekaj takega, kakor če bi plešasti brivec priporočal klientu mazilo za bujno rast las. Pa tudi razkošatena cvetoča češnjica pred sanatorijem nam je potrdila njegovo modrost: ni gerovitala za mladost, ne gnijala za visoko starost!

Kljub temu nam je zdraviliška uprava dala na razpolago nekaj kartonov dragocenega preparata, tako da bi lahko vsak obiskovalec sam ugotovil, če bi se njegov organizem le ne dal prepričati reklamnim obetom na

prospektu. Vsakemu je bila namenjena ena sama škatli-
ca. S to se res ni mogoče pomladiti. Toda računajoč z za-
upljivostjo in vero dobrih ljudi do učenih glav, ni izklju-
čeno, da bi pri kom prišlo tudi do majhnega čudeža. Ali
kaj pomaga, ko je menda prav za tiste zmanjkalo škatlic.

Bilo nam je marsikje žal za takšne spozabe. In tudi
iz Inštituta gospe Aslanove smo odhajali s slabo vestjo,
tolažili smo se le z upanjem, da nas imajo za ljudi jezika,
v katerem smo se z njimi sporazumevali.

Pred vhomom v Athenne Palas me je čakala romun-
ska zanimivost.

»Poglejte, ga!« je zavpila sopotnica v avtobusu. Ka-
zala je na čednega fanta s privihano ustnico, ki jo je bil
dan prej ociganil (ali kako naj se reče, ko gre za ciga-
na?) za šop bankovcev. Ker pa sem pri kupčiji mešetaril,
sem se čutil soodgovornega za njeno zgubo. Planil sem
torej nadenj ter ga zgrabil za jopo. Toda sajasti Rom se
mi je olupil v rokah prav tako spretno kakor biblijski Jo-
žef pohotni putifarki. Tisto njegovo natrgano reč si je
potem pridržala policija z meglenimi zagotovili.

S takšnega sprehoda v desetletje pred zadnjo vojno,
kjer še ne poznajo potrošniške histerije ne ekološke mo-
rije, se vrača človek v onesnaženo, odpadno mravljišče
s časotožnim občutkom, ali bi ne bilo pametneje počakati
v tistem toplem, svežem zraku tam pod Karpati... V eni
tistih tipičnih hišic med strpnimi ljudmi, ki jih še ne pre-
ganja civilizacijska živčnost Ali bi ne bilo bolje? Kljub
znova pridobljeni uri, ki smo jo zapravili na poti tjakaj...

POPRAVEK

V št. 52-53 Zaliva je bil objavljen zapis s poti po Holand-
ski. Ne ve se, kateremu škratu ni bila vseč soglasniška
skupina -ndsk - Ponaredil jo je trikrat in vsakikrat dru-
gače, da bi le ne ustregel Amstellandski zajezi, kar bi
bilo seveda edino prav.

BORIS PAHOR

RAVENSKI MOZAIK

(LISTI IZ DNEVNIKA 1973)

Ravena, 3. decembra

Kraj predavanj: Biblioteca Classense. Ime ji je dalo пристanišče, ki si ga je Avgust izbral za jadransko ladjevje (classis). In knjižnica je v nekdanjem velikem samostanu, ki so ga zgradili menihi, ko so se preselili iz Classisa. V stavbi je tudi dvorana, namenjena branju Dantejeve umetnine. Prostor, ki so ga dali na razpolago za naš seminar, pa je dvorana s podijem, za katerim je izrezljana lesena stena, kakršne imajo prezbiteriji stolnic, kjer v širokih sedežih kanoniki berejo psalme v dnevih pred veliko nočjo.

Predavanje profesorja Simoninija.

V zgodovinskem pregledu je zame nov podatek, da je bil De Sanctis vnet zagovornik narečja. V Italiji je bilo po združitvi 1871. leta veliko zanimanje za narečne govore. Razpisali so natečaje. Konec stoletja se je nabrala cela vrsta narečnih slovarjev. Leta 1926. je bil celo kongres o italijanskih narečjih. Potem je z vsem tem pometel fašizem. Po drugi svetovni vojski avtorji in založbe skušajo nadomestiti zgubljeno.

Kaj naj rečemo o pomenu narečja?

Simonini: Če upoštevamo zgodovinski razvoj, je mogoče, da kdor govori *drugače* (narečje), govori slabo. Pregovori na primer. Ti so bližji naravi kot pa zgodovini. Povezani so s preteklostjo. Seveda je narečni kromatizem bogat, a če bi spet skušali uveljaviti narečje, bi tvegali vrnitev v prejšnji stadij. Razvoj uničuje narečje v korist jezika, kjer pa se narečni govor koncu upira, je kljub vsemu čutiti vpliv jezika. Zato ne moremo biti za novo Arkadijo; tudi zato ne, ker bi ljubezen za vrednote preprostega ljudstva lahko pomenila zgodovinski zastoj, ljudstvo bi ostalo zunaj zgodovine. Prav tako pa je res, da ne more (ljudstvo) ustvarjati zgodovine, če

mu ponudiš jezik, ki je zanj pretežek. Mora pač biti tak, da je lahko parameter za razvoj demokratične družbe.

Ker je narečje dragocena dediščina, ga skušajmo rešiti tako, da ga posnamemo na trak. Narečje nas bo varovalo pred retoričnostjo, pred izumetničenostjo, pred jezikovno alienacijo.

Rešimo torej, kar se rešiti da...

Zapišem si nov izraz. Izoglosa, črta, ki veže podobne jezikovne pojave.

Po predavanju je mlad profesor pripomnil, da je dandanašnji poskus vrednotenja narečja pripisati iskanju tega, kar smo odrinili v padzavest. Narečje je proti sistemu, proti dominantnim vrednotam proti apologetom strukture.

Imelo me je, da bi posegel v debato z vprašanjem o narečjih, ki so narečja *neitalijanskih* jezikov v italijanski republiki, a moj poseg bi bil preveč odmaknjen od dane tematike. Rajši sem se osebno pogovoril s predavateljem. Omenil sem njegov članek o sociolingvistiki v reviji *Il lettore di provincia*. Tam navaja primer, kako v nemški vasi Sauris, ki leži sredi furlanskega življa, oče ogovarja sina zdaj v nemščini, drugič v furlanščini, tretjič v italijanščini. Ta pojav pa tolmači z različnim očetovim čustvenim razpoloženjem. Pripomnil sem, da se isto dogaja beneškemu Slovincu, ki doma govori slovensko, uporablja tu pa tam tudi furlanske izraze, pomaga pa si tudi z italijanskimi, ko gre za uradne listine itd. Gre za dominantno vlogo materinega jezika, na katerega pa se cepita sosedna furlanska govorica in pa državni jezik.

Profesor je bil nekolilo v zadregi, na omembo Slovencev ni bil pripravljen; odgovoril je nekoliko evazivno, da v takih primerih ni mogoče uporabljati navadnih parametrov.

Na splošno torej nič novega. Prijatelj Milko Matičetov snema rezijansko govorico že ne vem koliko let. In to je nadvse dragocen zaklad. A ne gre za to. Da bi slišal zvon, ki oznanja pokop narečja, ni bilo potrebno, da sem potoval sem.

Ne morem sprejeti absolutizacije tehničnega razvoja. In če je Avgust nekoč moral reševati kmetijstvo tako, da mu je Vergil v ta namen spesnil Bukolike in Georgike, potem bo nujno tudi prišel čas, ko bo industrijska tehnika nehala biti božanstvo. Carlo Emilio

Gadda z narečnimi poglavji v romanu *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*. Pasolini z romanom *Una vita violenta* sta v proznih tekstih že začela z rehabilitacijo dialekta.

3. decembra zvečer

Po sestanku o medpredmetnem pouku (razdelili smo se v štiri skupine) smo se porazgubili po mestu. Večinoma mladi ljudje; dobršen del je takih, ki so posrkali po nekaj doz marksizma in po nekaj doz strukturalizma. Zelo so prisrčni.

A po mestu rad zakolovratim sam.

Pod ničlo je.

Zjutraj je bila v kamnitih koritih, v katerih je voda za mestne golobe, debela plast ledu. Mrke ptice so razčeperjeno čemele v odmaknjeni užaljenosti.

Nedaleč od spomenika Garibaldiju sem se znašel v odsotni tišini. Na koncu se je prikazal obsvetljen tempeljček kakor bogata grobnica ob pokopališkem zidu. Čisto po naključju sem spet pred Dantajem. Resna opečnata zidova ob strani. Veriga, speta čez ulico kot težek pajčolan. Onkraj tenkih palic železnih vrat v vrtovih zimzelen. Potem renesančni oboki, pod katerimi se večerne sence umikajo mrazu.

Samogibno sem privzdignil čepico. Kakor včeraj. Kakor v baziliki San Vitale, zakaj čeprav sem na ravenski ulici, me obdaja ozračje svetišča.

V januarskem zimskem večeru je vse otrdelo in neživo, vendar se skušam vživeti v trpko razpoloženje vélikega begunca, ko je propadlo njegovo zadnje upanje, da bo Henrik VII. naredil red v Italiji. Zavaljo svoje neomajne vere v rešno moč cesarstva je neusmiljeno napadel Florentince in si za zmeraj zaprl vrata rodnega mesta. Tukaj, v ti hiši Guida Novella je do kraja ostal zvest svojemu političnemu idealu, zanj žrtvoval vse, edina tolažba sta mu bila sin in hčerka, Jacopo in Beatrice, ki sta prišla za njim sem. Tako je početnik italijanske omike tudi prvi italijanski veliki politik, čeprav je zgodovina ubrala drugačno pot od tiste, ki jo je on sanjal.

Zad za grobnico so zgradili simboličen vitek zvonik, vrh kate-

rega se vsak večer ob avemariji oglasi zvon, ki so ga darovale občine iz cele Italije.

Dve asociaciji. Vitka, šestdeset metrov visoka, v nebo uperjena marmornata ost, ki jo je pred taboriščem Natzweiler-Struthof v Vogezih postavila Francija upepeljenim deportirancem.

Nobene prave zveze ne vidim; a počasi se mi zasvetlika, da so prinesli Evropi smrt potomci tistega cesarstva, od katerega je Alighieri pričakoval red in mir.

Naš Dante — Prešeren. Zelo prav, da je njegov dan skorajda narodni praznik, vendar, čeprav bi mu ne želel ničesar odvzeti, je kljub temu res, da bi krvavo potrebovali praznik na čast narodnemu očetu. Na čast Trubarju.

4. decembra

Predavanje o beneški narečni komediji.

Dvoje bistrih uvodnih misli. Prva: Kdor hoče biti evropski, mora imeti korenike v domači zemlji. Druga: Odkloniti moramo tako kozmopolizem kakor provincializem.

Beneška narečna komedija je dala polnokrvno žensko. Imel jih je na pretek Boccaccio, a Decameron je francosko delo par excellence. Drugače so v italijanski književnostii same Beatrice, Laure, Lucie.

Ruzzante. Je proti Bembu, za narečje. Zaščita naravnega, uveljavitev kmečke resnice. Benetke 1510. Takrat naj bi mesto imelo enajst tisoč prostitutk. Kmetje pa so za časa kuge umirali kot muhe. Demistifikacija beneškega mita.

Zanimivo, vendar dosti ne bom imel od tega, tudi kot profesor italijanske književnosti ne. Pričakoval sem nekaj novih pogledov, zdaj pa mi servirajo pregled prispevka, ki ga je italijanska literatura dobila od narečnih del.

4. december zvečer

Pogovor s sardinsko profesorico. A zdaj je Rimljanka. Njen oče je karabinjer; ko je bila majhna, je opominjal mamo: »Ne govori z otroki po sardinsko, da ne bodo imeli težave v šoli!« Stara pesem, načelno stališče vseh, ki so se vdali raznarodovalnemu

pritisku. Ob mojem zanimanju se mlada, po postavi drobna deklica z živimi očmi in rahlo ošiljenim obrazom, ki spominja na hrta, vsa razvname. Seveda govori po sardinsko, poleti, ko odpotuje na počitnice. In se smeje. Nekoč so se prijatelji v Rimu čudili, kako da potuje v divje kraje, kjer za vsako čerjo preži iz zasede bandit. Odkar so denarni mogotci sprevideli, da se divjost sardinske obale dà imenitno vnovčiti in so iznašli *Smaragdno obalo* (La costa smeralda), jo znanci, ko se odpravljajo na počitnice, zavidajo.

Pripovedujem ji o prijateljih, ki se trudijo, da bi rešili sardinski jezik, o univerzitetnih profesorjih, ki o tem predavajo. Med svojimi papirji imam liste, na katerih profesor Soddu prikazuje panoramo sardinskega genocida.

Gleda me nejeverno, ko zanikam, da ne znam govoriti po sardinsko; zdi se ji nemogoče, da se za njeno rodno občestvo zanima nekdo, ki ni njegov član.

Zgodaj sem se vrnil v hotelsko sobico. Zunaj zebe, da jemlje sapo. Ne dà se mi v kino. Berem Čehova v Kondorjevi izdaji. *Dama s psičkom*. Ne vem, zakaj sem nekoč mislil, da je v Čehovu skrita tenka moralistična žilica. Ob življenjsko sproščenem ozračju te novele se mi podoba Čehova prikazuje v pravi ostrini. Prej sem ga cenil, zdaj ga imam tudi rad.

Od nekdanj povezujem Joyceve *Dublinčane* z novelami Čehova, ker tako pri prvem kakor pri drugem je bolj pomembno duševno ozračje kakor pa razvoj dogodkov. Nikoli pa se nisem pozanimal, ali je Joyce cenil novele Čehova.

5. decembra

Govor o Romagni. Narečje, pri katerem je čutiti vpliv s severa. Kelti. Tudi predavatelj italijanski *qu* (quando, questo) izgovarja *kv* (kvando, kvesto). Zanimiv pa je zgodovinski ekskurz. Eksarhat. Prikaz ljudskih navad: ob prazniku svetih treh kraljev otroci hodijo nabirat po hišah. Naši tepežkarji.

Romagnolska narečna književnost je vsa, kar je je, kritična do Rima. Všeč ji je zabavati čez Romula, ki je, da je obljudil Rim,

zbral vse tatove in pohajače. Pesniki so samosvoji, zvesti ljudskemu jeziku. Kot Provansalci.

Croce: ljudska pesem ali umetna pesem — gre samo za vprašanje, ali je *zares* pesem.

Pri debati nekaj utrinkov.

Profesor, ki je romagnolski domačin, nam bere narečne pesmi Lina Guerra, čudaka, neurejenega človeka. Vzel si je življenje ob obletnici očetove smrti. Čudovita, zelo rafinirana lirika. Sorodnost z Leopardijevim pesimizmom, a narečje ji daje še bolj trpek priokus. Ponekod slišim Verlainov *L'automne qui tombe monotone*.

Folklorna zanimivost: za časa bizantinskega eksarhata ženskam niso smeli dati ime Marija.

Kosilo pri Pippu.

Staknil sem gostilno, kjer kuhajo po domače. Pa tudi lahko pridem ob kateri koli uri. Včeraj sem večerjal ob pol šestih.

Sam sem, a še zmeraj sem razburjen zavoljo pogovora s profesorjem, ki je rojen na Sardiniji. Priimek: Piras. Zelo več je v nizanju retoričnih stavkov, obenem pa kot pokvarjena plošča ponavlja zaporedoma isti motiv. Sardinski ovčarji da govorijo jezik, ki v dobi televizorjev in avtomobilskih tovarn ni uporaben. Če hoče živeti, mora sardinski človek sprejeti jezik industrije in tehnike. Jezik je izraz ekonomsko-socialnih struktur, ko se te spremenijo, se mora spremeniti tudi jezik. (Simoninijeva teza!)

Ugovarjal sem, da tudi v Dantejevem jeziku Trecenta ni bilo ne razdelilnikov ne sklopk ne katodičnih žarkov, zato pa italijanski ljudje izpopolnjujejo Dantejev jezik na podlagi novih potreb. Prav tako bi moralo biti mogoče razviti sardinski jezik, ne pa da ga duši oziroma odpravlja dominantni jezik.

A ni odgovoril na moj ugovor. Ponovil je refren o ekonomskih strukturah, o ovčarjih itd. Hkrati je obljubil, da bo prebral sestavek, ki ga je o tem vprašanju snoči pripravil. Že vnaprej vem: asimiliran manjšinec, ki se skuša uveljaviti kot teoretik, da bi malo zabil svoj manjvrednostni kompleks, na katerega se je še priključila zavest krivde zavoljo izdaje.

5. decembra popoldne

Skupinsko delo.

Nastopil sem s precej obširnim posegom.

Sedeli smo za dolgo mizo kakor v zapuščeni obednici dobro ohranjene grofovske palače. Mladi črnolasi filozof. Komunist Giorgio. Napolitanec s partijsko izkaznico. Skupina profesorice, ki gravitira proti mlademu, diskusijsko napadalnemu kadru. Od vseh je najbolj mična Galla Placidia, tako sem jo krstil, ker je cesarici na las podobna, samo pričesko ima drugačno.

Narečna književnost, sem dekel, je lahko v Italiji dvojna, na primer beneška, romagnolska itd., lahko pa taka, ki jo uradna Italija ima za čudaško, za nerazumljivo, v najboljšem primeru za regionalno, a je v resnici književnost nekega jezika ali nekih jezikov, ki nimajo nobene zveze z italijanskim jezikom. Nemška, na primer, grška, albanska, hrvatska, slovenska, sardinska, okcitanska. Vse te kulture so za časa fašizma veljale za *narečne*, njihovi jeziki pa za spakedranke italijanskega jezika. V veliki meri ta kriterij velja še danes. Ne samo, dogaja se celo, da mora tudi zdaj, po drugi svetovni vojski, otrok, ki spregovori v takem *narečju*, plačati kazen ali nositi sramotilni znak. Zato bi bilo potrebno, da se kdaj pripravi seminar, na katerem bi obravnavali obstoj takih *narečij*, ki so za res *narečja*, samo da ne italijanska!

Na podlagi skušenj, ki jih imamo pripadniki teh narodnih skupnosti, bi zdaj na kratko razložil, kako gledamo na narečni govor kot šolniki.

Vzemimo najpoprej v poštev pedagoški kriterij.

Praksa je dokazala, da se otrok lažje uči pravih oblik novega jezika, če mu ne prepoveš narečnih oblik, če mu jih ne skušaš zatreti, če mu jih ne očrneš. In to velja tako tedaj, ko se šolarček mora od regionalnega italijanskega narečja povzpeti do knjižne italijanščine, kakor takrat, ko je njegovo *narečje* na primer grško ali slovensko, pa se učenec mora spoprijemati z besediščem, ki je docela tuje tako grškemu kot slovenskemu besednemu zakladu.

Jasno je, da je nazadnje zmagovalec državni jezik. Narodne skupnosti se ponavadi ohranjajo samo v odročnih krajih, v hri-

bih, v zapuščenih in razpadajočih kmečkih naseljih. Tako na primer v videmski pokrajini slovenske govornice niso uspeli uničiti, čeprav je od 1866. leta na smrt obsojena. Kljub temu, da je *narečje* v šoli prepovedano, kljub temu, da skušajo otroke zadržati v šoli tudi popoldne, se je jezik ohranil. Res pa je, da je domača govorica zmeraj bolj popačena, italijanski jezik, ki so se ga morali naučiti, pa zato ni nič kaj imeniten. Medtem ko pri nas v Trstu in v Gorici, kjer se otrok v šoli uči v materinem jeziku, lahko dijak gre k maturi s popolnim znanjem tako slovenske kakor italijanske književnosti.

Naslednji kriterij je psihološki.

Učitelj, ki otroku prepove »narečni« zaklad, ga ne samo osiromaši, temveč naredi iz njega zakompleksiranca. Ta se bo odslej čutil manjvrednega, medtem ko bi lahko bil ponosen na svoje jezikovno bogastvo.

Navedel bom moj primer.

Ko je fašizem (Gentilejeva reforma) odpravil slovensko šolo in sem čez noč dobil italijanskega učitelja, je v moji notranjosti prišlo do polomije. To je še pospešil omejeni in zlobni učitelj, ki je hotel, naj svojo nalogo berem pred razredom, da se je vse krohotalo ob nemogočem jeziku, v katerem je bila napisana. Šlo je za opis ladjeloma, in ker smo na zgodnji del strani morali narisati parnik, ki se potaplja, je moj parnik doživljal svojo katastrofo na rdečem morju — toliko je bilo vodoravnih in pokončnih črt rusega učiteljevega svinčnika.

Kulturni kriterij je vsem na dlani.

Človek, ki se zaveda svoje jezikovne dediščine, je bogatejši od tistega, ki je nujno enosmeren, če obvlada samo en jezik.

Socialno-politični kriterij.

Ta bi moral biti pravzaprav prvi. Narečje — jezik, ta binom odgovarja skoraj zmeraj binomu reven - bogat, proletariat - denarna kasta. To razmerje obdrži svojo veljavo tudi v primerih, ko imamo za gospodarja narod-državo. Diktature so tako in tako uničevalke jezikovnega kromatizma. Primer: fašistična Italija. Današnja Španija, ki ne priznava narodne samobitnosti Baskom in Kataloncem. Grčija, ki ne mara slišati za epirske Makedonce. Pa tudi

Francija, ki se ima za učiteljico demokracije, a je unitaristična do skrajnosti. Vsekakor pa je potrebno pripomniti, da se levičarska gibanja, posebno ekstremna, danes izredno zanimajo za osvoboditev — narodno in socialno — teh nepriznanih etnij. Tukaj sem seveda prešel k obravnavi nesvobodnih jezikov, a za narečja velja isto.

Na koncu bi lahko še omenil evropski kriterij.

Združena Evropa ne bo vredna piškavega oreha, če je ne bodo sestavljali svobodni narodi, to se v glavnem pravi svobodni jeziki. Nemški ali pa francoski kapital lahko kajpada skrpata neko zvezo, a ta bo imela samo toliko prihodnosti, kolikor ji ga bodo odmerili skupni interesi; ko pa se bodo ti začeli križati, se bo nujno vse podrlo. Če pa se svobodni narodi združijo v federacijo, da obvarujejo svojo prostost, potem tako nastala zveza lahko z zaupanjem misli na prihodnost.

Seveda boste, sem rekel, zdaj lahko oporekali, da sem poudarjal vprašanje nepriznanih jezikov in narodov. To je res. A kdo mi ve povedati, ali ne bo ob sproščenem razvoju katero izmed današnjih narečij jutri postalo polnopraven jezik? Poglejte, kaj se, odkar je kolonializem moral popustiti, dogaja na afriških tleh. In v današnji Evropi ima kolonializem marsikatero značilnost, ki je zelo podobna afriškemu položaju pred desetimi ali petnajstimi leti.

Po mojem posegu je skupina postala sila zgovorna. V glavnem so se strinjali, samo da so mladi uporabljali kopico izrazov, ki niso spadali v moj repertoar, a so mi bili všeč. Jezik da je socialna, kulturna promocija. V primeri z narečjem da je jezik abstraktna dobrina. Gre za problem alteracije, ne za iteracijo itd.

Edino filozof se je zbal, da se zavzemam za nacijo, vrednoto, ki da je po njegovem v zatonu. Zavrnil sem ga, da admira nacija kot izhodišče nacionalističnega vzpona, nacija kot odskočna deska imperialistične dominacije; ne moremo pa zagovarjati teze tehnoloških unitaristov, da je konec narodne identitete, ki je zaklad, kjer sta izročilo in jezik podlaga za zdrav čustveni, duševni in duhovni človekov razvoj.

Črni Napolitanec z obrazom, ki mi je priklical Pavesejeve poteze, ni imel pomislekov. Doma je prav tako pri Marxu kakor pri

Freudu in je hitro dojel, da med ekonomijo in njenim planetarizmom ter individuomom moramo dati nekaj, kar bo posameznika povežalo v občestvo.

Glala Placidia je kdaj pa kdaj mirila razgrete duhove.

S svojimi izrazi me spominjajo na ljubljanske strukturo-reiste, a se ločujejo od njih, ker ne preslišijo sogovornikovih misli, se z njimi spoprijemajo, jih, če je potrebno, takoj asimilirajo. Mladi intelektualci na Slovenskem pa so se, ko so imeli marksizma čez glavo, vrgli v vsestransko eksperimentiranje, ki žal ne bo obrodilo nobenega uporabnega sadu.

5. decembra zvečer

Odločili smo se za kino.

La belle le jour. Bunuelov film s Catherine Deneuve. Omožena žena doživlja ljubezensko slast samo, ko jo partner vzame s silo. Sledijo obiski v hiši za sestanke, dokler se barbarski nasilnež ne zagleda vanjo in skuša ubiti njenega moža, ki pa samo ohromi, medtem ko policaj nasilneža pihne.

Rahla psihoanalitična povezava z mladostnim doživetjem, ko se nad majhno deklico spravi izprijen in nelep starec. Potem občutek krivde ob hromem možu. Nazadnje možnost olajšanja, ko ji možev prijatelj sporoči, da bo možu razkril njeno dvojno življenje.

Seveda ugovor zavoljo prerahle psihološke priprave; odločitev za odhod v hišo ljubezenskih sestankov je premalo utemeljena. Je pa filmsko delo tako, da te vsega prekvasi. Deneuve mi je večkrat priklicala Emanuelle Rivo v *Hirošimi mon amour*. Pa Michele Morgan v *Hôtel du nord*. Ženski obrazi, ki zavoljo neizrečene tragike postanejo neubranljiva lepota, od katere si bolan in tavaš kot mesečnik v upanju, da boš kje srečal njene neme, ujete poteze. Resničen je stavek, ki sem ga po vojski bral v *Climats*: človek zavzema najbolj takrat, ko je zapuščen in nesrečen.

V sobi spet prebiram preprosti konec novele *Dama s psičkom*. Isto vprašanje kot pri Dantejevi Francesci v petem spevu *Pekla*. Dvoje zakonolomstev, če naj si pomagam z moralnim slovarjem. Pri modernem ruskem pisatelju ljubezen par odreši, pri Danteju je

ljubezen par pogubila. Krščanska strogost srednjeveških stoletij. A kar me že izza gimnazijskih let vznemirja, je Dantejev pristop k dvema zaljubljenca, posebno k Francesci. Nobenega dvoma ni, da ji je naklonjen. O njeni pripovedi, ki jo je sam izprosil (kot marsikak vernik, ki se preveč ne brani poročila o nadrobnostih prepovedanega dejanja), je pretresen, potem celo omedli. *E caddi come corpo morto cade.*

In prav ob ti omedlevici sem se večkrat zamislil.

Pesnikova rahločutnost ne more biti zadosten razlog, da bi ga usoda ljubimcev, posebno Francesce, tako pokosila. Bolj bi rekel, da je prišlo do izgube zavesti zavoljo dvojnosti, psihološke razklanosti. Na eni strani je priznaval in podoživljal upravičenost in prvenstvo ljubezni, na drugi strani je sledeč verskim načelom predal zaljubljenca večnemu pogubljenju. Vir njegove slabosti je tako najbrž razdvojenost, o kateri ne govori, a jo je čutiti v zraku. Dantejeva strastna narava je vsa na Francescini strani. Nekje pa je v njem prav zato in morebiti tudi zavoljo kakega podobnega osebnega doživetja občutek krivde. (Asociacija: božjastni padci Dostojevskega.) Zato bi po mojem Dantejev padec pripisal njegovemu notranjemu boju, ki se je sprožil ob neodrešljivi vezi dveh src, ki se še v peklju *ljubita*.

Pred odhodom v Raveno sem popravil naloge drugega razreda učiteljišča. Med tremi naslovi, ki so jih imeli na izbiro, se je eden nanašal na peti spev *Pekla*. Ena izmed dijakinj je zaključila svojo nalogo tako: »Dante nikakor ne bi smel dati Francesce in Paola v pekel. Res, da je bila Francesca omožena, a z možem se ni razumela, vsekakor pa se ljubezni ni mogoče zoperstavljati.«

Menim, da bi se danes Dante strinjal z mojo učenko in ne bi dal ljubimcev v pekel; potem bi mu tudi nadzorstvo nad notranjim ravnotežjem ne odpovedalo. Zakaj ni izključeno, da se je s tisto poudarjeno omedlevico nekako kaznoval, ker se je bil odločil za moralni zakon namesto za človeško srce. Saj se je sam kar živahno ljubezensko razdajal. In navsezadnje: lahko bi zaljubljenca odrešil tako, kakor je naredil z Manfredijem. *Biondo era e bello e di gentil aspetto*. Tako pravi o moškem, ki mu je bil izredno simpatičen, čeprav ni bil niti malo zgled moralnega življenja. Torej? Na

zemlji, pravi Manfredi, moji sovražniki menijo, da sem v peklu, a ker sem se pred smrtjo pokesal, sem se rešil. Tako se Dante z njim pogovarja v vicah. Isto bi bil lahko storil s Francesco in Paolom. Pa ni. Res, da je Manfredija rešil večne pogube v brk papežu, ki je Manfredija kot političnega sovražnika izobčil iz Cerkve. Hotel je pokazati, da je Bog usmiljenje in se prav malo zmeni za papeževe politične naklepe. No, a tudi pri Francesci bi lahko našel političen motiv nji v prid. Francesco so oddali Gianu Malatesti v Rimini, da bi kronali spravo z Da Pontentovimi. Če bi pa to ne igralo odločilne vloge, bi Dante vsaj moral vzeti v poštev, da je bil Giani Malatesta ne samo pohabljen, ampak grob in nasilen.

Vsekakor je Dante imel občutek tesnobe, od katere se mu je zameglilo pred očmi; seveda je napad premagal in ga pregnal, vendar je hotel, da sled njegovega pretresa ostane. Zato ga je zgoštil v tisti stih o padcu, ki pa je nekoliko preteatralen, tudi zato, ker tisti padec ni edini v pesnikovi umetnini.

6. decembra

Predavanje profesorja Crupija, ki je v Sorrentu razdražil poslušalce s tribunskim napadom na Manzonijev tradicionalizem. Danes govori o temi *Mafia in književnost v Kalabriji*.

Tokrat prikaz prevzame. Najprej povezuje južnjaške književnosti z Bayronom, Schillerjem, vendar s poudarkom, da junaki, o katerih pišejo pisatelji na jugu, posebno Padula, niso sad domišljije. Tako Antonello, kalabrijski razbojnik, ni postal tolovaj zavoljo enkefalnih motenj, kot tolmači Lombroso, ampak ima njegovo razbojništvo ekonomsko in socialno podlago.

Ironija: socialne rokavnjače družba — buržujska — sprejme, političnih ne. Primer. Tolovaji, ki branijo kmetom, da bi posejali njihve. Medtem ko je politični razbojnik na strani kmetov.

Pomembna dela književnosti na jugu. Carlo Levi: *Cristo si é fermato a Eboli*. Silone: *Fontamara*. F. Jovine. *Sciascia. Rea. Alvaro*. Ti pa ne sledijo subalpski romantiki. Pri Manzoniju vodi božja previdnost. Pri Vergi je glavni movens samo usoda. Padula pa ne pozna ne vere ne usode ne upanja.

Zanimivo, da Crupi poudarja, kako mora pisatelj videti naprej,

kako ne sme biti komi vladajočega razreda. Kar je res in prav, samo da mora isto načelo veljati tudi v družbi, kjer naj bi tako rekoč vladal delavski razred.

Po predavanju sem vprašal, kakšno vlogo so v Kalabriji igrali Grki, ki so bili v prejšnjem stoletju kar številni, ko pa se še danes po Aspromontu krčevito bojujejo za etnično preživetje. A o tem predavatelj nič ne ve. Tako smo spet tam, ob tisti komunistični lastnosti, ki ji je Srečko Kosovel rekel ozkost, a bi jo jaz definiriral kot enosmerno dogmatično zaverovanost.

6. decembra popoldne

Razidemo se po mestu. Molčeča drobna profesorica, v katero se je skorajda bolešno zagledal filozof, ima zgornja sekalca zasukana nekoliko navzven, tako da se zdi, ko govori, da se ti ves čas smehlja.

»Povejte mi kaj po slovensko,« nenadoma vpraša.

»Tako in tako me ne boste razumeli,« ji pravim in se smehljam njenim prisrčnim zobem; potem ji stavek prevedem.

»Srčkano kaj?« reče svojemu zamišljenemu filozofu.

»Ti si dva človeka,« ugotovi filozof, ki me zdaj tika, medtem ko me je dopoldne vikal.

Galla Placidia pa jih spodbuja naj hitijo, da ne bodo zamudili vlaka. V Ferraro se odpravljajo, jaz pa bom zdaj na pošti po klical Trst.

7. decembra

Sončno jutro.

Najpoprej na trgu pogledam, kako je s koritcema za golobe. To je moj vsakdanji termometer. Danes ni leda v njih. V kavarni stoje pozajtrkujem. Skozi šipe sledim postavam ravenških mož. Gosposki so v drži in hoji. Stopajo, ko grejo v urad ali odpret trgovino, mirno in dostojanstveno po pločniku kakor člani diplomatskega predstavništva. Uglajene, razumne poteze. Rahel vtis, da sem sredi prebivalstva, ki je zelo malo italijansko. Od vseh pritožnikov, kateri je močnejši? Keltski? Etruščanski? Langobardski? No, najbolj viden je vsekakor bizantinski vpliv, saj so nekatere moške

postave take, kakor da bi stopile na obsončen trg naravnost z mozaikov v San Vitale.

Včeraj mi je v ti kavarni nameščenska (danes ima prost dan) govorila o domačem narečju. Pozanimala se je bila, kaj počenjam v Raveni. Tako se je potem razgovorila in hotela vedeti, zakaj v okolici Ravene ljudje, ko pritrjujejo, ne rečejo *si*, ampak *oc*.

Tako sem bil iz sebe, da se mi je tisti pogovor z njo zdel imenitnejši kot deset referatov. Z *oc* pritrjujejo Okcitanzi, bolj znani pod imenom Provansalci. Sredi romagnolske zemlje sem torej priča vpliva provansalsčine v srednji Italiji. Od trubadurjevih časov. In kako revna usoda je zavoljo francoskega notranjega kolonializma bila dodeljena jeziku, proti močnemu vplivu katerega se je moral zagnati celo sam Dante.

Predavanje enega izmed organizatorjev seminarja.

Zahteva po novi didaktiki, ki naj ima za podlago medpredmetni pouk. Humanistična omika ne sme biti aseptična. Odpraviti je potrebno ponarejanje problemov. Mass media mistificira vprašanja, zato mora šola demistificirati.

V diskusiji zelo zanimiv poseg profesorice umetnostne zgodovine. Poudarila je, kako je danes pomembna vzgoja oči. Tako film kakor televizija kakor strip »govorijo« predvsem očem. Naučiti dijaka »gledati« izdelke arhitekture, kiparstva, slikarstva ne pomeni samo izobraziti in plemenititi njegov okus, temveč usposobiti mladega človeka, da bo znal pravilno ocenjevati omiko, ki je danes pretežno omika vida.

7. decembra popoldne

Postanek na glavnem trgu.

Stolp z uro. Polkrožni oboki na palači desno. Golobi.

Stari, dostojanstveni trg je *Piazza del popolo*. Ljudski trg. To se pravi, da ti ne prikliče v spomin ne kralja ne cesarja, pa te tudi ne moti prikazen kakega samozvanca, zavoljo katerega je bilo, preden je prišel na oblast, prelita povodenj krvi.

Tako zdaj sončna svetloba, ki objema palače, ni samo privid

nežnega poletja, temveč tudi blag blagoslov nad bivališči modrih ljudi.

Popoldansko skupinsko delo. Zbrali smo sugestije za poročilo, ki ga moramo sestaviti. Pripravil sem krajši tekst in rekel, da bom podpisal samo tako poročilo, ki bo vsebovalo moje pripombe; v drugačnem primeru bom poleg skupnega na koncu dodal še svoje poročilo. Zagotovili so mi, da bodo moje stališče upoštevali.

Tako sem zgostil svoj dodatek:

Kakor so že storile nekatere italijanske dežele, ki so v svoje deželne ustave vnesle zaščito etnično-jezikovnih dediščin, tako bi se morala šola kot osnovna državna ustanova ne samo zanimati za svojskost ljudskega govora, ampak mu omogočiti nemoteno rast in razvoj. Ko bi tako ravnala, bi rešila šolarje in dijake frustracije, kateri so podvrženi z zatajitvijo svoje prvine osebne; šola bi mladega človeka rešila vsaj tiste alienacije, ki mu je zdaj vsiljena v učilnicah.

Če pa je tak razvoj zaželen na splošno, to je v razmerju šole do otrokovega narečja, potem je pravi preporod nujen tam, kjer šolarji in dijaki govorijo jezik, ki ni italijanski. Čas bi namreč že bil, da bi v italijanski republiki imele domovinsko pravico tiste neitalijanske govornice, ki so bile doslej popolnoma zatajene. Saj so razen francoščine v Val d'Aoste, nemščine v Poadižju in slovenščine v tržaški in goriški provinci vsi drugi jeziki prepovedani; medtem ko 6. člen ustave izrecno govori o zaščiti jezikovnih manjšin.

Sledil je humoristično-grenek potpuri pripomh, posebno tedaj, ko sem omenil pismo italijanskega vladnega predstavnika, ki je izjavil, da je država dovolila uvedbo drugega jezika samo v pokrajinah, kjer so se za časa druge svetovne vojske pojavila separatistična gibanja.

Giorgio je tedaj celo navedel Tacita: »Ubi desertum faciunt pacem appellat.«

8. decembra

O ligurski književnosti.

Predavateljica je mikavna in zgovorna gospa, ki ji je strašno žal, da je zagrljena. Vseeno lepo priključuje predme obalo, pašne, oljke, da sem namah na rebri, ki se iz Barkovelj vzpenja na Kontovel. Paštni, te čudovite stopnice od modrega morja do sinjega neba!

La terra la portavano nelle gerle, pravi. Skoraj dobesedno isti stavek je izrekla nona v *Mestu v zalivu*. Zemljo so nosile v plenirjih, pa tudi konjski gnoj, da se jim je cedilo po potnih temenih.

Ligurski pesniki: Barile, Sbàrbaro, Montale. Ta precéj dolguje svojim predhodnikom (*Ossi di seppia*), čeprav se dela, kot da jih ne pozna!

Izmuznil sem se in pred koncem odšel. Zanima me, kako bom popoldne prišel v San Apollinare in Classe. Rad bi obiskal tudi gozd, kjer se je sprehajal Dante (Vice, XXVIII.)

Danes je cerkveno-državni praznik. Na Ljudskem trgu se množica mož v raztresenih gručah lagodno pomenkuje. Ko da so se zbrali za nastop govornika, ki ima komaj priti. Zavoljo energetske krize ni avtomobilov; zato je zbor prazniško opravljenih mož še bolj slovesen.

V hotelu mi receptorka razloži, da je na praznik zmeraj tako. Možje pridejo tudi iz bližnjih vasi, da se pomenijo in dogovorijo. Kakor vaščani po nedeljski maši. Tako je tukaj v Raveni ostalo nekaj srednjeveške komunalne intimnosti, za katero se je preveč deklamatorsko navduševal Carducci.

Tako je Ravena trojna. Bizantinsko kulturno središče. Vaška ravninska predmestja z regimenti kolesarjev. Novi del mesta, ki se je rodil zavoljo odkritja podzemeljskega plina.

Osmi december. Praznik moje ranjke matere. Na ta dan v ko-prskem zavodu pred skoraj tremi desetletji. Moral bom kdaj najti potrebno zbranost, da tisto dobo svojega življenja opišem, kakor se spodobi. Posamezne prvine so se mi razdrobile po raznih knjigah, da jih ni mogoče strniti v enovito podobo.

8. decembra popoldne

San Apollinare in Classe človeka ne prevzame kot San Vitale. Absidalni mozaik je zavoljo popravil na pol zakrit. Vse je mogočno, a dolžina in širina dajeta vtis praznine. Še najbolj so privlačni mediteranski bori, ki pred baziliko prestrezajo rahle meglene kosme, iznad katerih je videti cilindrični zvonik.

Nobenega prevoznega sredstva ni. Cesta je prazna, kot da so zemljani izumrli.

Odpravim se peš. Štiri kilometre bom že prehodil, da bi videl kraj, ki je pesniku pričaral ozračje zemeljskega raja.

Gol asfalt.

Osamljen nadvoz — kot ostanek po atomskem uničenju.

Samota, ki je nastala ob pomanjkanju vozil, ni nič sorodna samoti vaše poti ali tišini klanca na gmajni. Tukaj te oblega tesnoba, ker doživljaš odsrkanje vsega odvečnega, kar je naša civilizacija iznašla, da bi pridala nov pomen človeškemu bivanju. Na tem razgaljenem asfaltnem pasu, s katerega je promet izginil, se človek zave, kako je ob tehničnem razvoju obubožal. Če ob njem ni gibanja in hitenja, je ves na mah v območju nesmisla.

Kolesar.

Dečka in dekletce na kotalkah. Vso široko cesto imajo na razpolago. Novo nesorazmerje. Njihove mlade noge samo še stopnjujejo absurd.

Hodim zdolž cestnega roba. Sprašujem se zakaj. Mar zato, ker se mi zdi, da stopam po stezi, ki čisto zadošča pomenu mojega bitja, moje osamljene postave ob prazni strugi, na kateri se je strdila tišina?

Stara mamica v črnem se upira v pedale in je videti kot ostanek pogrebne spreveda. Ko se njeno kolo pomika mimo mene, se ona zazré vame, kakor da je razbrala moje zgubljene misli. Sem videti kot ubežnik?

Pod cesto so široke pege nizke vode. Močvirnata pokrajina. Trstičje. Race. Plavajo družno in lenobno. Verjetno nimajo občutka ne tesnobe ne nesmisla. Mir, ki je sledil odpravi prometa, jih samo uspava.

Spet kolesar.

Ogleduje me. Za mojo pojavo nima potrebnega parametra. Da bi vsaj imel par kotalk! Praznina na cesti je spremenila vrstni red kategorij. Pešec na neskončnem katranu je neandertalec, ki je vstal iz groba.

V vasi Fosso ghiaia (Gramozna pama) krenem na levo ob neširoki strugi. Zdaj se pokrajina oživlja. Lovci na kolesih. Puška v platnenem toku poševno na hrbtu. Ob kolesu drobi pes, ki ga drži na vrvici leva lovčeva roka, medtem ko desna upravlja krmilo.

Nazadnje sem v borovem gozdu. Zdaj je ljudski park. V vodniku pravi, da ga je druga svetovna vojska močno poškodovala. Saj, videti je, da je precéj zapuščen in zaraščen. Razteza pa se v dalj in šir. Bori s črnim čopom vrh golega debela. Številnejša so druga drevesa. Vzdožj poti, ki sem si jo izbral, je ob strani prava goščava. Robida prepleta visoko praprot.

Vračam se. Struga ima na bregovih tenke ostanke ponočne slane kakor dve lisi sladkorja v prahu.

Meglica, ki se je zatikala v vrhove dreves, je zdaj odstopila nekaj prostora sončnim žarkom, tako da se z ozračjem le ujemajo pesnikovi stih.

Un'aura dolce, senza mutamento
avere in sé, mi feria per la fronte
non di più colpo che soave vento

Moral bom spet prebrati tisti spev. Ne vem, če je še kje Dante tako opisal svoje doživetje narave. Vsekakor pa se mi od vseh interpretacij tega osemindvajsetega speva Vic zdi še najbolj na mestu pripomba, da je ta spev — spev blažene in deviške narave. Sredi nje je pesnik združen z lepoto in z mirom, ki mu drugod ni bil naklonjen.

A ne morem si kaj, da ne bi rad videl Kosovelovih kriških borov, ki jih je tudi razdejal vihar, ampak pravi, v povojnih letih. Naši bori so tam gosta, a omejena črna pega, medtem ko je tukaj prostrano gozdno področje. A odmev, ki ga v obeh pesnikih rodi neslišni šepet narave, je v bistvu isti. Polnost samote, ki je bolj bogata kot smisel človeškega glasu. Spojitev časnosti z neskončnim. Leopardijevi infiniti silenzi.

gledam
mehko zibajoče kostanje
rahel veter se je ujel
vanje, rahel kot sanje —

Nazaj moram.

Lovca držita kolesi za krmilo in si ob mostičku prižigata cigareti. Star možic potiska voziček, naložen z dračjem. Mislim na Mateldo. Rad bi, da je Dante ni ustvaril zato, da bi jo kot simbol dal v zemeljski raj. Zdi se mi, da ga je žensko bitje spremljalo, ko se je sprehajal tod potem, ko je zapustil vodni tok in se počasi odpravil v dišeči gozd.

Na cesti me zdaj spremlja pogosto škrebļanje kotalk. Večer bo kmalu dodobra osivel. V moj zmerni marš se lovijo raztrgane podobe. Pesnik begunec na sprehodu »per la pineta in sul lito di Chiassi«. Njegova zvestoba svoji politični misli. Njegova Združena Evropa postaja stvarnost komaj po razmiku toliko stoletij. Upati je, da ji namesto Henrika VII. zdaj ne bo botroval germanski kapital. Priznati pa je pomembno, da je ideja velikega Florentinca o trajnem miru veličastna. Potem prehod k pesniku, ki se sprehaja nekje med Tomajem in Dutovljami. Bori v tihi grozi. Pa deželica, ki se razteza od Triglava do barkovljanskega portiča? Kakšna bo njena usoda v Evropi prihodnosti? Se bodo poteze njene identitete zbrisale? Ali pa bodo dela njenih umetnikov čvrstejša od slabokrvnosti njenih voditeljev? Vse, kar naredimo v območju duha, je večno, pravi Spinoza. Da, vsaj dokler se ne bo iztekel človeški rod.

Tako vztrajno stopam po osirotelem tlaku. Mrak, ki se gosti, pa mi ne zaslanja v vse smeri odprtega prostora. Počutim se kot planktom v brezmejnem vodnem elementu.

(Prihodnjič naprej)

SLAVISTIČNA REVIJA, JAN.-MARC 1976

Priznati je treba, da je najnovejša številka »Slavistične revije« bolj zanimiva kot marsikatera številka zdesetkanih literarnih revij, ki izhajajo na Slovenskem. Če pridržimo za izrecne specialiste prispevke, kot so »Poetika Romana Jakobsona«, Toporišičeva »Stilistika skladenskih pojavov« in Marijane Eri - Birk študija o »Pogostnosti in skladenski vlogi sklonov v besedilu Šeligovega »Triptiha Agate Schwarzkobler«, je vse drugo gradivo izredno privlačno branje za kulturnika, ki se rad poglobi v ponujeni tekst. Ker je številka posvečena dr. Marji Boršnikovi, je na uvodnem mestu koncizen in tehten prikaz Helge Glušič prvega dela monografije o Tavčarju izpod peresa zaslužne »literarne znanstvenice«. Boris Paternu v prispevku o »Izhodiščih Prešernovega sonetizma« poudarja pomen Giambattista Bissa in Augusta Wilhelma Schlegla za raziskavo Prešernovih sonetov. Fragmentaren, kot avtor sam pripiše, je osnutek Franca Zadravca o Cankarjevi satiri. Živo podana in psihološko pronicljiva pa je Matjaža Kmecla interpretacija Pregljevega Plebanusa Joannesa. Zanimiva je tudi študija Jožeta Koruze o odnosu Prežiha Voranca do ljudskega slovstva. Serijo zaključuje Darko Dolinar s spisom o literarni umetnosti v delu F. Kidriča. Če dodamo še Jake Müllerja oceno Bernikove izdaje pisem Franca Levca, imamo niz pestrega materiala, ki nudi bralcu nekaj tradicionalno umirjene, a obenem zelo darežljive esejistike.

bp

KOLEDAR Goriške Mohorjeve družbe za leto 1976.
Ker pri teh naših beležkah o knjigah, ki so vredne, da

jih omenimo, ne gre za pravo oceno, bomo tudi v Kalendarju izbrali samo to, kar se nam je zdelo bolj pomembno. Tako na primer članek Angela Kosmača o škofijskem konviktu v Trstu (1882), ki razkriva tudi za Slovence zanimivo stran tržaške zgodovine. Potem življenjepisne skice monsignorja Kjudra, monsignorja Cigoja, dr. Alfonza Čuka, še posebej pa skladatelja Vinka Vodopivca (njegov dnevnik zasluži še posebno pozornost) in Emila Komela. Pa Rada Bednarika in Dušana Černeta. Žalostno je sicer tako naštevanje rajnkih, vendar je hkrati dokaz, kako je z razločkom od Trsta na Goriškem katoliški intelektualni kader močen. Priča kulturnega snovanja na Primorskem so Bevkova pisma Finžgarju in Finžgarja Bevku; z objavo te korespondence (23 strani) je Koledar goriške Mohorjeve razširil svoje koledarsko obzorje in prevzel vlogo slavistične revije, kar se mu lahko šteje samo v čast. O pismih govori Jože Dolenc, Finžgarjeva pisma Bevku pa je dal na razpolago knjižničar Marijan Breclj. Pripovedniki so v koledarju Beličič, Zora Piščanc, Jožko Kragelj, Bruna Pertot in še kateri. Najmlajša od njih, Bruna Pertot, prehaja v simpatičnem, porgljivo-naivnem slogu od stihov k prozi. A verjetno samo začasno. bp

Pavle Merku:

IZROČILO SLOVENCEV V ITALIJI,

zbrano v letih 1965-1974. Trst 1976.

Sedem let zbiranja na našem zahodnem loku od Milj do Trbiža, 609 enot ljudskega izročila v besednih in večinoma tudi notnih zapisih na 432 straneh, v najširšem razponu etnokrfske tematike od pripovednih pesmi do lir-

skih (letni in življenjski cikel, cerkveno leto, stanovske, pivske, plesne, posmehulje, otroške), od molitev do legend, pravljic in pripovedk, vključno z gradivom iz mitologije, etnometrije, meteorologije, pa še pregovori, igre, glasbila, opisi običajev, vse dvojezično, z vzornim italijanskim prevodom, v okviru resen znanstven aparat — vse to dviga to storitev slavista in glasbenika Pavleta Merkuja daleč nad našo zamejsko publicistično proizvodnjo. Bralec se tukaj sreča z razkošjem ljudske domišljije, uglasene na vse tone bivanjskega, v kogatem loku dialektov od brkinskega preko vzhodno in zahodno-kraškega do nadiškega, terskega, rezijanskega in ziljskega. Izobilje občutij in podob!

Kaj pomeni ponjava na Nanosu, kako so naši predniki peli v čolnu proti Barbani, kako so na Njivici metali z mosta staro leto, kako je v Čeneboli žena pila vino, možu pa dala žonto, kako so ključarji z Brezij šli po hudča v Kobarid, kako so v Bardu zagovarjali meglo — vse to je mogoče najti v tej prebogati Merkujevi žetvi. Poslastica zase so sredi tega ljudskega gradiva vdori literature: na primer »Stabat mater« Jacopona iz Todija v terskem narečju ali »Dies irae« in »De profundis« v narečju rezijanske Stolbice.

Škoda za nekaj tiskovnih napak.

Avtorjeve pravopisne samosvojosti (Viden, Ščedna itd.), čeprav oprte na krajevno rabo, ne bodo mogle izpodrinuti že uveljavljene knjižne rabe.

ar

JADRANSKI KOLEDAR je zaradi tridesete obletnice osvoboditve prepoln partizanskih akcij, skoraj nič pa ni

v njem globljih pričevanj. Omembe vreden je zapis Stanislava Renka o mirovni pogodbi in o pariški razstavi o boju jugoslovanskih narodov, pri ti zadnji pa je »poza-bil« povedati, da je na predvečer razstave Edvard Kardelj dal odstraniti vse eksponate, ki so se tikali Trsta, »da ne bi prejudiciral« usode mesta na mirovni konferenci! (Kjer govori o Pilonu, je treba popraviti podatek o slikarjevem stanovanju; to je bilo na Rue de La Grande Chaumière, zato na Montparnassu, ne na Montmartru.) Zanimiv je istega avtorja izbor odlomkov iz Cankarjevih govorov, vendar bi rekli, da ni zadosti, če Cankarja navajaš, moraš ga tudi doumeti. Tam na primer, kjer pravi, da mora stranka živeti iz naroda za narod, ker je narodovo trpljenje njeno trpljenje itd., drugače, pravi Cankar, je stranka tujka v domači hiši. No in to velja še posebno za levičarske stranke, v katere so matični vodniki poslali naše ljudi! Cankar: »*je tujka v domači hiši; in sodba ji je pisana.*« Potreben je članek D. Pahorja o porabskih Slovencih, za katere se malo zanimamo; dober zapis krvnika Christiana Wirtha; temeljita in dokumentirana (vendar v razpredelnicah bo verjetno tudi kaj narobe) študija Borisa Gombača o Jugoslovanski socialno-demokratski stranki v Trstu. Izjemen je fleš Lada Premruja v življenje šentjakobskega zbora za časa fašizma, fotografski dokumenti lepo dopolnjujejo prispevek. Listine na koncu koledarja tokrat seznanjajo bralca z novim italijansko-jugoslovanskim sporazumom; tekst pogodbe vpliva nekoliko treznejše kakor standardni optimizem 'ad usum delphini' Borisa Raceta v uvodnih stolpcih.

bp

KAKŠEN BIČ JE POGNAL VRTAVKO

(Asociacije ob knjigi Andreja Capudra: *Bič in vrtavka*)

Najnovejše slovensko pripovedno delo, čudni Capudrov roman *Bič in vrtavka*, je prišlo med nas kakor potuhnjena sfinga, ki ji ne moreš razrešiti uganke; še posebej, ker ni iz kamna, ampak iz jezikovne porednosti, reminisenčne vrtjivosti, idejne dvoumnosti, metaforične pouličnosti. Trd oreh čutom in razumom, posebej pa še slovenskemu ideologiziranemu okusu, ki je že zdavnaj pozabil na göthejansko avtonomnost umetnin.

V osnovi vsega leži prilika v sejalcu. Vsa semena te pripovedi so padla na kamnita tla, niso mogla pognati v rast, ampak so se zadušila v egocentrični in samozadostni etični poluciji. Prav vse usode, razen avtorjeve, se izprazniijo v neplodni duhovni in dejavnostni masturbaciji, ki pa je na neki način temeljna usmeritev sodobnega sveta.

Ana: »Torej je telo te ženske, ki bi bila lahko lepota, nekoč leglo tako temeljito zaman, da od te ure umira še dandanašnji?«

Patrik: »Čakanje, mrenje, sladka vdaja tvoji glasbi...«

Mišel: »Ima sicer svoje muhe, da je, na primer, pustil ženo in sina ter se potepel po svetu...«

Doktor: »Mene poslušajte, norci! Imeti, imeti, do nezavesti imeti.«

Pavel: »Udaril bo sam, ugriznil kot samotni volk...«

Tako se izpričajo junaki zgodbe. Dobivajo se na istem kraju, a so drug drugemu bolj ali manj samo prizorišče, njegova nujno potrebna kulisa. Tudi Ana Patriku, ki uganja svojo vzhodnjaško meditacijo, pa pred seboj ne vidi čudovite prilike za izpolnitev dolžnosti. In Mi-

šel, ki pomaga napačni ženski; doktor, ko prenaša travmo svoje preteklosti na ta mladi rod in zapleta že tako zamotane odnose. Doktor in Pavel se najmeta na posebnem nivoju: oba imata opravka z revolucijo, a vsak s svojo. Dve revoluciji pa se ne trpita — in priti mora do katastrofe. Vmes izvemo, zaradi česa vse postanejo ljudje revolucionarji: tudi banalna kaplanova klofuta te lahko nepričakovano vrže v čisto novo tirnico, kjer potem vse življenje rogoviliš s tem neprijetnim spominom. Doktor niti ni pravi revolucionar. Zdaj je predvsem cinik: ciniki pa imajo to moč, da vse vedo in lahko vse osmešijo. Pavle je v revolucijo poklican od nekega imaginarnega mladeniškega nemira; ne bi znal ničesar prav utemeljiti, a ga žene, da sam ne ve čemu. Spopad med dvema arbitroma revolucije, doktorjem in Pavlom, raztepe družbo, razstavi ljubezenski trikotnik (včasih tudi mnogokotnik) in da kronistu priložnost, da sprejme dolžnost in zaživi z Ano.

To je pripovedno okostje, na katerem utripljejo številne žilice reminiscenc in aluzij, kajkrat pikrih spoznanj o naravi tistega, kar včasih s tako svetim žarom počnemo. Razkrinkana je samozadostna duhovnost, sami sebi namenjena revolucionarnost, navidezno spolno-erotična svoboda — skratka vse, kar se kot vešča vrti v krogu svojega preveličanja in polaščevanja sle. Šteje samo tisto, kar je deljivo, kar lahko odlomiš drugemu, pomnožitev kruha....

Capudrov tekst sodi med tista dela, ki so napisana z dovolj idejnega tkiva, da jih lahko imamo za angažirana; a govorijo tudi z dovolj veliko umetniško distanco, da niso v nobenem pogledu aktivistična, ideološko prozorna. *Bič in vrtavka* je knjiga, ki je srečno prepletla oba

vidika literarnega ustvarjanja: zaskrbljenost avtorjevega etičnega in filozofskega čuta — in hlad neprizadetega opazovalca, ki odkriva v vsem le igro z zapletenimi pravili in negotovim izidom. Boljšo besedo je o literarnem delu pravzaprav že težko zapisati.

VO

(Knjiga je izšla pri ZO Maribor l. 1975)

VILKO ČEKUTA, PRGIŠČE,

Toronto 1975, str. 59.

Ob svoji šestdesetletnici je arhitekt Vilko Čekuta izdal v tri sto samozaložniških izvodih izbor posnetkov svojih del med leti 1938 in 1975. Velika večina teh del je nastala v prvem povojnem desetletju na Tržaškem. V veliki večini gre za sakralne in nagrobne objekte iz našega klasičnega gradiva, ki se je avtorju, rojenemu Primorcu, a presajenemu v osrednjo Slovenijo, očitno pri ljubilo, iz nabrežinskega belega marmorja. Ko bralec lista te tudi grafično žlahtne strani, je avtorju hvaležen za tolikšno obogatitev našega umetniško dokaj ubogega prostora. A v knjižici najde še druga pričevanja avtorjeve živahne likovne ustvarjalnosti, od osnutkov knjižnih platnic in diplom do zahtevnejših zajemov, do osnutkov Shopping Centra v Edmontonu, razstavišča v Torontu, regulacije Petržalke na Slovaškem, katoliškega doma v Gorici, raznih gledaliških scen itd.

Dragoceno grafično gradivo knjige je vse domiselno pretkano z besedilom v rdečem tisku, nabitem z žlahtno poduhovljeno meditativnostjo. Škoda, da ji strokovna ro-

ka ni zlikala nekaj pravopisnih gub.

Knjiga izzveni v odstavek, ki ga velja navesti, saj je v njem ves plemeniti etos dela: »Za skrbno upodabljanje kamenitih gmot se zahvaljujem svojima zvestima soustvarjalcema Angelu Gobotu, s furlanske ravni na Kras presajenemu kremenitemu božu, in Josipu Devetaku, kraški korenini. — Hvala Njemu, da me je obdržal in poslal nazaj na Kras v rojstne kraje, tako sem mogel posredno dopolniti moje pokojne matere željo: da bi šla po kolenih nazaj na Kras, ko bi ji bilo dano... A počiva, ob očetu, že dolgo v štajerski prijazni deželi...«

Avtor je posvetil knjigo svojim otrokom Petru, Mirjam, Blagotu in Nežiki:

ar

Kdor želi na počitnice na Koroško, si lahko prepiše naslov slovenske gospe, ki oddaja dve turistični sobi ob Klopinskem jezeru: Gospa Nevenka Sommeregger, Kamen - Stein 24, 9122 Škocijan - St. Kanzian, Avstrija.

GLOSA O TRKANJU NA VRATA IN O PATERNALIZMU

I.

O domovini samo dobro?

Urednik »Gospodarstva« že nekaj let ponavlja isti refren: da moramo biti Slovenci, ki živimo ločeni od matice, pridni božji volki, pa naj matična domovina ravna pravilno ali napačno. Tokrat si je, da bi podprl svojo tezo, pomagal s primarijem dr. Zalokarjem (14. maja) in kot z banderom pomahal še z angleškim rekom.

Začenši s Staro zavezo pa vse do Danteja in Heineja in Nietzscheja in Bernarda Shawa in vse do naših Cankarja in Kosovela imamo nešteto zgledov, kako so pisatelji ozmerjali svojo domovino, ko jih je njen značaj ali njeno ravnanje pogrelo. In če Dante pravi o svoji domovini, da je »Non donna di provincie ma bordello«, mu je Cankar zelo soroden, ko vzklikne: »Domovina, ti si kakor vlačuga!«. Kar pa spet ne pomeni, da nista Dante in Cankar imela svoje domovine vsaj tako rada kot urednik »Gospodarstva« svojo. Ravno narobe, saj se Cankar, ko odmisli usmrajeno slovensko ozračje, zna celo navdušiti: »O domovina, ti si kakor zdravje!«

No, in ne urednik »Gospodarstva« ne kdorkoli ne more trditi, da kdo izmed sodelavcev »Zaliva« ne jaz osebno domovine nimamo radi; čeprav bi, kar se mene tiče, dodal, da je zame domovina prav tako barkovljanski Judovec kakor ljubljanski Vič ali pa Velikovec.

Da pa domovine ni enačiti s tako ali drugačno oblastjo, je menda vsakomur jasno; o tem se ne spleča zgubljati besed.

II.

O nadvse zglednem moledovanju.

Urednik »Gospodarstva« pravi, da smo »kot zamejci navezani na pomoč oblastev matične države«, in nadaljuje: »Mar danes koroški Slovenci — tudi predstavniki katoliške osrednje organizacije — ne trkajo pogosto tudi na vrata Beograda?«

Trkajo, pa še kako. A že od leta 1953 naprej trdim, da, če je matica za svoje sinove mati in ne mačeha, potem njeni sinovi, ki živijo zunaj njenih mej, ne bodo čutili prav nobene potrebe, da bi hodili »trkat« in prosjačiti za zaščito. Če pa vzamemo v poštev, da je bila avstrijska državna pogodba podpisana 1955. leta, koroški Slovenci pa so lahko začeli romati po pomoč komaj pred nekaj leti, to je po akciji »Kladivarjev« in po kongresu »Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur« v Celovcu, ki ga je organiziral podpisani, — potem bo vsakomur na dlani, da je bila poprej politična matična pomoč predvsem verbalna. Urednik »Gospodarstva«, ki se ima za daljnovidnega politika, pa prav gotovo ve, kaj v meddržavnih razmerah tako zgolj verbalno zadržanje pomeni.

Zato bi še enkrat poudaril, da država, ki je iz boja proti nacizmu izšla kot zmagovalka, ne bi smela zavoljo postranskih koristi dopustiti, da z delom njenega narodnega telesa tako ravnajo, kakor to delajo s Slovenci v Avstriji. Naj ob podpori neuvrščenih dà koroško vprašanje na dnevni red Združenih narodov, naj svoje državljane prepriča, da se za nekaj časa odpovejo avstrijskim devizam, a naj ravna po načelu ponosa. Kajti govor o »gigantskem« boju koroških Slovencev za svoje pravice je samo demagoška fraza, če se ne odločiš za edini poseg, ki ga resnost položaja zahteva.

III.

O katoliških organizacijah.

Tudi te seveda hodijo prosit pomoč. Kaj je v tem ta-

ko izjemnega, da čuti urednik »Gospodarstva« potrebo, da podatek podčrtuje? V svojem dnevniku v »Zalivu« sem pred časom že pisal o tem in tudi omenil, kako je visoki predstavnik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije visokemu predstavniku katoliških koroških Slovencev, ki je prosil za podporo, odgovoril: »Kaj vam komunistični denar ne smrdi?«

Potemtakem se mi zdi, da je zelo lahko ugotoviti, kdo je večje graje vreden, ali koroški katoliški ljudje, ki niso za komunizem, a si kot Slovenci želijo pomoči od matične domovine, ali pa matična domovina, ki dotlej podpore ni dajala, ker so bili katoliški slovenski ljudje na Koroškem kritični do marksizma?

Vsekakor pa je spet neizpodbitno, da ideološki kriterij ne sme biti izhodišče za načelno razmerje neke matice do ločenih delov njenega telesa.

IV.

O skaženi podobi domovine.

Urednik »Gospodarstva« meni, da je njegovo aprioristično in vsesprejemajoče zadržanje do matice pravilno. No, naj mu ostane zvest, kdo mu kaj hoče? Meni se ni nikdar niti sanjalo, da bi ga skušal spreobračati; odgovarjati sem mu začel, ko se je jel spoprijemati z mojim stališčem. To se pravi, da njega moti, ker nisem tako uvrščen, kakor je on. Kar se pa tiče njegove teze, da bi za voljo mojih pripomb matica odrekla slovenski narodni skupnosti pomoč, je jasno, da je brezpredmetna. Take trditve so bose. Res je ravno nasprotno. Matica je večkrat opustila svoje naklepe — recimo po letu 1953. — in se deloma rešila ideološke ozkosti potem, ko se je zavedela pravilnosti protiargumentov in upravičenosti nekega odpora. Dokaz več, da je filozofiranje urednika »Gospodarstva« samovšečni paternalizem.

Poleg vsega pa se naš urednik niti malo ne zaveda, v kakšno luč postavlja matično domovino s svojo trditvijo. Res si ni mogoče zanjo izmisliti slabšega spričevala od te-

ga, ki ga ji je dal on. Ko bi se malo zamislil ob ti resnici, bi verjetno ne bil tako vesel, da bodo zanamci po njegovi zaslugi imeli tako nelepo podobo matične domovine.

V.

O brošuri, posvečeni Kocbeku.

Urednik »Gospodarstva« pravi, da tisti, ki so dali prispevek za izid brošure, niso vedeli, kakšna bo njena vsebina. No, na eni izmed pol, ki so jih imeli na razpolago, je bilo poleg drugega omenjeno, da bo v brošuri »daljši Kocbekov intervju o njegovi vlogi v naši polpretekli zgodovini, z nekaterimi izrednimi dopolnitvami.« Na drugih dveh polah pa je pisalo, da bo v brošuri »zgodovinsko pomemben pogovor z Edvardom Kocbekom.«

Menim, da je za kulturno razgledanega človeka to lahko čisto zadosti. Nihče ni pričakoval, naj štiridesetim ljudem damo v branje 160 strani teksta! Kje pa se je kdaj kako nabiralno akcijo tako zastavljalo? Saj bi moral na podlagi takega kriterija svojo »Zatemnitev« (254 strani) pred objavo prebrati vsem, ki so mi omogočili objavo romana, da bi se obvaroval pred tistimi, ki bi post festum nesli preklic v uredništvo »Gospodarstva«, češ da oni prispevka ne bi bili dali, ko bi bili vedeli, da avtor v romanu opisuje tudi neko zakonolomstvo!

Zato je bilo takrat in je vsakomur tudi zdaj na dlani, da ni imel po njenem izidu nihče nobene potrebe česarkoli izjavljati o vsebini brošure; če pa so nekateri kljub temu tako izjavo dali, pomeni, da so imeli kak razlog, ki ni nič v zvezi s polemiko o objavljenem tekstu. Ko bi jim šlo za ugovarjanje Kocbeku, bi se oporečniki potrudili in napisali nekaj tehtnih člankov in tako pomagali razčistiti dogodke polpretekle slovenske zgodovine. Žal se ni ob Kocbeku nihče čutil na višini, in se je elegantno umaknil v senco; nekateri pa so se, kot je zahtevala vsiljena modrost, junaško odpovedali »hudiču«.

Vsekakor velja poudariti, da, ko bi človek vsaj mo-

gel posumiti, kakšnega moralnega pritiska bodo podporniki brošure deležni, ne bi dal njihovih imen na platnico. A niti v sanjah si nisva ne Rebula ne jaz mogla predstavljati sprožitve lova na čarovnice, ki je hkrati zameglil sloves obeh škofov, ki sta nekoč imela nelepe popadke v zvezi s slovensko tiskano besedo.

VI.

O vprašanju paternalizma.

Ne morem mu pomagati, če mu ta izraz ni všeč, a urednik »Gospodarstva« se pred njim nespretno brani tako, da kliče na pomoč moj upor proti slovenskemu »matriarhatu«. Žal pa se je uredniku zareklo, kajti nikjer in nikoli nisem načelno bil proti »matriarhatu«. Potrebno bi bilo komaj poskusiti, kako bi se ta reč obnesla. Morebiti bi bilo, ko bi vladale žene, marsikaj drugače. Vsaj glede vojsk. No, a tudi pri neprijetnih posegih v zvezi z brošuro o Kocbeku so se nekatere predstavnice nežnega spola vedle dosti bolj moško kot masikak moški; tako da sem se spomnil stavka iz Cankarjevega pisma Zofki Kvedrovi: »... ena sama ženska, ki je zares ženska, je več vredna, nego ves tisti gnili moški zarod.«

Nikdar nisem torej govoril o »matriarhatu«, temveč o tem, da je poglobljena psihološka komponenta slovenskega človeka ženska pasivnost, sprejemanje, varovanje, čakanje, da gre nevarnost mimo. Kmečki punti in osvobodilni boj sta dve izjemi, dva izbruha, dva poskusa, ki nista spremenila bistvene lastnosti slovenskega značaja. Nobenega dvoma ni, da ni slovenska povojna politika do koroških Slovencev niti malo v duhu tradicije osvobodilnega boja, če vzamemo samo en primer. Opevanje vojnih let in vseobsegajoči paternalizem ne moreta uspeli pri preobrazbi slovenskega duha. Samo vzgoja v ponosu, vzgoja v plemeniti moški pokončnosti, vzgoja v idejnem pluralizmu, bi nas lahko rešila kot posameznike in kot narod.

Za narodove ločene dele vse to velja še toliko bolj, kajti zgled v narodni zavesti in samozavesti nam mora priti iz matičnega središča. S paternalističnim pridiganjem pa urednik »Gospodarstva« prav gotovo ne pomaga pri vzgoji klenih značajev v naši sredi; koliko s svojimi tezami koristi matičnemu ugledu, sem ugotovi že prej.

VII,

O koncu zadnjega Karadjordjeviča.

Ker sem mu poleg paternalizma očital tudi navezanost na centralizem (centralizem in paternalizem spadata skupaj) in omenil Karadjordjeviča, mi urednik v odgovor pripoveduje o samokresu, ki je bil kupljen v Trstu, in o Mussoliniju, ki da je dal jugoslovanskega kralja ubiti. Vse to so znane stvari, v nobeni zvezi pa niso s centralizmom. Kar se mene tiče, se na revolverje ne spoznam in sem proti atentatom, naj jih organizira kdorkoli. Rekel pa bi, da bi moral urednik »Gospodarstva«, preden žaluje za centralističnim kraljem Aleksandrom, žalovati za ubitim (v parlamentu) hrvaškim voditeljem Radičem. Vsaj jaz, ko bi moral izbirati med enim in drugim žalovanjem, bi se prej odločil za sožalje ob padcu človeka, ki se je bojeval (v parlamentu) za svoj hrvaški narod, kakor ob koncu srbskega centralista, ki ni bil zvest ideji narodnih avtonomij, ideji, ki je bila sploh osnovni pogoj nastanka države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Če pa še upoštevam, da je bil za Radičevo smrt bolj ali manj posredno sokriv tudi kralj Aleksander, potem se mi vse prikaže še v drugačni luči.

To, da je Mussolini izrabil hrvaški upor proti srbskemu centralizmu, je ne samo po sebi razumljivo, ampak še dokaz več, da je centralizem v vsakem pogledu poguben. Tako je bilo v preteklosti; tako je danes; tako bo tudi v prihodnosti.

VIII.

O neki državni formaciji.

Res ne vem, kje je naš urednik našel, da sem se zavzemal »za državno formacijo, ki bi zajemala samo področje Trsta in Reke ter bi jo vezali 'kulturni tokovi'«. Ker ne bi rad, da bi on navajal kot moje, stvari, ki moje niso, kakor ne bi rad, da bi mu jaz ostal za kak odgovor dolžan, ga prosim, naj navede vir, s katerim si je pomagal glede »področja Trsta in Reke«.

IX.

O ščuvanju proti »Zalivu«.

Ostaja na koncu še obžalovanje urednika »Gospodarstva«, da primarij dr. Zalokar ni »svojega priporočila naslovil tudi na urednika 'Zaliva', morda bi zaleglo, ker si ga ta šteje med sodelavce«.

Ker primarij dr. Zalokar svojega nauka, naj človek govori samo domovini v prid, doslej še ni raztegnil na našo revijo, bi se jaz za zaključek še malo pomudil samo pri uredniku »Gospodarstva«.

Seveda prepuščam bralcem sodbo, koliko karatov zlate modrosti je v poskusnem podpihovanju urednika »Gospodarstva«. Sprašujem pa se, ali ne bi bilo za urednika gospodarskega lista primernejše početje, ko bi se lotil kakega izvirnega načrta za reševanje ekonomsko-gospodarskega položaja naše narodne skupnosti. Kako pomembno bi bilo, ko bi pred dvajsetimi leti urednik »Gospodarstva« ponudil originalen načrt, katerega bi zagovarjal, če potrebno, proti vsem, tudi, na primer, proti SKGZ! Morebiti bi pri gradnji naše ekonomsko-gospodarske podlage dosegli kak viden uspeh in tako tudi olajšali matici skrb za nas. A tudi ko ne bi zgradili ne hotelov ne motelov ne kopališč, tudi ko ne bi rešili veliko slovenske zemlje, tudi ko ne bi dosegli, da bi naše trgovine v mestu imele dvojezične napise, tudi ko bi njegov

načrt propadel, bi zgodovina uredniku »Gospodarstva« priznala širokopotezno zamisel. To pa bi bilo njegovemu ugledu vsekakor dosti bolj v prid kakor pa njegovi navsveti, naj bomo pohlevni, če hočemo uspešno »trkati« na vrata matične dežele.

Trst, 18.6.1976

NAMESTO NEKROLOGA OB SMRTI »PROSTORA IN ČASA«

«Reakcija na Slovenskem je splošna. Vse meščanske stranke vodijo boj, ki ne odločuje in ne more odločevati v razvoju blagodejno. Politični boj se je izcimil v brezobzirni barbarizem, ki ne vzgaja naroda, pač pa razjeda njegovo žilavost.

Boj ni naperjen le proti socialni demokraciji, nego proti vsaki svobodni besedi, proti vsaki svobodni kritiki. Ta boj gre tako daleč, da v Ljubljani niti tiskarne ne dobimo za naše liste, ako nočemo tiskarnam prepustiti odločevati o listovi vsebini...«

Tako izdajatelji NAŠIH ZAPISKOV leta 1904.

Sedemdeset let za tem (1974) je na Slovenskem morala utihniti revija PROSTOR IN ČAS, nekaj let prej sta usahnili reviji PERSPEKTIVE in KAPLJE, še poprej itd.

»Boj ni naperjen proti« — reakciji, temveč »proti vsaki svobodni besedi, proti vsaki svobodni kritiki« kot za časa najhujšega klerikalizma. Razložek je samo ta: socialdemokratska revija je morala iskati tiskarno zunaj Ljubljane, v Kamniku in Kočevju, zdaj pa je ni tiskarne na Slovenskem, ki bi lahko natisnila članek, če ta partiji ni pogodu. Zato spet velja: Ta »brezobzirni barbarizem... ne vzgaja naroda, pač pa razjeda njegovo žilavost.«

POGLAVJE O SPRETNIH ROKAH

V poročilu izvršnega odbora predsedstva republiške konference SZDL Slovenije (Delo, 18.4.1975) je tudi ta odstavek.

»Izvršni odbor predsedstva republiške konference SZDL je ugotovil, da je naša emigracija vpregla v sovražno gonjo proti naši socialistični samoupravni stvarnosti tudi nekaj ljudi, ki so pred kratkim v Trstu pripravili in izdali knjigo 'Edvard Kocbek — pričevalec našega časa'«.

No, ko bi si s takimi, iz trte zvitimi »ugotovitvami« pomogel kak zakotni vaški tribun, bi človek še nekako razumel; porazno pa je, da ravna po pravilih sto let starega Nečajevega »Revolucionarnega katekizma«, ki ga je že nihilist Bakunin odklonil, vodstvo tistega sistema, ki bi se Evropi hotel prikazati kot izviren tip socializma.

A pustimo zgodovini, naj sodi in presodi.

Kar se mene tiče — ker sem knjigo o Kocbeku jaz pripravil in izdal — lahko samo ugotovim, da so me za voljo sodelovanja v OF ljudje, ki so potem odšli v emigracijo, leta 1944 predali gestapu. Zdaj po vojski pa me komunistična oblast v Sloveniji, ker sem ostal zvest pluralizmu OF, skuša ožigosati kot sodelavca emigracije. Tako si tadva tabora podajata roko preko moje osebe; in spet bom rekel: o njunih etičnih merilih naj sodi zgodovina.

V enem od naslednjih odstavkov poročila je še ena, zgornji podobna »ugotovitev«.

»Te njegove (Kocbekove) izjave izpričujejo, da je na-

sedel tistim, ki želijo doseči, da bi se v celoti obrnil proti svoji preteklosti in dokončno pretrgal vezi, ki so ga vezale z našim osvobodilnim bojem, revolucijo itd.»

Če naj je že taka osebnost, kot je Kocbek, komu »na-sedla«, potem je to samo meni, ki sem pripravil vprašanja za intervju; jaz pa si nikakor ne morem želeti, da bi se Kocbek obrnil proti preteklosti, ker je to naša in moja preteklost. Kvečjemu bi si jaz lahko želel, da bi se komunisti *vrnili* k prvotni koncepciji OF, kateri je Kocbek ostal zvest in ki je bila pluralistična in zato izraz vsenarodnega razpoloženja.

In zato si tudi ne morem želeti, naj bi Kocbek »pretrgal vezi, ki so ga vezale z osvobodilnim bojem itd.«, saj bi bil to absurd, ko pa je Kocbek že v *Dejanju* 1938. leta pozival vse Slovence v enotno fronto! Tako si podpisani lahko samo želim, da bi komunisti spet vzpostavili vezi, ki so jih *oni pretrgali* z Edvardom Kocbekom, s tistim Kocbekom, ki je že med vojsko videl pot, po kateri danes stopa evrokomunizem s svojim načelnim in praktičnim sprejetjem pluralizma. Kajti jasno je, da gre zgodovina Evrope v Kocbekovi smeri, in da se bo slovenski komunizem — če noče potoniti — prej ali slej moral rešiti svojih nazadnjaških komponent in se lepo postaviti v vrsto za evropskimi partijami, ki so že zdaj dobršno pred njim.

Vse je samo stvar časa; zato veličine pomembnih mož ne more okrniti nekaj desetletij omejenosti in ponaredb, katerih so bili ali so deležni, pa naj gre za Danteja ali Galileja, za Prešerna ali za Kocbeka.

V »Naših razgledih« 23.5.1975 je Ivan Potrč objavil niz odstavkov, ki o njih človek ne bi mogel reči, kateri je bolj puhel in neslan. Vse je ena sama medla in potuhnjena cmeravost, tako da se ti zdi, da pravzaprav pisec zdi-huje nad samim sabo.

Najmanj, kar se o tem opolzkiem pisanju lahko reče, je, da ni v njem niti za trohico kake dialektične misli, čeprav gre za avtorja, ki naj bi se imel za marksista in kateremu bi vendar tudi nekaj morala pomeniti marksistična pisateljska čast.

Saj ga na primer ni niti malo sram, da on — Ivan Potrč — skuša Kocbeku dopovedati, kaj je bil osvobodilni boj, in se nič ne pomišlja, ko mu servira pedagoško tirado o belogardizmu.

Kaj naj k vsemu temu rečem?

Morebiti samo to: če aktiv komunistov pri Društvu slovenskih pisateljev ni imel pri roki dostojnejšega teksta, potem naj bi se tudi z objavo take pisarije ne blamiral.

Ko je govoril nekdanjim internirancem v Ravensbrücku (Delo, 24.7.75), je sekretar izvršnega komiteja predsedstva centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Franc Šetinc napadel tiste, ki naj bi hoteli, da bi prišlo do sprave med borci in domobranci. V zvezi s tem imenuje tudi Kocbeka in mene.

S kakšnimi sofizmi si je pomagal, da je prišel do takega zaključka, nam Franc Šetinc seveda ne pove, zakaj oblast ni vajena argumentirati. Kam pa bi vendar prišli, ko bi funkcionar moral svoje izjave potrditi z dokazi!

No, kar se Kocbeka tiče, se je vsakdo, ki je bral njegov intervju v brošuri ali v ponatisu v »Naših razgledih«, lahko prepričal, da se Kocbek sploh ni lotil vprašanja kake sprave. To pa iz zelo preprostega razloga, ker mu je šlo za podobo tistih, ki so vodili osvobodilni boj, za podobo tistih, ki so ga izključili iz »tovarišije«, ki bi brez njega ne mogla biti to, kar je bila.

Prav tako Franc Šetinc ne bo mogel navesti nobenega mojega stavka, ki bi cikal na kako spravo. Kajpada njemu niti ni do tega; njegovi marksistični etiki zadošča, da mene, nekdanjega deportiranca, omenja ženam, ki so bile v lagerjih deležne iste usode kot jaz.

Tako si sam riše svoj portret, in mi si prav nič ne moremo, če ima tako nesrečno roko.

Nekaj bi pa vseeno še pripomnil.

Ko je Josip Vidmar govoril v Trstu (Primorski dnevnik, 28.3.76), je med drugim rekel :

»Na tem mešanem ozemlju je bilo zmeraj pričakovati določena nerazumevanja o tem, kaj so človekove in narodne pravice. In zaradi te zameglenosti tega vprašanja je prišlo do preganjanj in zatiranja, kar vse je moral naš narod prestati... Nikogar ne obtožujemo, saj vemo, da je zgodovina polna krvi, toda vera v človeka in moč napredka... zagotavlja, da se bomo na koncu vendarle združili v skupnost bratskih narodov.«

Tako Josip Vidmar. *»Nikogar ne obtožujemo, saj vemo, da je zgodovina polna krvi«*. Ta odveza velja za italijanske fašiste, ki so nad nami četrto stoletja izvajali načrt genocid. Lepo. A zakaj naj bi ta filozofija ne bila uporabna tudi za sinove istega naroda?

To vprašanje si prvič zastavljam po Vidmarjevem govoru v Trstu. Zakaj je tako spravljen, ko gre za rododom nad primorskimi ljudmi? Je kri, ki se je iztočila iz naših zamejskih žil tako malo cenjena? In si ne morem kaj, da bi ne čutil, kako je njegov humanizem enostranski, tokrat uglašen celo bolj na akord koristnosti kakor na duha Prešernovih stihov.

Naj bo kakor koli že, vendar tako Franc Šetinc odslej lahko tudi reče, da sem omenil neko vizijo sprave, vsaj tako, kakršno Josip Vidmar ponuja tistim, zavoľjo katerih je bila naša zgodovina, kakor sam pravi *»polna krvi«*.

POROČILO O NASTOPU V LADJEDELNICI SV. MARKA

V menzi ladjedelnice Sv. Marka je bila 6.4. t.l. javna skupščina o perečem vprašanju ustavljene graditve novega doka, ki jo je sklical delavski svet ladjedelnice skupaj s Federacijo kovinarjev FIM in pokrajinsko zvezo CGIL, CISL in UIL. Delavski svet je na skupščino povabil vse politične in sindikalne sile ter predstavnike krajevnih uprav in tiska.

»Slovenska skupnost« je sklenila odzvati se vabilu in poverila meni nalogo predstavnštva na skupščini.

Po uradnem poročilu člana delavskega sveta je bila javna diskusija.

Prvi sem zaprosil za besedo in jo tudi dobil. Ko sem se približal predsedstvu (sestavljeno je bilo iz predstavnikov vseh treh sindikalnih organizacij), sem sporočil, da bom spregovoril v slovenščini. Predsedujoči mi je odgovoril, naj kar spregovorim.

V dvorani je bilo zbranih kakih 250 ljudi in ozračje je bilo mirno in razpoložljivo, tako da res ni bilo videti nobenih težav.

Prisotne sem pozdravil v osebnem in strankinem imenu in se jim zahvalil za povabilo. Ker sem začel govoriti v slovenščini, ki je prav gotovo vsi prisotni niso obvladali, sem naznanil — in to vedno v slovenščini — da bom svoj poseg prevedel v italijanščino.

Nadaljeval sem svoj govor s tem, da sem izrazil strankino popolno solidarnost sindikalnemu gibanju in pripomnil, da ima za nas Slovence boj za zaposlitev in naložbe dvojen pomen. Prvič: dosega boljših življenjskih

pogojev, drugič: možnost obstanka v teh krajih. Preden pa sem končal, sem predlagal, naj se na skupščini izglasuje resolucija z zahtevo, da slovenski predstavniki, izvoljeni v strankah ustavnega loka, smejo spregovoriti v slovenščini in v tržaškem občinskem in pokrajinskem svetu.

Potem sem bistvene točke svojega govora prevedel v italijanščino.

Na zborovanju sta bila prisotna poleg drugih italijanskih političnih predstavnikov še tržaška občinska svetovalec KPI Adolfo Guglielmi in Giorgio Canciani, ki sta obenem odgovorna za tovarniške sekcije, ter dolinski župan Edvino Svab. Nihče od treh ni spregovoril ne v italijanščini ne v slovenščini.

Boris Gombač

Član »Slovenske skupnosti« in dolinski občinski svetovalec

Trst, 8.4.1976

»Primorski dnevnik« je seveda poročal o skupščini v ladjedelnici, a ni povedal, da je Boris Gombač govoril v slovenščini! Ko pa ga je »Slovenska skupnost« opozorila na to nenavadno pozabljivost, je »Primorski dnevnik« njeno opozorilo sicer objavil, pripisal pa, naj berejo poročilo v tem in tem stolpcu na tej in tej strani dnevnika! Na tisti strani in v tistem stolpcu pa je poročilo brez navedbe, da je Boris Gombač govoril v slovenščini.

Če bi ga bilo še treba — dokaz več, kako »Primorski dnevnik« žonglira z resnimi stvarmi. Ker nista na skupščini prisotna slovenska komunistična predstavnika spregovorila v slovenščini, je »Primorski« gladko zamolčal slovenščino sindikalista Borisa Gombača! Naj slovenski ljudje sami sodijo, ali »Primorskemu dnevniku«, glasilu krovne organizacije SKGZ, gre bolj za slovenske ali za ideološke interese.

Uredništvo

IZ PISEM UREDNIKU

25.2.76

»Tudi jaz se bojim, da bodo naši zamejci morali plačati novo mejo. Vprašanje je samo, koliko. Gotovo je, da je šel statut spomenice 1954 Italijanom na živce. To je bil dokument, ki ga niso mogli ignorirati, in to je rimska vlada tudi vedela. Ravno tako je vedela, da bo treba mejo nekoč priznati. Za to je skušala dobiti čimveč protiuslug. Bojim se, da ni ena teh protiuslug, da ni v novi pogodbi nobene konkretne določbe, ki bi zagotovila pravice slovenski manjšini. Vse mednarodne določbe, ki jih pogodba navaja, so bile že v veljavi, ko so sklepali pogodbo 1954. leta, pa so vendar smatrali za važno, da ponovno potrde in ponovno navedejo manjšinske pravice. Mednarodne določbe in določbe londonske spomenice pa še vedno niso bile dovolj. Italijanska vlada je še vedno našla izgovore, da jih ni v celoti upoštevala. Zato pa ne gledam preveč optimistično v prihodnost, saj sedanja pogodba ni dodala nič, le odpravila je vsa določila londonske spomenice. Sedaj je vse odvisno od dobre volje italijanske vlade. Res me zanima, kateri Slovenci so sodelovali, če je sploh kateri, pri pripravi sedanje pogodbe. Ali vam je znano? Tudi prosta cona se mi zdi velika uganka. Lahko pomeni mnogo za Slovenijo, lahko pa tudi pomeni nov val naseljevanja južnjakov na slovensko ozemlje. Slovenci zelo verjetno nimajo tam odvečne delavske sile. Ta lahko pride le od drugod. Upam, da bo vsaj slovenska republika obdržala kontrolo nad to cono, saj je na slovenskih tleh.«

B.N.

14.5.76.

Glede uvodnega članka v št. 52-53, tam, kjer je govor o SKGZ, bi poudaril njeno:

1. *neobstojnost*: čim se je SKGZ odtegnila volilnemu nastopu, se je zaprla v privatniški rezervat brez legitimacije za javno nastopanje. Jasno je, da, kolikor gredo nekatere tukajšnje stranke z njo v dialog, je to samo iz obzirnosti do jugoslovanske države, katere filialka je. SKGZ skuša to svojo politično neobstojnost kompenzirati z nenehno demagoško papirnato akcijo, z Izjavo za Izjavo, prilično in neprilično, že preko mej okusa. Človek se naposled sprašuje, ali nima to smešno deževanje Izjav, ki jih nihče ne bere in ne upošteva, predvsem ta cilj — da SKGZ opravičuje svoj aparat in svoja sredstva pred Ljubljano.
2. *Jalovost*: politično, ker tako nič ne pomeni tam, kjer se nekaj odloča; gospodarsko: ali imamo Slovenci danes v Trstu po vseh milijardah, ki so se stekle sem, en sam lokal, v katerega bi stopili v zavesti, da stopamo na naše? — *kulturno*: klavrna raven našega dnevnika, ki skoraj ne zmore več kvalitetnega članka, brezidejnost založništva, ki se izživlja s takimi lapurlartističnimi in neobveznimi zamislami, kakor so na primer Pesniški listi, saj bi lahko izhajali kjerkoli od Murske Sobote do Sežane itd.

L. R.

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič Stojan

TRST
Piazza Ponterosso, 5
Tel. 62-537

Vince sladko
teče prav gladko

PRI ›JOŽKOTU‹

Ulica Ghega, 3
TRST
Tel. 64-780

*In za prigrizek ?
Zato se ni treba bat
tam visijo klobase in gnjat*

SPLOŠNA OPREMA

KORSIČ

od obrtniških izkušenj v trgovinsko dejavnost

- SERIJSKO POHIŠTVO
- POHIŠTVO PO MERI
- PREUREDTVE
- POHIŠTVO ZA TERASE IN VRTOVE

TRST, Ul. S. Cilino 38 (pri cerkvi sv. Ivana), tel. 54-390

NOVO

PAVLE MERKŪ

LJUDSKO IZROČILO^v
SLOVENCEV V ITALIJI
LE TRADIZIONI POPOLARI
DEGLI SLOVENI IN ITALIA

TRŽAŠKA KNJIGARNA

Trst, ul. Sv. Frančiška 20

tel. 732487